

Vidék, mezőgazdaság,
Európai Unió csatlakozás
– az értékek változása

Szerkesztő
Kovách Imre

MTA
Politikai Tudományok Intézete

Institute for Political Science of
HAS

Vidék, mezőgazdaság, Európai Unió csatlakozás - az értékek változása

Szerkesztő: Kovách Imre

© Kovách Imre et al, 2005

Minden jog fenntartva

Sorozatszerkesztő:

Szőgyi Lenke

Tárgyszavak:

vidékszociológia, vidéki népesség, mezőgazdaság, agrárérintettség,
vidékkép, Európai Unió, agrárpolitika

ISBN 963 7372 21 0

HU ISSN 1787-565X

Kiadja az MTA Politikai Tudományok Intézete
1014 Budapest, Országház u. 30.

Felelős kiadó: az MTA PTI igazgatója

Műszaki szerkesztő: Kovács Mariann

TARTALOM

A VIDÉKI NÉPESSÉG TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI HELYZETE (Laki László)

1. Gazdasági aktivitás - inaktivitás, társadalmi státusz

2. Iskolázottság

3. A foglalkozási szerkezet, ingázás

4. A háztartások jövedelmei, a megélhetés megítélése

5. A személyes helyzet megítélése

Összefoglaló

A VIDÉKI NÉPESSÉG AGRÁRÉRINTETTSÉGE (Kelemen Eszter - Kovách Imre)

Összefoglalás

Források

A VIDÉK ÉS A MEZŐGAZDASÁG JELENLEGI HELYZETÉNEK PERCEPCIÓJA (Csurgó Bernadett - Kristóf Luca - Megyesi Boldizsár)

Agrárkonzervativizmus

Vidékképek, a vidék általános percepciója

A mezőgazdaság percepciója

Mezőgazdasági termelők állami támogatása

A vidék, mint saját lakóhely percepciója

Összefoglalás

A VIDÉKI NÉPESSÉG EU-ATTITÚDJEI (Csite András)

Összefoglalás

Laki László

A VIDÉKI NÉPESSÉG TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI HELYZETE

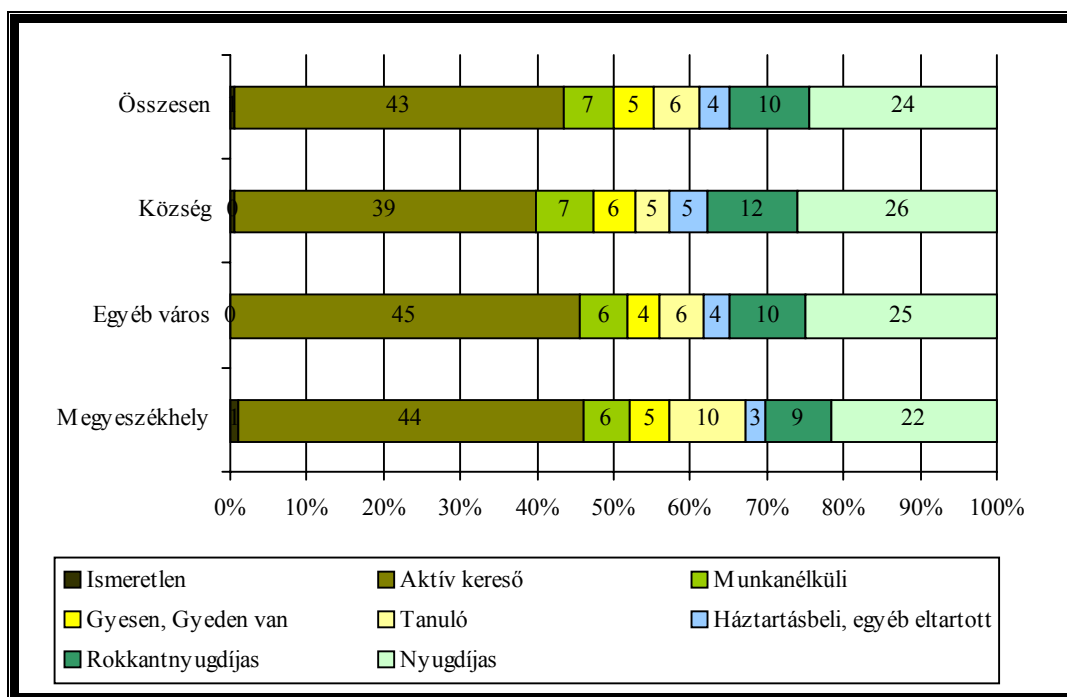
1. Gazdasági aktivitás - inaktivitás, társadalmi státusz

A 18 éven felüli vidéki népesség - figyelemmel a *gazdasági aktivitás* szempontjaira - társadalmi státuszát tekintve durván *három főbb kategóriába* sorolható.

A legnépesebb kategóriát a „*gazdaságilag aktívak*” alkotják - az „*aktív keresők*” és a „*munkanélküliek*” - hiszen együttes arányuk eléri az *50 százalékot*.

A második legnépesebb csoportot a nyugállományba vonultak, a „*nyugdíjasok*” és a „*leszállékoltak*” teszik ki, akik életkoruknál, egészségi állapotuknál, stb. fogva visszavonultak a hivatalos munkaerőpiacról, de az ott eltöltött munkavállalás után nyugdíjban részesülnek. Arányuk meghaladja az egyharmadot (34%).

1.1. ábra A vidéki népesség megoszlása jelenlegi társadalmi státusza szerint településtípusonkénti bontásban (az érdemben válaszolók %)

A harmadik kategória a gazdaságilag *inaktívakat* fogja össze: a „*tanulókat*”, a „*háztartásba visszavonultakat*”, valamint ide soroltuk a „*gyesen*” és „*gyeden*” lévőket is. E meglehetősen heterogén csoport aránya 15 százalék.

Jóllehet e durva besorolás vitatható, e kategóriák egymáshoz viszonyított súlya sok mindent megmagyaráz a munkaerőpiac állapotáról, a foglalkoztatási helyzetből, és azon körülményekből, melyek között az emberek élnek és választanak - választhatnak.

Kezdjük a sort a nyugállományba vonultakkal. E kategóriát a „*nyugdíjasok*” uralják, akik a vidéki lakosság negyedét teszik ki. Jóllehet az elmúlt években mind a nőknél, mind a férfiaknál emelkedett a nyugdíjkorhatár, az életkori bontás mégis arról árulkodik, hogy *a 60 éven felülieknek mindösszesen 1 százaléka „aktív” kereső*. Ez azt jelenti, hogy a vidéken élők

napjainkban is 60 éves korukban visszavonulnak, és/vagy kiszorulnak a hivatalos munkaerőpiacról. (Összehasonlításként: az Európai Unió számos országában a 65. életév a nyugdíjkorhatár, és az életkilátások növekedésével nem csupán ösztönzik a további munkavállalást, de a nyugdíjkorhatár felemelésében gondolkodnak.)

A szintén nyugállományba vonult „*rokkantnyugdíjasok*” aránya eléri az egytizedet. Bár aligha vitatható, hogy tömegek vettek részt az elmúlt évtizedek kettős gazdaságában, pontosabban, hogy az „első” és „második” gazdaságban való helytállás „önkiszákmányoló” életvitele és életmódja egészségkárosító következményekkel is járt, a „leszázalékoltak” magas arányát mégsem lehet csupán erre visszavezetni. Annál is kevésbé, mivel a rokkantnyugdíjasok jól láthatóan az 50-59 éves korosztályokban „sűrűsödnek”, arányuk eléri az egyharmadot.

Más kutatások ismeretében úgy gondoljuk, hogy közülük nem kevesen munkaerőpiaci és megélhetési alternatívák hiányában „választják” a leszázalékolást. Ez a státusz ugyanis rendszeres és biztos havi jövedelmet jelent tulajdonosának, ami összegszerűen ugyan nem túl sok, azonban biztonságot nyújt a munkanélküli lét különféle stációihoz (járadék, közmunka, stb.), az elbocsátástól való állandó rettegéshez, vagy a kedvezőtlen munkaerőpiaci alkupozícióhoz képest. A „választáshoz” fűződő kényszerekre és lehetőségekre utalnak a településtípusokhoz kapcsolódó munkaerőpiaci különbségek: amíg a megyeszékhelyeken és az egyéb városokban élő 50-59 évesek 29-30 százaléka mondta magát leszázalékoltnak, addig a községekben lakóknak már közel kétötöde (38%).

Az adatok tehát azt mutatják, hogy még napjainkban is *óriási munkaerőpiaci nyomás nehezedik az 50 év feletti vidéki, főként falusi népességre*, melynek egy nem elhanyagolható része már ilyen „fiatalon” a leszázalékolás irányába keresi a kiutat szorult helyzetéből. Továbbá ezt az állapotot látszik alátámasztani az a tény is, hogy a 60. életévüket betöltötték szinte teljesen kiszorulnak a hivatalos munkaerőpiacról, amennyiben „aktív kereső” alig található köztük.

A gazdaságilag inaktív csoportok közt egyfelől figyelmet érdemel, hogy a háztartás keretei közé visszaszorultak súlya a községekben határozott emelkedést mutat, jelezve a munkaerőpiaci nyomást. Másfelől a „tanulók” arányának ezzel ellentétes irányzata érdemel figyelmet, utalva a megyeszékhelyek nyújtotta lehetőségekre és kínálatokra a fiatalok iskolarendszeri felkészülését vagy csupán „parkolását” illetően. Az esélykülönbségeket jól mutatja, hogy miközben a megyeszékhelyeken élő 29 év alatti fiatalok közel kétötöde (37%) tanul, addig az egyéb városokban lakó hasonló korúaknak negyede (24%), a falusiaknak pedig hozzávetőlegesen egyötöde (21%). (Az ifjúkori tanulásban mutatkozó aránybeli különbségek egy életre szólnak, hiszen nem csupán az aktuális (indulási) munkaerőpiaci alkupozíciókat kondicionálják, hanem annak távlatos alakulását is, amennyiben az induláskori lemaradást az életkor előrehaladtával csak kevesen tudják ledogozni.)

A gazdasági aktivitás tekintetében a városon élők kedvezőbb helyzete a községi lakossággal szemben szintén kimutatható. Az adatok tanúsága szerint ugyan a „munkanélküliek” aránya is némileg magasabb a falvakban, mint a városokban, jelentős különbség azonban a „foglalkoztatottak” körében tapasztalható. Amíg a városokban 45-46 százaléknyi az „aktív keresők” súlya, addig a községekben 40 százaléknyi.

Tekintettel arra, hogy a „nyugdíjasok” már kiléptek, vagy kiszorultak a hivatalos munkaerőpiacról és visszatérésükre aligha számít valaki, érdemes a vizsgált népesség még munkaképes korban lévő részét külön is szemügyre venni, hiszen a társadalmi státuszbeli különbségek nem csupán az aktuális, hanem a jövőbeli állapotokba is betekintést engednek. Az adatok szerint a megyeszékhelyeken és a községekben élő népesség tekintetében három helyen tér el karakterisztikusan egymástól. A megyeszékhelyen lakók aktuális és távlatos „előnyére” utal, hogy körükben a magasabb foglalkoztatottság (59%), a „leszázalékoltak” alacsonyabb (10%) és a „tanulók” magasabb (13%) arányával párosul. A községekben viszont az alacsonyabb foglalkoztatottság

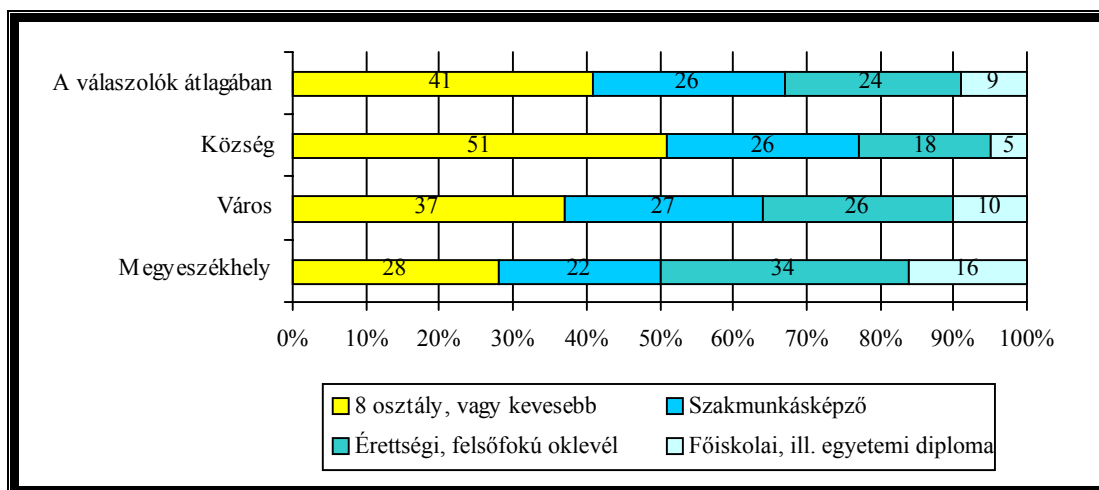
(55%), a „leszázálekoltak” magasabb (15%) és a „tanulók” alacsonyabb (6%) súlyával jár együtt. (Az egyéb városokban élők köztes helyzetét mutatja, hogy helyzetük a foglalkoztatottság tekintetében (62%) inkább a megyeszékhelyeken kialakult állapotokra hasonlít, a „leszázálekoltak” (12%) és a „tanulók” (8%) tekintetében viszont inkább a községekben lakókéra.)

2. Iskolázottság

A vidéki népesség 40 százaléka alapiskolai végzettséggel bír, vagy azzal sem, negyede (26%) szakmunkás bizonyítvánnyal, további negyede (24%) érettségivel, durván tizede, pedig felsőfokú diplomával rendelkezik.

Az adatok legszembeütőbb üzenete, hogy körükben rendkívül magas az alacsonyan iskolázottak aránya. Ha csak az általános iskolát végzetteket (31%), vagy azt sem befejezetteket (10%) tekintjük alacsonyan iskolázottnak, akkor a 18 éven felüliek kétötöde sorolható ebbe a kategóriába. Ha azonban a szakmunkásképző, vagy szakiskolai bizonyítvánnyal rendelkezők egy részét is közéjük soroljuk - a rendszerváltás után ez a végzettség is leértékelődött, hiszen számos szakma iránt nem vagy alig mutatkozott, illetve mutatkozik kereslet - akkor az alacsony iskolázottságuk aránya eléri, vagy meghaladja a népesség felét. Úgy gondoljuk, hogy e probléma társadalmi súlyát felesleges részletesen boncolgatni.

1.2. ábra A vidéki népesség megoszlása legmagasabb iskolai végzettség szerint településtípusonkénti bontásban (az érdemben válaszolók %)

A településtípusok közti különbségek szintén szembeötlők. A falvakban egyértelműen az alacsony iskolázottságuk dominálnak, amennyiben az alapiskolát, vagy azt sem végzettek súlya meghaladja az 50 százalékot. A falusi lakosság másik fele nagyjából egyenlően oszlik meg a szakmunkásképzőt végzettek (26%), valamint érettségizettek és diplomások (23%) között.

A megyeszékhelyen élők iskolázottsági szerkezete a falusinak éppen az ellentettje. Itt az érettségizettek és a felsőfokú diplomások dominálnak; együttes arányuk eléri a népesség felét. A népesség másik fele a szakmunkásképzőt (22%), továbbá az alapiskolát, vagy azt sem végzettek (27%) között oszlik meg, az utóbbiak némi túlsúlyával.

Az egyéb városok lakosságának „köztes” helyzetét mutatja, hogy körükben az alacsonyan iskolázottak aránya jelentősen magasabb (38%), mint a megyeszékhelyeken, ugyanakkor az érettségizettek és a diplomások összesített aránya jelentősen elmarad (36%) az előbbi településtípuson élőkétől.

A férfiak, és nők iskolázottsági szerkezete karakterisztikusan eltér egymástól, ami döntően harmincas-negyvenes évek és az államszocializmus időszakának iskolázási - továbbtanulási

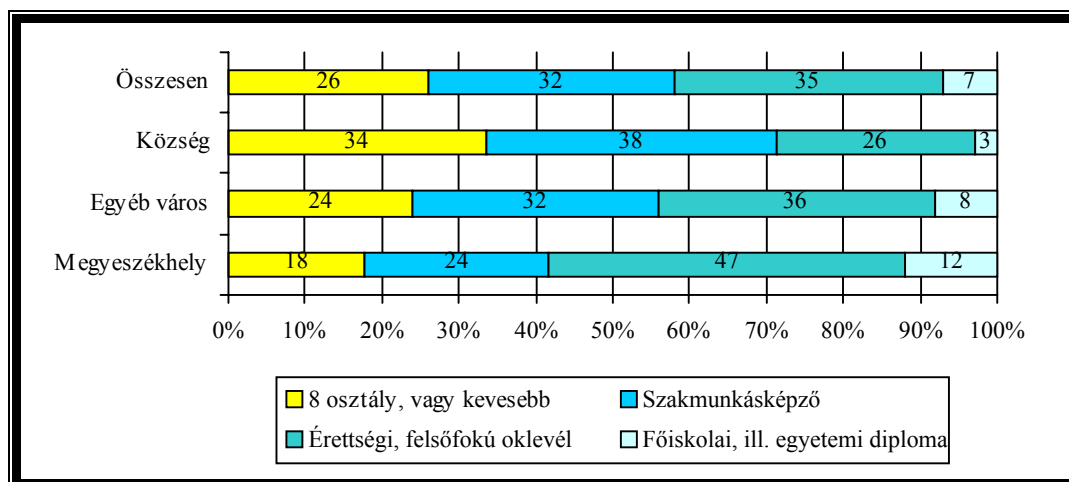
szokásait és mobilitási lehetőségeit viseli magán. Ez a férfiak esetében azt jelenti, hogy bár körükben sem elhanyagolható az alapiskolai végzettséggel, vagy azzal sem rendelkezők aránya (33%), a továbbtanulók elsősorban szakmunkás bizonyítványt szereztek (36%), és kevésbé érettségit (22%), vagy felsőfokú diplomát (9%). *A nők többsége* férfiaktól eltérően *nem tanult tovább* - ezért rendkívül magas körükben az alacsony iskolázottak aránya (48%) - viszont akik magasabb iskolába léptek, azok főként érettségiztek (27%) és diplomát szereztek (9%), és jóval kevésbé választották a szakmunkásképzőt (16%).

A vidéki népesség életkori megoszlása, vagyis a 60 év felettek 25 százalékos aránya sok mindent érthetővé tesz az alacsony iskolázottak jelentős súlyát illetően, hiszen ők döntően még a második világháború előtt, illetve az azt követő másfél-két évtizedben jártak iskolába, amikor merőben más átörökítési és mobilitási csatornák működtek a társadalomban, mint a későbbiekben. Állításunkat alátámasztja az a tény, hogy e korcsoportban eléri a kétharmadot azoknak az aránya, akik csak alapiskolát végeztek, illetve azt sem fejezték be.

Bár a 60 év alatti - jelenleg még munkaképes korúnak számító - népesség iskolázottsága jelentős javulást mutat a „nyugdíjasokhoz” képest, mégis e korosztályok körében is nagy az alacsony iskolázottságuk aránya (32%). Ez két tényezővel hozható összefüggésbe. Egyrészt azzal, hogy a jelenleg még munkaképes korúak legidősebb korcsoportjában - az 50-59 évesek körében - szintén feltűnően magas (48%) az alapiskolát sem végeztek aránya, jelezve, hogy vidéken a továbbtanulás közel sem vált olyan gyorsan általánossá az ötvenes-hatvanas években, mint a nagyvárosokban, főként Budapesten. A különbségeket jelzi, hogy amíg a megyeszékhelyeken élő 50-59 évesek közt az alapiskolát, vagy azt sem végeztek aránya 28%, addig a falvakban lakó hasonló korúak körében az alacsony iskolázottságuk súlya megközelíti a kétharmadot (63%). (Csak alapiskolát végzett 53 százalék, továbbá azt sem fejezte be 10 százalék.)

Másrészt az is tény, hogy bár a fiatalabb korosztályoknál léptékekkel csökken az alacsony iskolázottak aránya, a probléma nemhogy nem oldódik, ellenkezőleg állandósulni látszik. Az adatok mindenestre arra utalnak, hogy *az alacsony iskolázottságuk aránya mind a 30-39, mind a 29 év alattiak korcsoportjában makacsul 25 százalék körül tartja magát.*

1.3. ábra A 29 év alatti vidéki népesség megoszlása legmagasabb iskolai végzettség szerint településtípusonkénti bontásban (%)

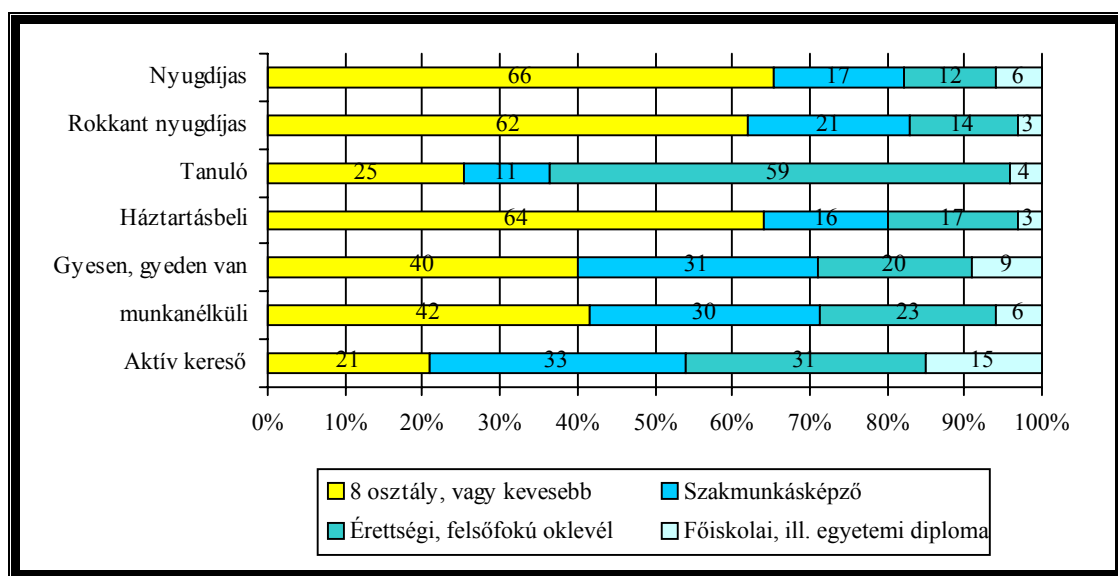

Mint a fenti adatok is mutatják az alacsony iskolázottság újratermelődése napjainkban sem meghaladott probléma. Nem csupán az a feltűnő, hogy a rendszerváltás körüli és az azt követő években végzett falun élő fiatal korosztályok esetében kiugróan magas (34%) az alapiskolát vagy azt sem végeztek aránya, hanem az is, hogy a városi iskolák sem képesek, a fiatalok ötödét-hatodát felkészíteni a középfokú oktatásban való sikeres helytállásra.

Tekintettel arra, hogy az iskolai végzettség jelentősen befolyásolja a munkaerőpiaci alkupozíciókat, érdemes egy pillantást vetni a különböző státusz-csoportok ebbeli állapotára.

A következő ábra tanúsága szerint mind a „munkanélküliek”, mind az inaktívak, mind pedig, a „leszázállékosok” körében magas az alacsony iskolázottságuk aránya. Kezdjük az utóbbiakkal. Az a tény, hogy a „leszázállékosok” több mint háromötöde (62%) alapiskolát vagy azt sem végzett, sokat elárul munkaerőpiaci versenyképességükből, továbbá, hogy egy részük miatt a rokkantosság, mint megoldási mód irányába mozdult el. Hasonlóan rossz munkaerő piaci alkupozíciókkal rendelkezik a „háztartásbeliek és az eltartottak” alacsony iskolázottságú csoportja is (64%), előrevetítve, hogy ezzel az iskolázottsággal aligha lesz képes közülük bárki tartósan visszakerülni, netán megkapaszkodni a munkaerőpiacon, főként annak igényesebb szegmensében.

1.4. ábra A különböző státusz-csoportok megoszlása legmagasabb iskolai végzettségük szerint (az érdemben válaszolók %)

A „Gyesen, Gyeden” lévők körében az előbbiekhöz képest léptékel kisebb az alacsony iskolázottságuk aránya (40%), azonban nyilvánvaló, hogy törekvések a munkaerőpiacra történő visszatérésre az ő esetükben sem akadálytalanok. Ugyan ez a helyzet a „munkanélküliek” alapiskolát vagy azt sem végzett részével is, hiszen ezzel az iskolázottsággal legfeljebb a közmunkákon tudják hasznosítani őket.

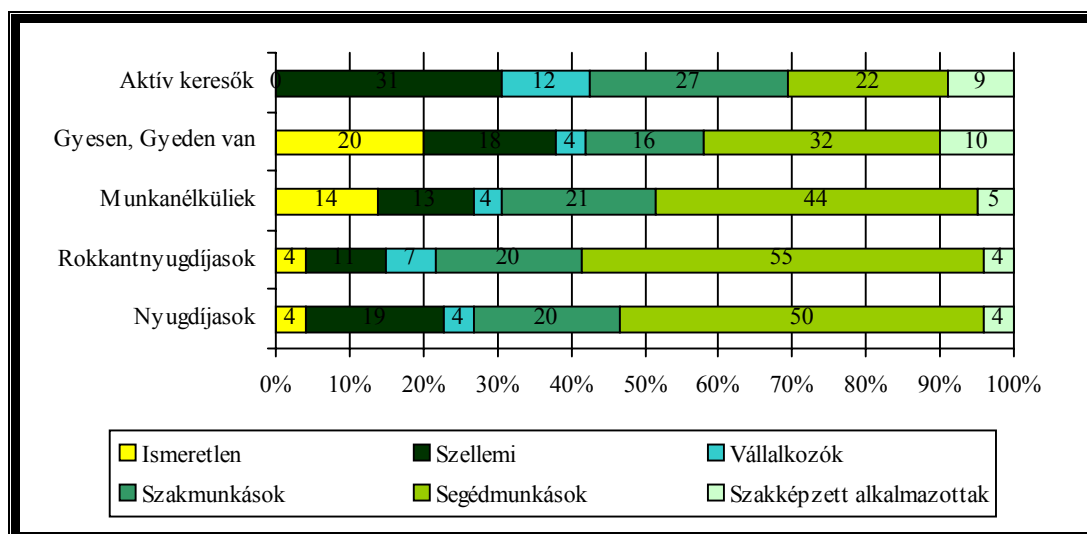
3. A foglalkozási szerkezet, ingázás

A vidéki népesség foglalkozási szerkezete az elmúlt időszakban jelentősen átalakult.

Ha az „aktív keresők” foglalkozási szerkezetét összevetjük a munkaerőpiacról visszavonultak, vagyis a „nyugdíjasok” és a „rokkantnyugdíjasok” foglalkozási szerkezetével, akkor három ponton látunk lényeges eltérést.

Egyrészt számottevően visszaesett a fizikai dolgozók, ezen belül is a segéd- és betanított munkások aránya. Másrészt ezzel párhuzamosan emelkedett a szellemi foglalkozásuk súlya, továbbá - a rendszerváltásnak köszönhetően - nőtt a vállalkozók részaránya.

1.5. ábra Néhány státusz-csoport foglalkozási szerkezete összevont kategóriák szerint*
(az érdemben válaszolók %)

* A gazdaságilag inaktív státusz-csoportok foglalkozási megoszlása természetesen korábbi munkaerőpiaci állapotokra vonatkoznak.

Ebből a szempontból érdemes néhány szó erejéig visszatérni néhány munkaképes korú, de a munkaerőpiacot időlegesen vagy véglegesen elhagyó, illetve innen kiszorult státusz-csoport helyzetére. A „rokkantnyugdíjasok” ezen állapotot megelőző foglalkozási szerkezete például alátámasztja a róluk eddig elmondottakat, ugyanis többségük (55%) szakképzetlen fizikai munkát végzett korábban, és ezen piaci szegmens beszűkülését követően az érintettek egy része jobbnak vélte a kivonulást a munkaerőpiacról. A „munkanélküliek” körében szintén magas (44%) a korábban segéd- és betanított munkát végzettek aránya - duplája az „aktív keresőkének” (22%) - jelezve az e foglalkozási csoportokra nehezedő munkaerőpiaci nyomást. A „gyesen, gyeden” lévők közül szintén a korábban szakképzetlen fizikaiként dolgozók munkaerőpiaci alkupozíciói látszanak nehéznek a tervezett visszatérés tekintetében.

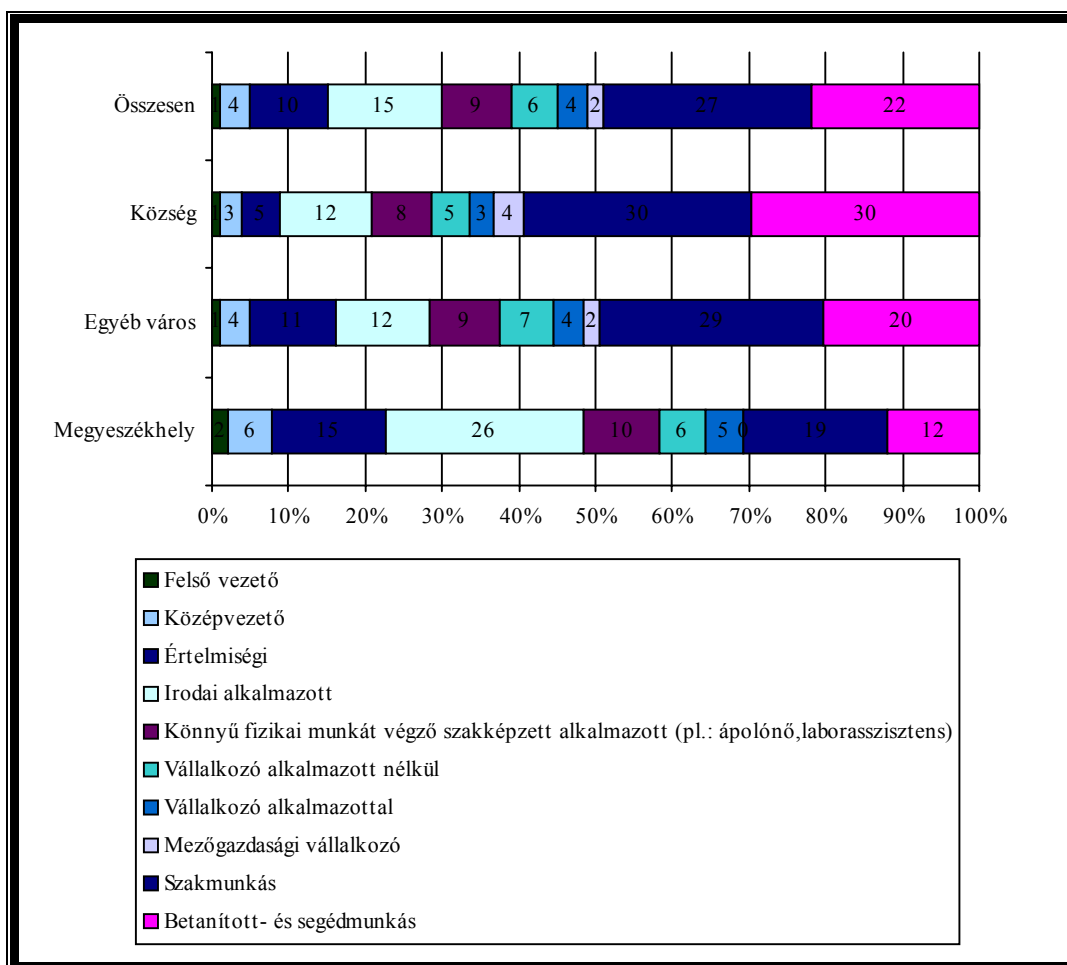
Az aktív keresők foglalkozási szerkezetét - a jelzett jelentős változások ellenére - a fizikai dolgozók uralják. Mint a 6. ábra is mutatja a szak-, a betanított és a segédmunkások együttes aránya megközelíti az 50 százalékot. (Ha a „könnyű fizikai munkát végző szakképzett alkalmazottakat” - pl.: ápolónő - is ide soroljuk, akkor a fizikaiak súlya csaknem eléri a háromötödöt (58%).

Fontos tény, hogy a fizikaiak közt ma már a szakmunkások dominálnak.

A „vállalkozók” aránya meghaladja az egytizedet (12%). E réteg jellemzője, hogy az érintettek fele „önfoglalkoztató”, vagyis nem foglalkoztat alkalmazottat. A „mezőgazdasági vállalkozók” aránya 2 százalék, ők kizárólag községekben vagy kisebb városokban élnek.

A szellemi foglalkozásúak aránya megközelíti az egyharmadot (31%), többségük „irodai alkalmazott”.

1.6. ábra A foglalkoztatottak foglalkozási szerkezete településtípusonkénti bontásban
(az érdemben válaszolók %)

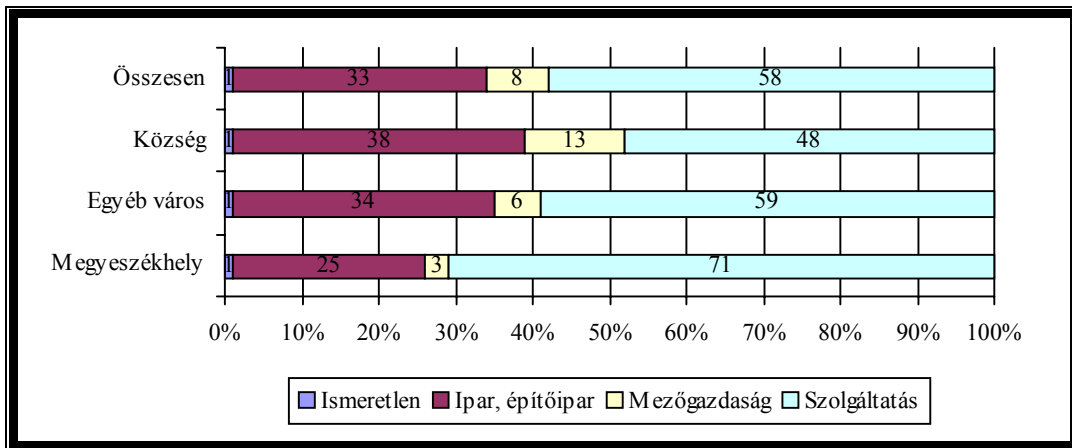

Az adatok tanúsága szerint a foglalkozási szerkezet településtípusonként számottevő eltérést mutat. A megyeszékhelyeken élők fele (49%) szellemi munkakörben dolgozik, elsősorban az „irodai alkalmazottak” magas (26%) arányának köszönhetően. A fizikaiak súlya viszont nem éri el az egyharmadot (31%), ezen a településtípuson, és megfigyelhető, hogy körükben már egyértelműen a szakmunkások dominálnak (19%) a szakképzetlenekekkel (12%) szemben.

A községekben lakók foglalkozási szerkezete gyökeresen eltér az előbbi településtípustól. Itt még kétségtelven a fizikai dolgozók túlsúlya figyelhető meg (60%), és fontos jellemzője e rétegek megoszlásának, hogy a szakmunkások (30%) illetve a betanított és segédmunkások (30%) egyenlő súlyt képviselnek. Mindezek jelzik, hogy a községi népesség biztosítja a fizikai dolgozók legfőbb utánpótlását, elsősorban a szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokban.

Az „aktív keresők” ágazati megoszlása szintén alátámasztja a foglalkozási szerkezet jelentős átalakulásáról mondottakat. A megyeszékhelyeken élők döntő része (71%) már a szolgáltatói szektorban dolgozik, de a kisebb városok lakósága is a magas fejlettségre utaló ágazati szerkezet képét mutatja, hiszen körükben is megközelíti a háromötödöt (59%) a szolgáltatásban foglalkoztatottak súlya.

1.7. ábra A foglalkoztatottak szektoronkénti megoszlása településtípusonkénti bontásban (az érdemben válaszolók %)

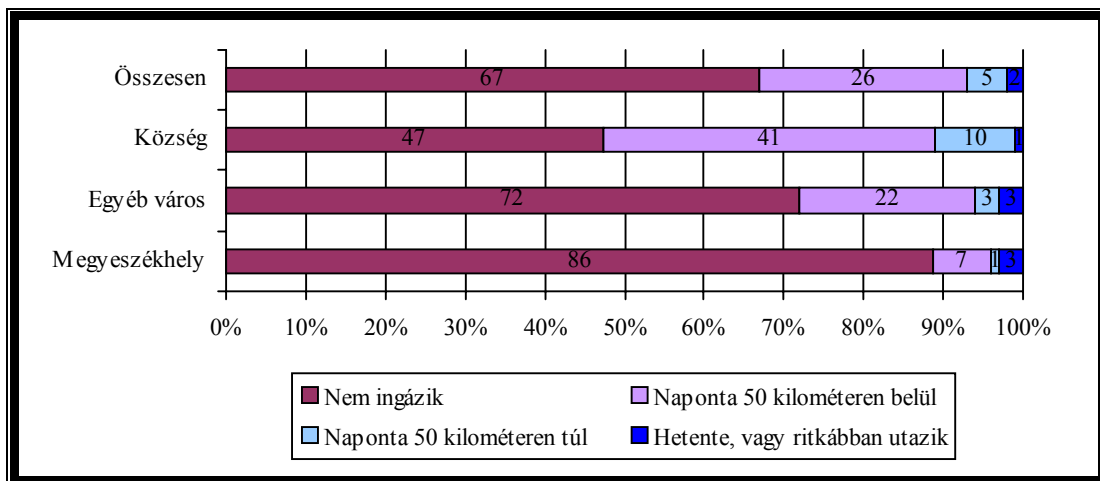

E szerkezeti átalakulás mögött azonban nem gazdasági fellendülés és számottevő jövedelemgyarapodás munkált, hanem arra a kilencvenes évek gazdasági visszaesése és a munkaerőpiac drámai összezsugorodása okán került sor. Vagyis a szolgáltatói szektorban kevesebb munkahely szűnt meg, mint az iparban vagy a mezőgazdaságban. Sok más mellett erre utal az is, hogy amíg a „fejlett” országokban a pénzügyi és a személyi szolgáltatások területén sokan dolgoznak, addig hazánkban még a megyeszékhelyeken is nagyon alacsony az itt foglalkoztatottak aránya. (Az adatok szerint a pénzügy területén a foglalkoztatottak 3, a személyi szolgáltatásokban, pedig 4 százaléka dolgozik.)

A szektorok átrendeződéséhez még annyit fűznénk hozzá, hogy a falun élők körében is jelentősen visszaesett a mezőgazdaságban dolgozók aránya, - súlyuk alig haladja meg az egytizedet (13%) - továbbá, hogy a városokban még megmaradt „hagyományos” vagy a modernizálódó ipar fő utánpótlási bázisát főként a községekben és a kisvárosokban élők képezik (34-38%).

A foglalkoztatottak harmada ingázik lakó- és munkahelye között. Azonban, amíg a megyeszékhelyek az ott élők többségének képesek munkahelyet biztosítani - az ingázók aránya alig haladja meg az egytizedet (11%) - addig a kisebb városok s főként a falvak lakossága nincs ilyen helyzetben. Az előbbi településtípuson a dolgozók több mint a negyede (28%), a községekben, pedig több mint a fele (53%) ingázásra kényszerül.

1.8. ábra A foglalkoztatottak megoszlása aszerint, hogy ingáznak-e vagy sem, illetve az ingázás „minősége” szerint településtípusonkénti bontásban (az érdemben válaszolók %)

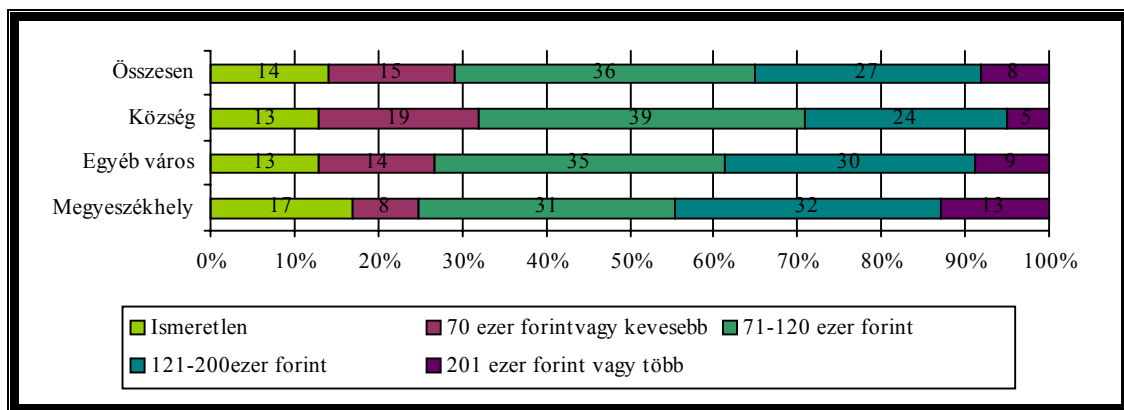
A munkahelyükre utazók döntő többsége napi ingázó - heti ingázók elvétve akadnak - és közülük is a legtöbben 50 kilométeres körzeten belül teszik meg a napi kétszeri utat lakóhelyükről és vissza.

4. A háztartások jövedelmei, a megélhetés megítélése

Köztudott, hogy ma nagyon nehéz hazánkban valamennyire is megbízható adatokat gyűjteni a lakosság jövedelmeiről. Az ismert problémák ellenére mégis kísérletet tettünk erre, mondani sem kell, korlátozott sikerrel, hiszen jelentős volt a válaszmegtagadás (20%), a kérdezettek további tizede pedig állítása szerint nem bírt információkkal a háztartás bevételeiről.

Nos, az adatok így is megerősítenek néhány ismert összefüggést. Egyfelől azt, hogy a háztartások jövedelemszerkezete településtípusonként jelentős eltérést mutat. A falvakban az alacsonyabb, a városokban - elsősorban a megyeszékhelyeken - a magasabb jövedelemkategóriák irányába mutat a szerkezet.

1.9. ábra A vidéki háztartások megoszlása nettó havi jövedelmeik nagysága szerint településtípusonkénti bontásban (az érdemben válaszolók %)

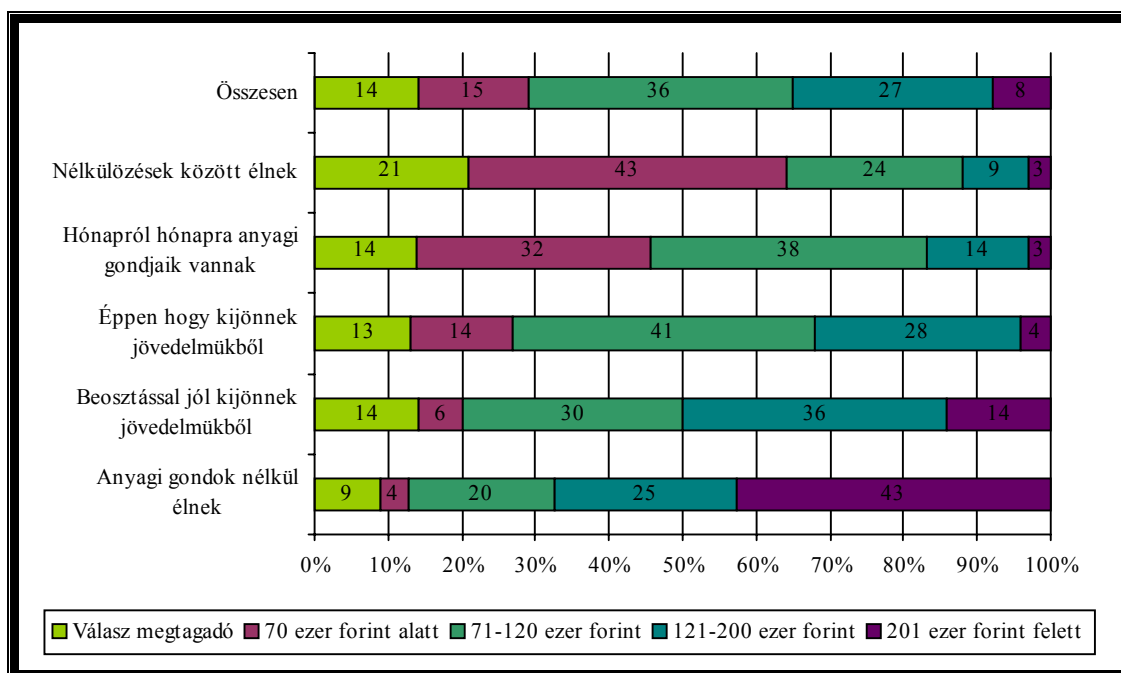
Ez összefügg a falvak sajátos foglalkozási szerkezetével - a fizikaiak, köztük a szakképzetlen munkások magas arányával, mely foglalkozások nem túl jövedelmezőek - az e foglalkozásokból nyugdíjazottak szintén jelentős súlyával, és persze a „leszállékoltak” nem elhanyagolható arányával is.

Másfelől az „aktív keresők” háztartásainak jövedelmi előnye is megerősítést nyert, amennyiben mind a 121-200 ezer, mind a 201 ezer forint feletti jövedelmi kategóriákat a foglalkoztatottak dominálják. Előnyükre jellemző, hogy míg az összes vidéki háztartás 27 százalékának a bevétele 120-200 ezer forint közti kategóriába tartozik, addig az „aktív kereső” háztartásoknak már 42 százaléka sorolódik ide. És amíg a vidéki háztartások 8 százaléka rendelkezik havi 201 ezer forint feletti nettó jövedelemmel, addig az „aktív keresős” háztartások 14 százaléka. (Ez utóbbi háztartások döntően a „felső- és középvezetők”, a „vállalkozók” és a „diplomások” közül kerülnek ki.)

Az adatok a „rokkantnyugdíjasok”, a „munkanélküliek” és a „háztartásbeliek” háztartásainak elesettségét is megerősítik, hiszen sorrendben e háztartások 26; 46 és 48 százaléka mindössze 70 ezer forint alatti havi összeggel gazdálkodhat.

Az elmúlt években - sokféle ok miatt - bevett gyakorlattá vált annak a firtatása, hogy a kérdezettek miként ítélik meg annak a háztartásnak jövedelmi helyzetét, amelyben élnek. Bár e „szubjektív” megítélés nem feltétlenül esik-eshet egybe a szociológusok által kidolgozott „objektív” mutatók által kijelölt helyzettel, a kétféle besorolás - mint az 1. 10. ábra is mutatja - elég jól fedi egymást.

1.10. ábra A vidéki háztartások megoszlása jövedelmeik nagysága szerint a háztartás állapotának „szubjektív” besorolása szerinti bontásban (az érdemben válaszolók %)

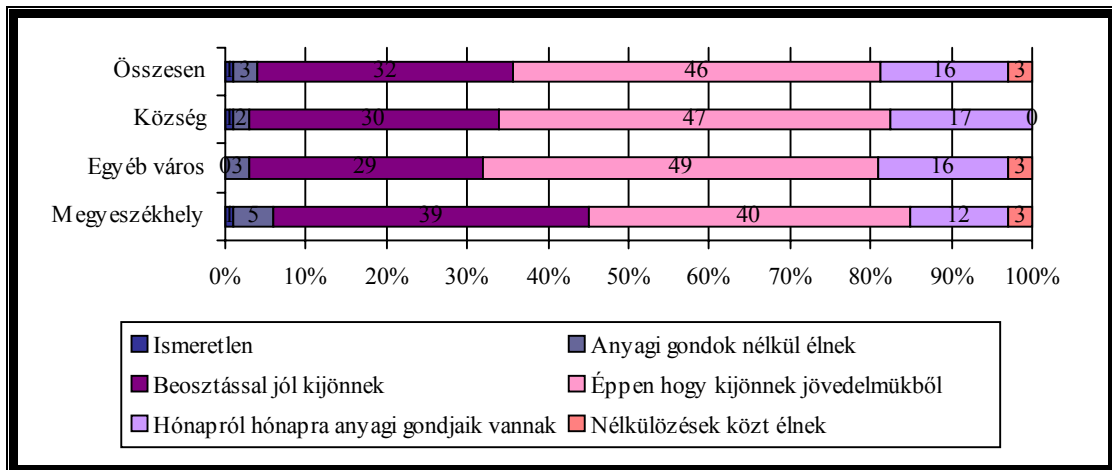

Jól látható, hogy az „anyagi gondok nélkül élők” dominánsan a legmagasabb (43%), a „nélkülözések közt élők” pedig dominánsan a legalacsonyabb (43%) jövedelmi kategóriába tartoznak. Hasonló értéket mutat a „beosztással jól kijönnek” kategóriában a 121-200 ezer forint közötti háztartási bevétel (36%), mint ahogy az „éppen kijönnek a havi jövedelmükből” kategóriában a 71-120 ezer forint közötti havi jövedelem (41%) is.

Nos, a kérdezetteknek csak egy kisebbsége - lásd az 1. 11. ábrát - (3%) gondolta úgy, hogy családja „anyagi gondok nélkül él”. A „beosztással jól kijönnek” kijelentést már az érintettek harmada (32%) gondolta igaznak a háztartás jövedelmeire. A legtöbben (46%) úgy vélték, hogy a jövedelmeik „éppen hogy” fedezik a kiadásaikat, és nem kevesen (16%) havonta ismétlődő anyagi gondokról számoltak be. A „nélkülözésekről” beszámolók aránya szintén nem túl magas (3%).

A településtípusok közti különbségek mind a viszonylag „jól”, mind a viszonylag „rosszul” élők közt karakterisztikusak. Ez alatt azt értjük, hogy amíg a megyeszékhelyeken a „gondtalanul” és a „beosztással jól” megélők irányába „húz” az önbesorolás szerkezete - 44 százalék az egyéb városok és községek 32 százalékával szemben - addig a „hónapos” gondokkal és állandó „nélkülözésekkel” élők súlya az utóbbi településeken látszik kiterjedtebb (19-20%) problémának.

1.11. ábra A vidéki háztartások megoszlása annak „szubjektív” megítélése szerint településtípusonkénti bontásban (az érdemben válaszolók %)

Nézzük meg most közelebbről, hogy tartalmilag mit is jelentenek a fenti megítélések.

A tartalékolás és felhalmozás szempontjából például azt, hogy amíg a „gondtalanul” élők 63, és a „beosztással jól kijövnék” 54 százaléka „rendszeresen” tud takarékoskodni, addig a „hónapról-hónapra” és a „nélkülözések közt élők” 66-74 százaléka „egyáltalán nem” képes erre. A „jövedelmükből éppen hogy kijövnék”, pedig durván egyharmad-egyharmad-egyharmad arányban „rendszeresen”, „alkalmanként” vagy „egyáltalán” nem tudnak félre tenni pénzt.

Hasonló „törés” mutatható ki annak a kérdésnek a kapcsán is, amely azt firtatta: milyen gyakran fordult-e elő az elmúlt 12 hónapban, hogy a hónap vége előtt elfogyott a pénzük.

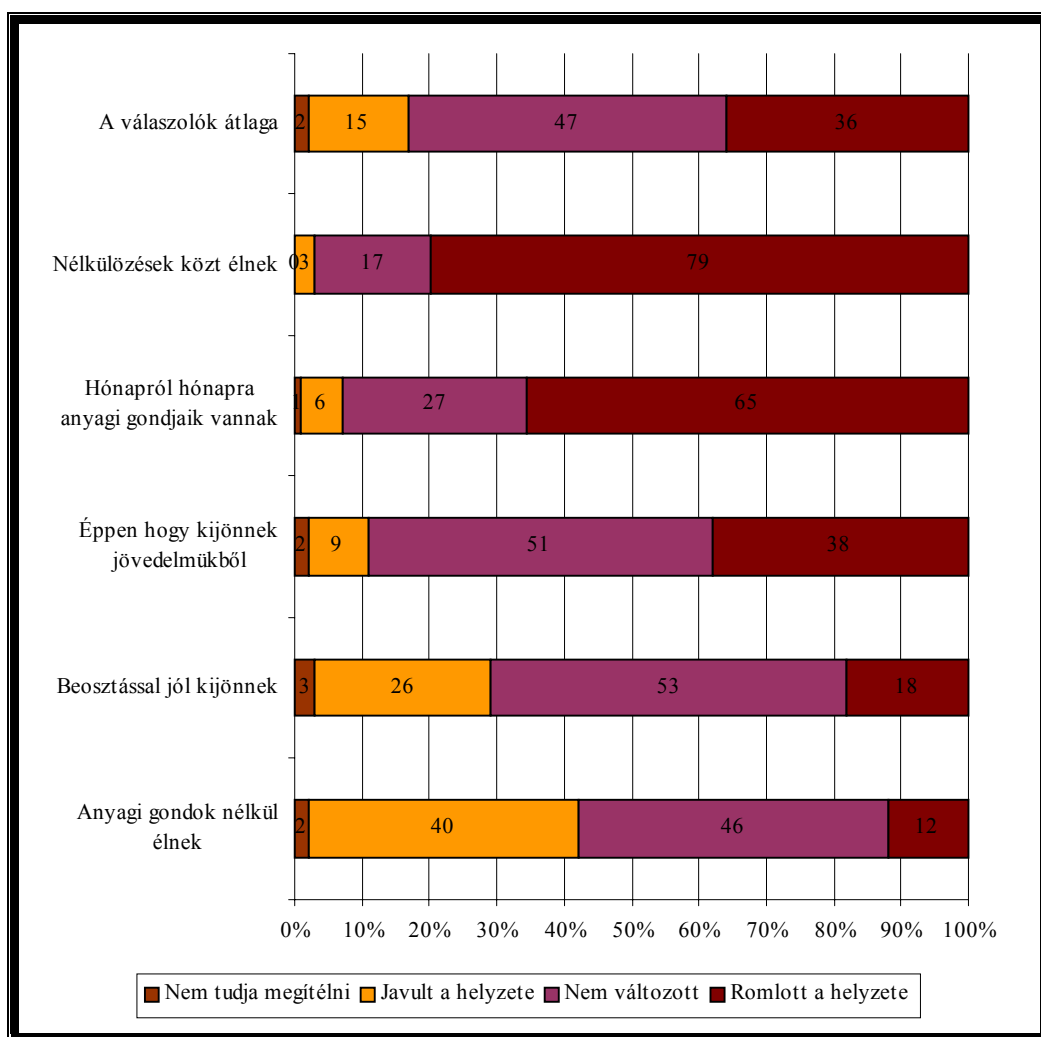
Nos, azon fiatalok körében, akik úgy ítélték meg, hogy családjuk „gond nélkül él” döntően sohasem fordul elő (80%) vagy csak esetenként, hogy a hónap végére elfogyott a pénzük. A jövedelmükből „beosztással jól kijövő” családoknál azonban ez az állapot már közel sem ilyen általános, ugyanis ilyen esetről közel háromötödük (56%) számolt csak be, vagyis közülük egyáltalán nem kevesen kénytelenek alkalmanként szembesülni ezzel a problémával. A következő „törés” a jövedelmükből „éppen hogy kijövnék” körében tapasztalható, ugyanis itt már közel egyötödére (22%) zsugorodik azon háztartások aránya, amelyekben „nem fordult” elő az előző évben, hogy a pénz nem tartott ki a következő fizetésig. Ugyanakkor e családok-háztartások közel négyötödénél (38%) az anyagi gondok állandósulása érzékelhető, amennyiben a pénzügyi zavarok havi-háromhavi ismétlődését annak minősítjük. A legrosszabb helyzetűek - a „hónapról hónapra anyagi gondokkal” küszködők és a „nélkülözések közt élők” - körében még ehhez képest is gyökeres romlás regisztrálható, hiszen itt már azon háztartások dominálnak (76-88%), amelyekben havi gyakorisággal fordul elő, hogy a pénz nem tart ott ki a hónap végéig. (lásd a 1.12. ábrát, a mellékletben!)

A fentiek ismeretében - lásd a 1.13. ábrát - nyilván nem okoz meglepetést, hogy a vidéki lakosság megítélése a rendszerváltás óta eltelt időszak személyes helyzetére gyakorolt hatásáról is a fenti törésvonalak mentén tagolódik. A magukat „gond nélkül élőnek” minősítők négyötöde vélekedett úgy, hogy a rendszerváltást követően „javult” a helyzete, mindössze tizedük (12%) számolt be „romlásról”. A jövedelmi helyzetükről „beosztással jól kijövünk” kijelentéssel vélekedők azonban már jóval megosztottabbak a rendszerváltás életükre gyakorolt következményeit illetően. Jóval kevesebben (26%) számoltak be „javulásról”, a zömük „változatlan állapotot” (53%) vagy „romlást” (18%) érzékelt. A következő „a jövedelmükből éppen kijövnék” csoportnál is látványos törés következett be, hiszen az egytizedet sem éri el (9%) a „javulásról” beszámolóik súlya, ugyanakkor közel kétötödére (38%) ugrik az állapotukat „romlónak” tekintők aránya. A

legrosszabb helyzetűek körében még markánsabbá válik ez a trend, amennyiben zömük (65-79%) egyértelműen „romlásnak” tartja helyzetének alakulását a rendszerváltás óta.

Mindent egybevéve a vidéki lakosság körében rendkívül alacsony azok aránya, akik „anyagi gondok nélkül” élnek. Sőt köztük még azok sem dominálnak, akik úgy gondolják, hogy „beosztással jól kijönnek” a fizetésükből, ugyanis a fizetésükből „éppen hogy kijövök” töltik be ezt a pozíciót; a kérdezettek közel a fele sorolja magát ide. E csoport megélhetésére azonban jellemző, hogy többségük pénzügyi zavarokkal küszködik, nem kevesen (38%) havi-kéthavi gyakorisággal. Másként fogalmazva már e háztartások számottevő részében havi anyagi gondok jelentkeznek, ami arra utal, hogy a legrosszabb helyzetben lévők aránya magasabb, mint az a „szubjektív” besorolás alapján (19%) látszik.

1.12. ábra A vidéki lakosság megoszlása személyes helyzetének rendszerváltás óta történt alakulása a háztartás állapotának „szubjektív” megítélése szerinti bontásban (az érdemben válaszolók %)

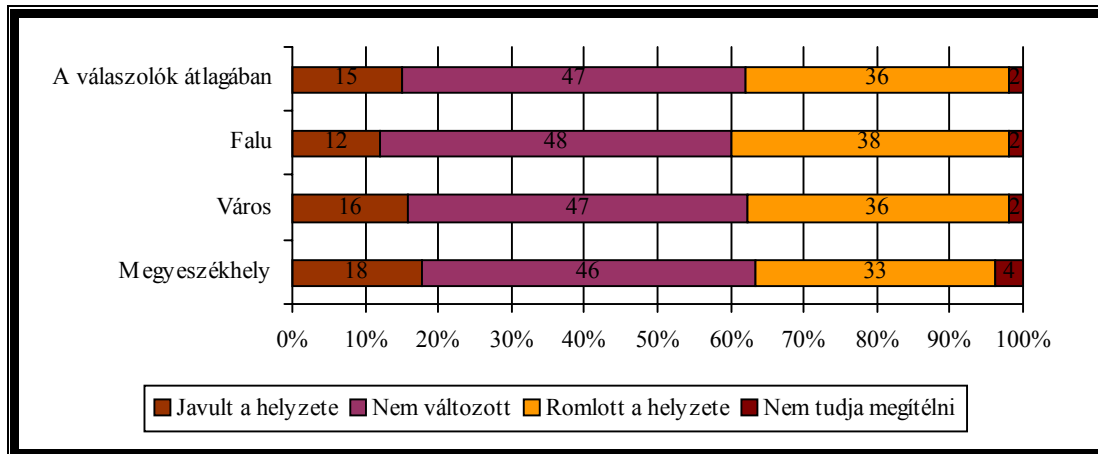

(Itt csupán utalnánk rá, hogy ezeknek a háztartásoknak ma már az unió más népeinek háztartásaival kell versenyezniük, és a vázolt kondíciók aligha adnak okot az optimizmusra.)

5. A személyes helyzet megítélése

A kutatás során megkértük a vidéki lakosságot arra, hogy értékelje a rendszerváltás óta eltelt időszak történéseinek és folyamatainak a hatásait és következményeit személyes élethelyzetének alakulására nézve.

1.13. ábra A népesség megoszlása aszerint, hogy élethelyzetük rendszerváltás óta történt alakulását miként ítélik meg településtípusonkénti bontásban (az érdemben válaszolók %)

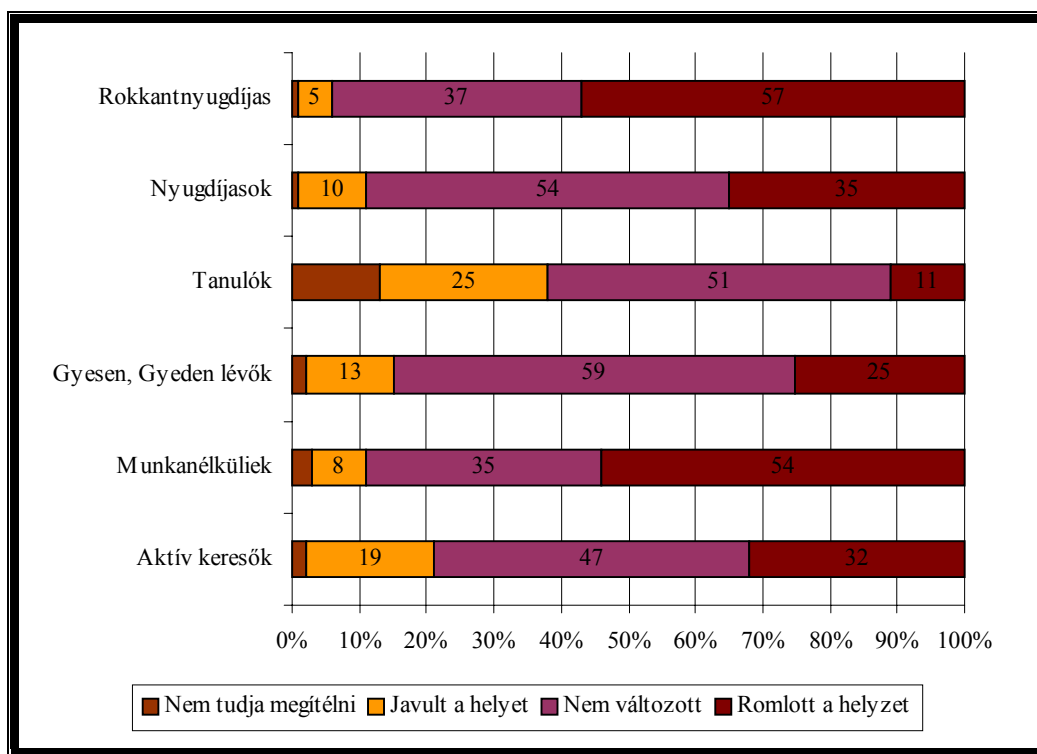

Az adatok tanúsága szerint „javuló” helyzetről csak kevesen (15%) számoltak be, közel felük (47%) „változatlan” és egy további jelentős csoportjuk (36%) „romló” élethelyzetről adott számot. A településtípusok közti különbségek karakterisztikusak, amennyiben a megyeszékhelyeken magasabb a „javuló” állapotról hírt adók aránya, mint a falvakban (12%), ugyanakkor az előbbi településtípuson kevesebben érzékelnek „romló” irányzatot (33%) a falvakban lakókhöz (38%) képest. Az adatokból mindenesetre egy polarizált világ képe bontakozik ki, főként a községekben, ahol az élethelyzetüket „romlónak” gondolók aránya (38%) többszöröse a „javuló” állapotokról (12%) beszámolóknak.

Kik azok, akik helyzetüket inkább „javulásként” és kik azok, akik döntően „romlásként” élték meg? Mint az ábra is mutatja, két csoport - az „aktív keresők” (19%) és a „tanulók” (25%) körében „magas” a „javuló” helyzetet érzékelők aránya. Az előbbieket közül főként a felső- és középvezetők (31%), a „diplomások” (33%) és a „vállalkozók” (25%) azok, akik javulóknak ítélik meg a helyzetüket. Az utóbbiak között persze számottevő különbségek vannak, hiszen amíg a „mezőgazdasági vállalkozók” és az „önfoglalkoztatók” kevéssé „javulásról” (15-19%), inkább „romlásról” (37-45%) számoltak be, addig az alkalmazottakat foglalkoztató „vállalkozók” döntően (39%) „javulóknak” látták a rendszerváltás óta eltelt időszakot saját szempontjukból.

Az eddig elmondottak ismeretében aligha okoz meglepetést, hogy a munkaerőpiacról kiszorult és/vagy önként kilépett státusz-csoportokban rendkívül magas a „romló” élethelyzetről hírt adók aránya. A „munkanélküliek” körében például 54, a „rokkantnyugdíjasok” közt, pedig 57 százalék ez az arány. (Megjegyeznénk, hogy az „agrárérintettek” nem számoltak be az átlagosnál magasabb arányban „javuló” helyzetről (14%), viszont az átlagot meghaladó (42%) mértékben gondolták úgy, hogy az „romló” tendenciát mutat.)

1.14. ábra A főbb státusz-csoportok megoszlása aszerint, hogy élethelyzetük rendszerváltás óta történt alakulását miként ítélik meg (az érdemben válaszolók %)

Összefoglaló

1. A 18 éven felüli vidéki lakosságot alacsony munkaerőpiaci aktivitás jellemzi, amely nem is annyira a „munkanélküliek” magas arányában mutatkozik meg, inkább a „leszázalékoltak” és a háztartásba visszaszorult inaktívak súlyában. Az adatok főként a falun élők ebbeli „hátrányos” állapotára utalnak.

A munkaerőpiacok pangása jól érzékelhető a nyugdíjasok elenyésző aktivitásában is, amennyiben a 60 éven felüliek mindössze 1 százaléka jelezte, hogy „aktív kereső”.

Fontos tény, hogy a megyeszékhelyek számottevően kedvezőbb munkaerőpiaci felkészülési lehetőségeket biztosítanak az ott élő fiataloknak, mint a falvak. Ugyanis amíg az előbbi településeken lakók egytizede tartózkodott a vizsgálat idején az iskolarendszerben, addig a falusiaknak csupán 5 százaléka.

2. A vidéki népesség körben magas (40%) az alapiskolát vagy azt sem végzettek aránya. A szakmunkás bizonyítványok a rendszerváltás után történt „leértékelődése” okán - amely természetesen nem minden szakterületet vagy szakmát érint - számolni kell azzal, hogy az alacsonyan iskolázottak aránya jelentősen magasabb, mint az alapiskolát vagy azt sem végzetteké. Az alacsony iskolázottság főként a falvakban gond, hiszen ezzel a végzettséggel aligha lehet elhelyezkedni. Ezt azért hangsúlyoznánk, mert a községekben a nyugdíjkorhatár alatti népességben is rendkívül magas az alapiskolát vagy azt sem végzettek súlya. Az 50-59 éves korosztályban például 63 százalék. Az adatok arra a kedvezőtlen irányzatra is felhívják a figyelmet, hogy a legfiatalabb korcsoportokban makacsul újratermelődik az alacsony iskolázottság - a községekben a kérdezettek harmadára terjed ki - jelezve, hogy a probléma egyáltalán nem tekinthető meghaladottnak.

3. A vidéki népesség foglalkozási szerkezete jelentős átalakulást mutat. Ennek két összefüggését emelnénk ki.

Egyrészt azt, hogy *a foglalkoztatottak szektoronkénti megoszlása a fejlett országok irányába mutatóan változott meg*: számottevően nőtt a szolgáltatásokban dolgozók súlya, ezzel párhuzamosan pedig visszaesett a mezőgazdaságban tevékenykedőké. Tény az is, hogy a megyeszékhelyeken meghaladta a héttizedet (71%) a szolgáltatások területén foglalkoztatottak aránya. (A vázolt tendencia értékelésekor azonban figyelembe kell venni, hogy e „fejlettségre” utaló szerkezet hazánkban nem egy gazdasági növekedés eredményeként jött létre, hanem a gazdasági visszaesés és tömeges munkanélküliség viszonyai között.)

Másrészt azt is kiemelnénk, hogy a foglalkozási szerkezet a fizikai tevékenységek csökkenése irányába mutat. Ezen belül is megfigyelhető a betanított- és segédmunkás munkakörök gyors zsugorodása, és a fizikaikon belül a szakmunkások súlyának növekedése. A településtípusok közti különbségek persze jelentősek e tekintetben is: például *a községek aktív keresőinek háromötöde ma is szak-, betanított- vagy segédmunkásként dolgozik, és itt a szakképzetlenek súlya nem marad el a szakmunkásokétól. A falusiak sajátos munkaerőpiaci helyzetére utal az is, hogy körükben magas (53%) az ingázók - döntően napi ingázók - aránya.*

4. A rendelkezésre álló korlátozott jövedelmi adatok inkább csak tájékozódásra alkalmasak, semmint mélyreható elemzés elvégzésére. A háztartások havi nettó jövedelmeinek szerkezete megerősít számos ismert összefüggést: a falusi háztartások körében az alacsony jövedelmek kategóriák dominanciáját, az „aktív keresők” előnyét az inaktívakkal szemben és a „leszállékkoltak”, a „munkanélküliek” és a háztartásokba visszaszorultak elesettségét.

A háztartások jövedelmi helyzetének „szubjektív” megítélése meglehetősen kedvezőtlen képet mutat, hiszen elenyésző arányban (3%) vannak olyanok, akik „anyagi gondok nélkül élnek”, de még azoknak az aránya is csupán egyharmadnyi (32%), akik úgy látják, hogy családjuk „beosztással jól kijön a fizetéséből”. A relatív többséget a hónapról-hónapra élők (46%) jelentik meg, míg a magukat „anyagi gondokkal küszködőnek” minősítők aránya megközelíti az egyötödöt (19%).

5. E besorolások „tartalmára” világít rá, hogy a relatív többséget megjelenítő csoport - „éppen hogy kijönnek a jövedelmükből” - háromnegyede gazdálkodási zavarokkal küszködik, ugyanis közel kétötödüknél (38%) havi-kéthavi gyakorisággal fordul elő, hogy a hónap vége előtt elfogy a pénzük. A náluk elesettebbeknél ez a probléma általánosnak mondható. Mindezek arra utalnak, hogy *azok aránya, akik rendszeres anyagi gondokkal küszködnek jelentősen magasabb, mint a „nélkülözések” és „havi anyagi gondokkal” bajlódók együttesen ötödnyi (19%) súlya.* (A vidéki lakosság megélhetésének minőségéről sokat elárul az, hogy mindössze harmaduk (31%) állította: sohasem fordult elő, hogy a hónap vége előtt elfogyott a pénzük, továbbá, hogy durván ugyanennyien (29%) a jövedelem idő előtti elfogyását havi gyakorisággal jelezték.)

6. A vidéki népesség többsége meglehetősen „rosszul” élte meg a rendszerváltás óta eltelt időszak történéseit személyes élethelyzete alakulását illetően. Mindössze hetedük (15%) vélte úgy, hogy „javult” a helyzete a rendszerváltást követően. Legtöbben (47%) „változatlan” - se nem javuló, se nem romló - állapotról adtak hírt, és viszonylag magas (36%) azoknak az aránya, akik szerint élethelyzetük „romlott”. Egyszóval a stagnáló és a romló állapotokat érzékelők túlsúlya mutatható ki a vidéki lakosság körében, ami meglehetősen „rossz” közérzetre utaló jel.

A VIDÉKI NÉPESSÉG AGRÁRÉRINTETTSÉGE

Ennek a fejezetnek a központi témája a népesség agrárérintettsége (a budapesti lakosság nélkül). A magyar népesség agrárérintettsége hosszabb idő óta a tudományos és közéleti viták tárgya, amelyben máig sincs konszenzus. Az agrárérintettség *többféle* módon megragadható és kimutatható kategória. A mezőgazdaságban főállásban alkalmazottak száma 1988-at követően radikálisan csökkent és 2003-ben mindössze 239 400 fő volt a KSH adatai alapján. A mezőgazdasági foglalkoztatottság önmagában is nehezen értelmezhető kategória például az idénymunka, a családi gazdaságok segítő családtagjainak a besorolási problémái miatt. Az agrárszektorhoz azonban *számos olyan népességcsoport* is kapcsolódik, amely semmiképpen sem tekinthető mezőgazdasági foglalkoztatottnak. Korántsem egyedüli példaként említhetőek azok, akik a kárpótlás során földtulajdonjoghoz jutottak, de semmilyen mezőgazdasági tevékenységet sem folytatnak. Földjeik bérbeadásának következtében viszont jövedelmük a mezőgazdasági termeléstől is függ. A KSH Általános Mezőgazdasági Összeírása 2000-ben közel kilencszázezer olyan háztartást talált, amelyben valamilyen szinten mezőgazdasági termék előállításával foglalkoztak. A népesség jelentős csoportjai kötődnek az agrárszektorhoz, ezért az agrárérintettség elemzésekor akkor járunk el helyesen, ha először az agrárérintettség összes lehetséges formáját külön-külön megállapítva szerkesztünk a *teljes agrárérintettség* kimutatására alkalmas mutatót. A „Vidék 2004” felvétel mintájába kerülteknek például *mindössze 18 százaléka* válaszolta azt, hogy van a háztartásának olyan tagja, aki bármilyen formában mezőgazdasági tevékenységet végez, ugyanakkor a *válaszadók 23 százaléka* jelezte, hogy van *termőföld* a háztartásuk tulajdonában. A teljes minta 12 százaléka válaszolta azt, hogy nincs a háztartásának olyan vele együtt élő tagja, aki bármilyen mezőgazdasági tevékenységet folytatna, ugyanakkor a háztartás tulajdonában van termőföld. Az agrárérintettség-mérésre adott válaszok, az előbbi példa értelmében, igencsak *inkozisztensnek* bizonyultak. Az agrárérintettség mérésére vonatkozó mutatót ezért a lehető legtöbb információ felhasználásával alakítottuk ki.

Módszertani problémát jelentett, hogy a rendelkezésre álló időkeret és anyagi források miatt nem lehetett teljes körű, minden mezőgazdasági termékre kiterjedő felvételt készíteni. Egy ilyen kérdőív lekérdezésének az időtartama többszöröse lett volna a „Vidék 2004” kérdőívének, amely számos más területre vonatkozó információt is megkérdezett. Ennek azért van jelentősége, mert a megkérdezettek esetleg válaszolhatták azt, hogy semmiféle mezőgazdasági tevékenységet sem folytatnak, nincs termőföldjük, ugyanakkor a *tényleges mezőgazdasági* adatok lekérdezésekor derült volna ki, hogy saját fogyasztásra zöldséget vagy mást termelnek a kertjeikben, ezért agrárérintettek. Nagyon valószínű ezért, hogy a nagyon kis mennyiségben mezőgazdasági terméket előállítók, hobbikert tulajdonosok, hétvégi házaik kertjében egy-két gyümölcsfát gondozók egy része az agrárérintettséget mérő változó számára rejtve maradt. A minta adatait az *erőteljes agrárérintettség* kimutatása szempontjából viszont teljes körűnek lehet elfogadni.

Az agrárérintettséget mérő mutató kialakításakor

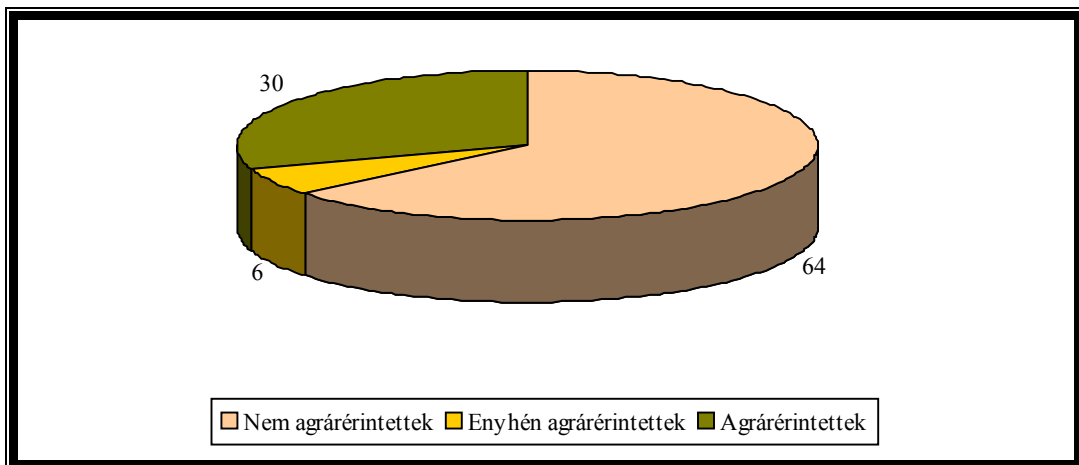
- az *erősen agrárérintett* kategóriába kerültek mindazok,
  - akik főfoglalkozásban a mezőgazdasági szektorban alkalmazottak,
  - akik legalább részben piaci értékesítésre állítanak elő mezőgazdasági terméket
  - akik egyik kategóriába sem tartoznak, de 1 hektárnál (tehát a volt háztáji földnél) nagyobb termőterület birtokosai

- akik a mezőgazdaságból mentek nyugdíjba
- akiknek csak mezőgazdasági iskolázottsága van
- *gyengén agrárérintett* kategóriába kerültek
  - akik csak saját fogyasztásra termelnek
  - akik semmilyen más módon sem kapcsolódnak a mezőgazdaságuk, de 1 hektár alatti termőfölddel rendelkeznek
- *a nem agrárérintett kategóriába* azok kerültek, akiknek semmilyen kapcsolódását sem lehetett kimutatni a mezőgazdasághoz

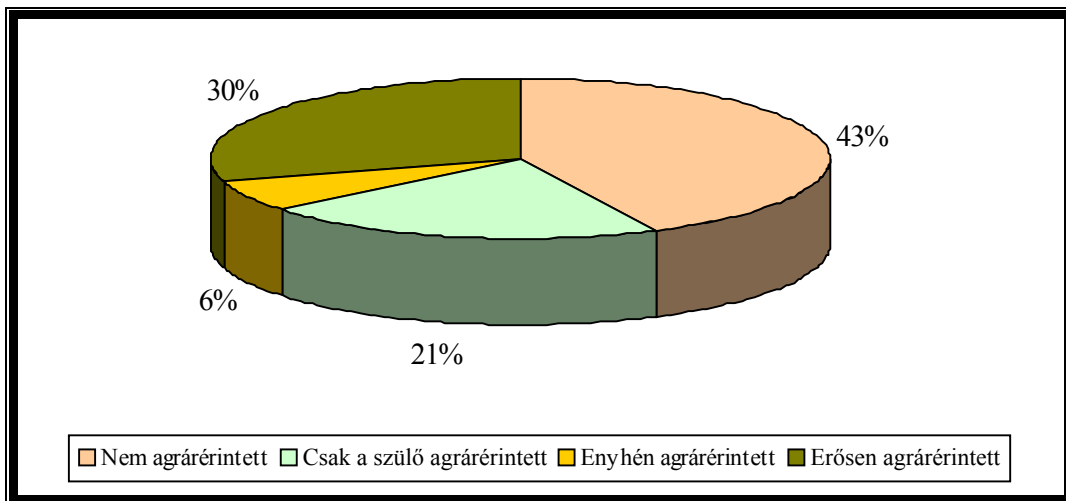
A „Vidék 2004” mintájának a megoszlását az agrárérintettség szempontjából a *2.1. ábra* mutatja, amely szerint a megkérdezettek *36 százaléka tekinthető agrárérintettnek*, ami mind a korábbi mezőgazdasági felvételeken alapuló várakozásoknál, mind a Szonda-Ipsos másfél évvel korábban végzett felvételének adatainál alacsonyabb arányt mutat. Az *agrárérintettség csökkenésének* az 1990-től érvényesülő általános tendenciákon túlmutató okaira a felvétel információi alapján *nem lehet egyértelmű választ* adni. Az *agrárérintettség stabilizálódását* és egyben a „Vidék 2004” felvétel információinak érvényességét mutatja, hogy az összes megkérdezett mindössze 2 százaléka válaszolta, hogy az elmúlt 2-3 évben jelentősen csökkentette, megszüntette gazdálkodását, ami nem utal arra, hogy a részletes gazdálkodási adatok lekérdezésének elmaradása miatt jelentős gazdálkodó csoportok nem kerültek be az agrárérintettek közé. 2 % válaszolta azt, hogy tervezi a gazdálkodás megszüntetését és 1 %, hogy a mezőgazdasági termelés elindításán gondolkodik. A teljes népességen belül az agrárérintettség *radikális változása* az előbbi adatok szerint *nem várható*. Hangsúlyozni szükséges viszont, hogy az európai uniós tagság és az uniós agrárpolitika következményeinek a hatása az agrárérintettség szempontjából is *kiszámíthatatlan*. A „Vidék 2004” minta 11 százalékának háztartásában foglalkoznak valamilyen mezőgazdasági termék előállításával, és ha ehhez az adathoz hasonlítjuk azt a 2 százalékot, ahol a termelés csökkentését, megszüntetését döntötték el az utóbbi 2-3 évben, illetve azt a 2,2 százalékot, ahol azt tervezik, hogy a közeljövőben hagynak fel a gazdálkodással, akkor az agrárérintettség mértékének viszonylagos stabilitása mellett az *agrárérintettek egy részének* (10-15 %) *állandó cserélődését* is hangsúlyoznunk kell. A vidéki népesség 4 százalékának a főállása, 3 százalékának mellékállása van a mezőgazdaságban, míg az agrárérintettek más csoportjai elsősorban mezőgazdasági kisüzemi termelés, illetve a termelőföld tulajdonosaként kapcsolódnak az agrárszektorhoz. A vidéki népesség 23 százalékának van a tulajdonában termőföld. A termőföld tulajdonmegoszlása a 2000-es teljes körű mezőgazdasági felvétel adataihoz hasonló birtoknagyság megoszlást mutat. A termőföld-tulajdonosok 35 százalékának van 1 hektár vagy annál kisebb földje, 42 százalékának 1-5 hektár, 12 százalékának 6-10 hektár és 11 százalékának 10 hektárnál nagyobb termőföld tulajdona.

A megkérdezettek jelenlegi tevékenységének az agrárérintettséget mérő mutató kialakítása mellett arra is választ kerestünk, hogy a vidéki népesség tágabb értelemben hogyan kapcsolódik az agrárszektorhoz. Ennek a mérésre egyetlen információval bővítettük az agrárérintettséget mérő mutatót, amelynek az erősen agrárérintett, gyengén agrárérintett, nem agrárérintett csoportjai mellé egy negyedik kategóriába azok kerültek, akik nem agrárérintettek a jelenlegi tevékenységük alapján, de a *szüleik mezőgazdasági termelők* voltak. Az ilyen módon kibővített agrárérintettség a vidéki népességen belül 57 százalék (2.2. ábra).

2.1. ábra A magyar vidéki népesség agrárérintettsége (az érdemben válaszolók %)

2.2. ábra A magyar vidéki népesség agrárérintettsége (4 kategória) (az érdemben válaszolók %)

Az egyik kiemelten fontos *fejlesztéspolitikai* kérdés, hogy az agrárérintettség milyen mértékben falusi jelenség, illetve mennyire van jelen a *városok társadalmában*. A „Vidék 2004” felvétele szerint a községek lakosságának csak mintegy fele (49 %), a megyeszékhelyek 21 százaléka; míg a többi városok lakosságának 30 százaléka agrárérintett. (2.3. ábra és 2.1. táblázat¹) Az *agrárérintettség korántsem falusi jelenség*. Az erősen agrárérintett háztartások 59 százaléka, a gyengén agrárérintett háztartások 46 százaléka falusi. A *kisebb városokat mindenképpen agrárérintettnek* lehet tekinteni, hiszen népességük közel harmada kapcsolódik az agrárszektorhoz. A magyar társadalom szerkezetének sajátosságaira utal, hogy a megyeszékhelyek agrárérintettsége is húsz százalékon felüli. A csak a szüleik foglalkozása révén agrárérintettek megoszlása különbözik a szorosán vett agrárérintettség településkategóriák szerinti megoszlásától. A csak a szüleik révén agrárérintettek 41 százaléka él kisebb városokban és ennél kevesebb, 38 százaléka falvakban. Ez részint a mezőgazdasági termelők gyermekei elvándorlásának, részint annak a következménye, hogy a falun maradó, mezőgazdaságban tevékeny szülőktől származók között több a jelenlegi agrárérintett, mint a hasonló származású, de városokba költöző társaik között. A *mezőgazdaságból történő kilépés* ezek szerint *többlépcsős folyamat*, amivel mind a *politikai stratégiák* kialakításakor, mind az elkövetkező agrárérintettség vizsgálatok során *kiemelt figyelmet* érdemes fordítani.

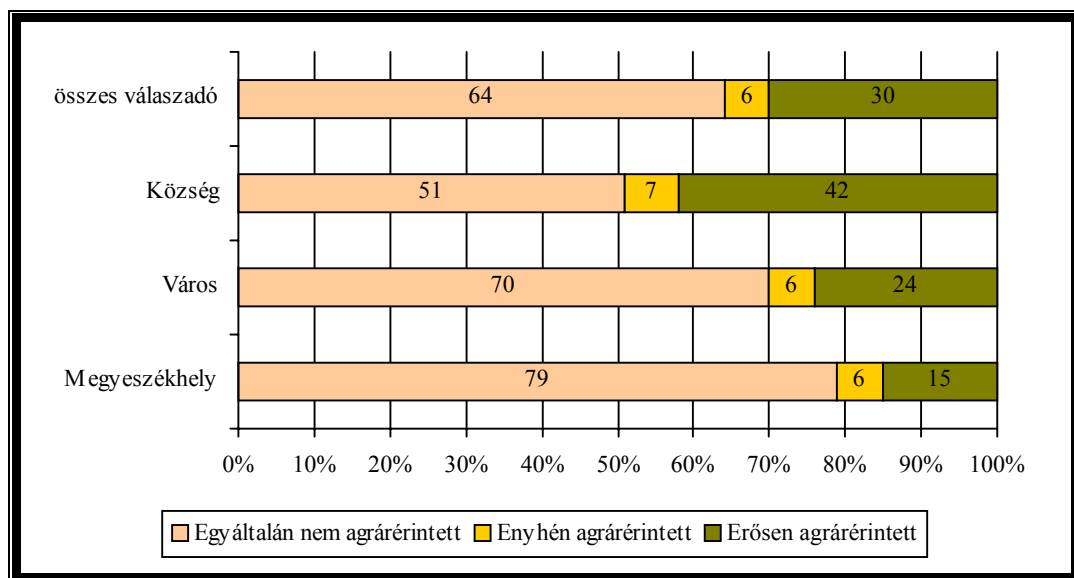
¹ A fejezetben hivatkozott összes táblázat a 2. számú mellékletben található

Az agrárérinthettség városi megléte mellett azt is meghatározó jellegzetességnek tarjuk, hogy *korántsem a teljes falusi népesség agrárérinthett. Az agrárpolitika és a vidékfejlesztés ezért nem azonos, bár szorosan összetartozó fogalmak. Bármely, választásokra vagy fejlesztésre irányuló, politikai stratégiának szükségszerű figyelembe vennie, hogy a falusi vagy különösen a vidéki (nem budapesti) népességhez kapcsolódó társadalom vagy gazdaságpolitika sem szűkíthető le az agrárkérdésre, mert a falusi népesség közel ötven százaléka nem kötődik közvetlenül az agrár szektorhoz, a falusiak közel harmada pedig még úgy sem agrárérinthett, hogy legalább a szülei között lenne olyan, aki a mezőgazdaságban dolgozott főfoglalkozásuként.*

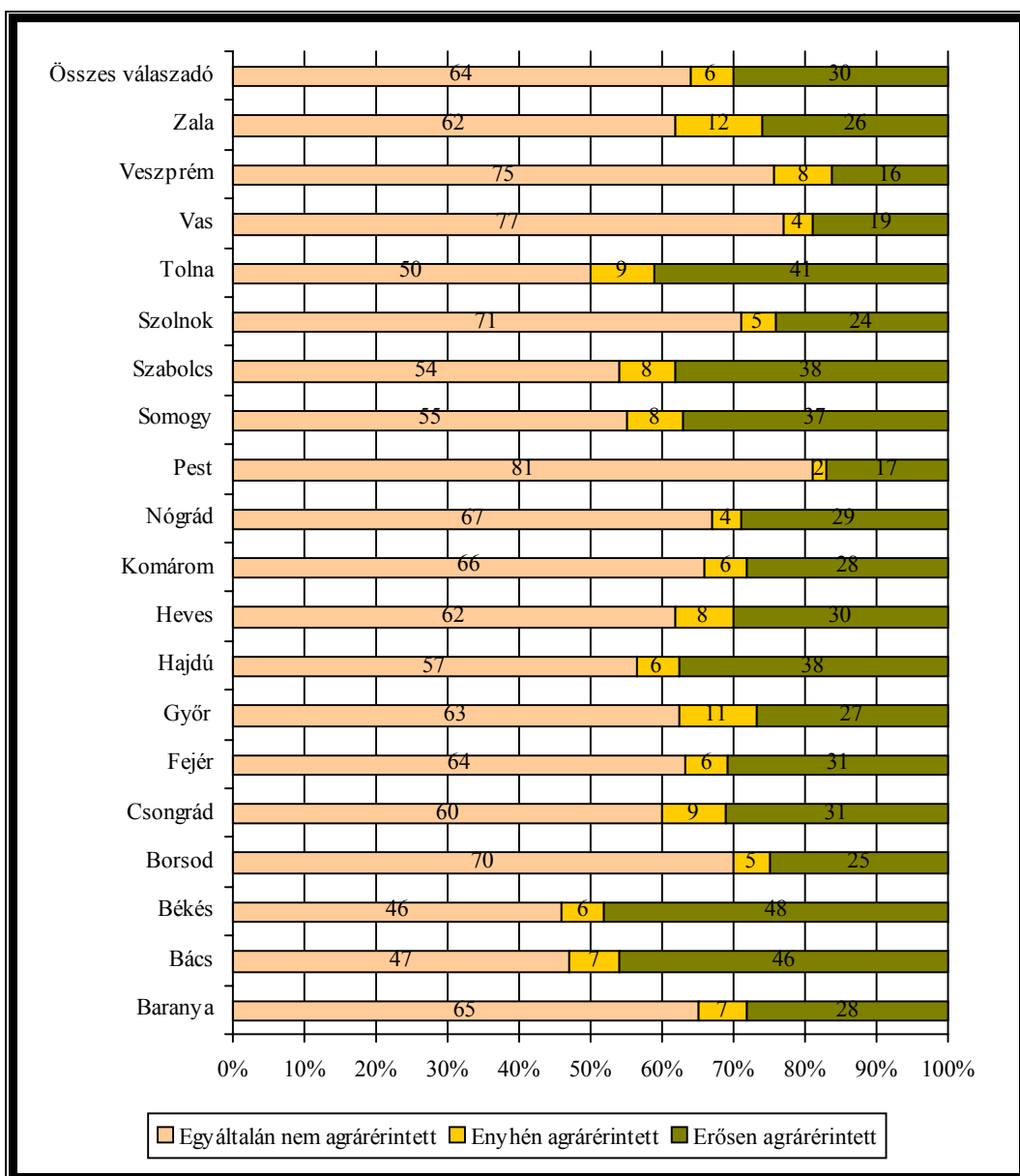
Az agrárérinthettség a hagyományosan erős agrármegyékben (A tiszántúli megyék, Bács-Kiskun, Somogy, Zala) haladja meg az átlagost (2.4. ábra és 2.2. táblázat). Az északi megyék kedvezőtlenebb adottságú területein, ahol korábban hagyományosan a népesség nagyobb csoportjai voltak agrárérinthettek, az agrárérinthettségből kilépés aránya más területekhez képest felgyorsult. A nagyobb közigazgatási régiók közül a dél-dunántúli, az észak- és dél-alföldi számít erősen agrárérinthetnek. (2.5. ábra és 2.3. táblázat)

Az agrárérinthettség településenkénti és régiók szerinti megoszlása összetett folyamatok következménye, amelyek közül a magyarországi urbanizáció megrekedtsége és az agrárszektor erős városi jelenléte változatlanul kimutatható. A migrációs folyamatok olyan nagyobb népességcsoportoknak az agglomerációs falvakba költözését eredményezték, amelyeknek *semmilyen kötődésük sincs az agrárszektorhoz, mert csak a „zöld” környezet miatt költöztek városhoz közeli kisebb településekre.* A rendszerváltás egyik társadalmi következménye, hogy a migrációs és más társadalmi folyamatok következtében *megnőtt azoknak a falusi népességcsoportoknak az aránya, akiknek még az önellátó termeléshez szükséges tőkefajta sem állnak a rendelkezésre.*

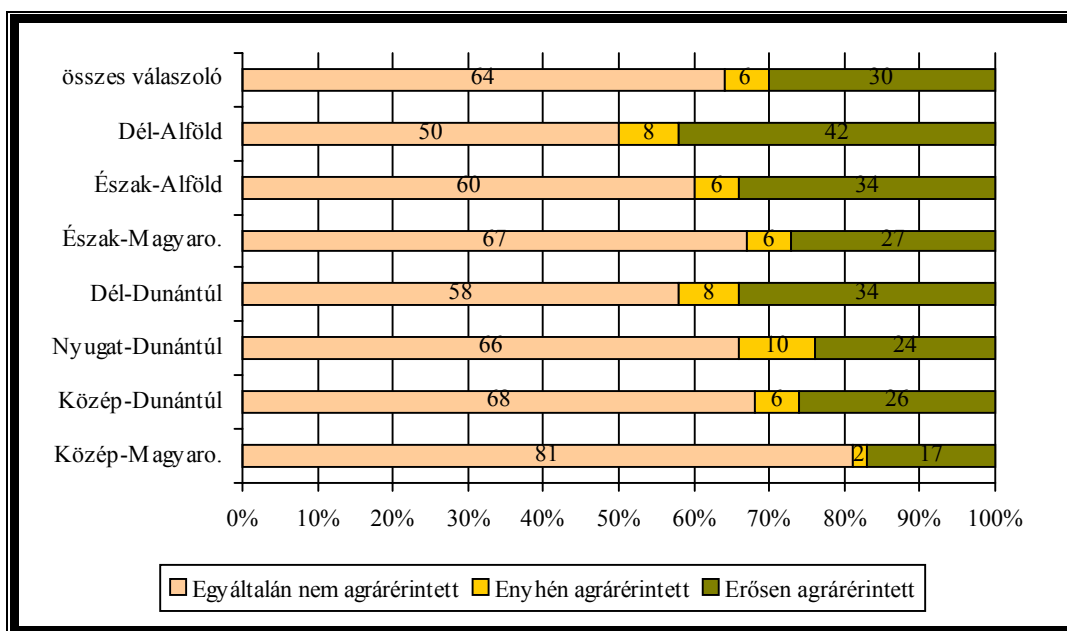
2.3. ábra Az agrárérinthettség településtípusonként (az érdemben válaszolók %)

2.4. ábra Az agrárérintettség megyénként (az érdeemben válaszolók %)

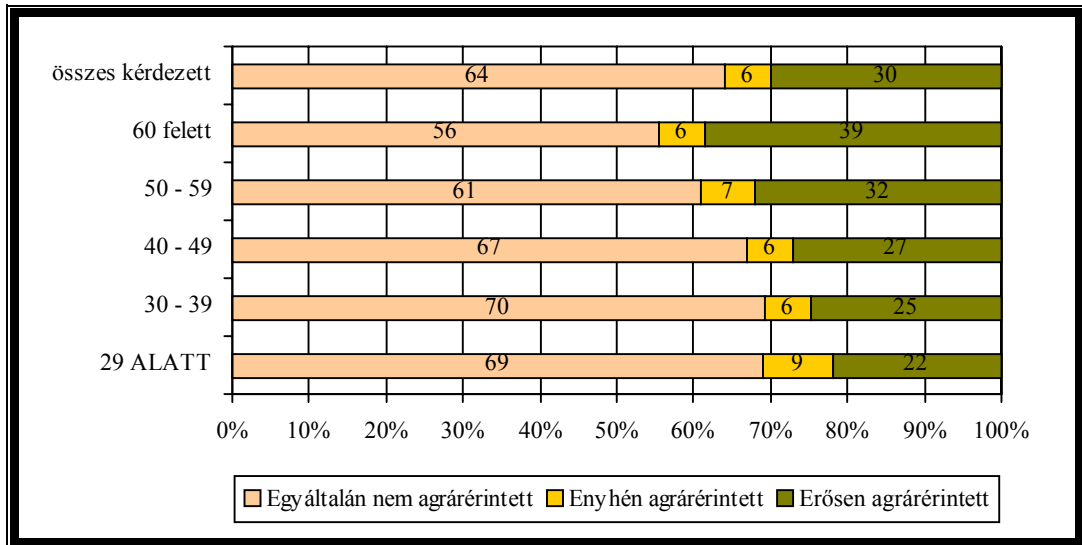
2.5. ábra Az agrárérintettség közigazgatási régióként (az érdemben válaszolók %)

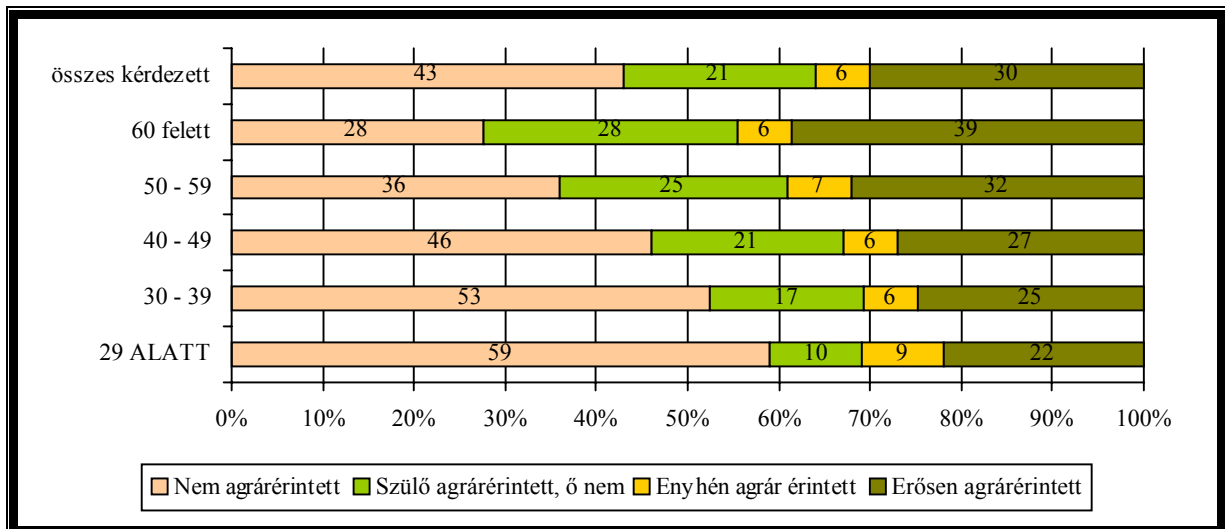
Az évről évre gyorsan csökkenő agrárérintettség arra utal, hogy a mezőgazdasági szektorhoz történő kötődés *generációs* kérdéssé vált. Más adatfelvételek azt mutatták, hogy a fiatalabb korosztályok számára a mezőgazdaság csak nagyon kevés esetben jelenti a megélhetés forrását. A 2.6 ábra és a 2.4 táblázat adatai szerint az agrárérintettség valóban generációs jelenség. Minél *idősebb* egy korosztály annál *magasabb az agrárérintettsége* és ezen belül is az erős agrárérintettsége. Ez csak részint magyarázható a mezőgazdaságból nyugdíjba kerülteknek az erősen agrárérintett kategóriába sorolásával, mert nagy többségük más okok (például a gazdálkodás vagy földtulajdon) miatt is az erősen agrárérintett kategóriába került volna. A 29 év alattiak agrárérintettségének az adatai (69% nem agrárérintett, 9 % gyengén, 22 % erősen agrárérintett) azt mutatják, hogy az életkor csökkenésével valóban csökken az egyes korosztályok agrárérintettsége is, de az még a legfiatalabb korosztályokban is elég magas. Ez arra enged következtetni, hogy a vidéki népesség nagyobb csoportjainak az agrárérintettsége *állandó jelenség* maradhat. A fiatal korosztályok agrárérintettségének az esetében az évtizedekkel ezelőtt megfigyelt jelenség érvényesül. A munkaerőpiacra belépő korosztályok kezdetben csak kisebb részben vesznek részt a mezőgazdasági termelés különböző formáiban, majd a családalapítás, az önálló otthonteremtés kényszere miatt egyre nagyobb arányban vállalnak részt a sok kisebb településen kizárólagosan a mezőgazdasági termelésbe kapcsolódással biztosítható többletjövedelem szerzésébe. A különbség csak annyi, hogy míg 1990 előtt a mezőgazdasági kistermelésbe történő be és kilépésnek gyakorlatilag nem volt korlátja, jelenleg mindezt csak bizonyos termelési és társadalmi tőkék birtokában lehet megtenni. A generációs hatás elemzésénél azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a mezőgazdasághoz kapcsolódás nagyon sok formában történhet. Nem lehet tudni, hogy az uniós agrárpolitika hogyan hat majd az agrárérintettség változására, de az sem elképzelhetetlen, hogy az agrárérintettség növekedni fog, hiszen a kisüzemi mezőgazdasági termelésre vállalkozók száma mind a *megélhetési kényszerek*, mind a *piaci lehetőségek javulása miatt bővíthet*. Szembetűnő a generációs hatás, ha az agrárérintettséget azokkal is kibővítjük, akik tevékenységük révén nem agrárérintettek, de szüleik mezőgazdasági foglalkozásúak voltak. (2.7. ábra és 2.5. táblázat). Ennek a kategóriának a figyelembevételével a 30 év alatti korosztályban magas marad a nem agrárérintettek aránya (59 %) míg a hatvan felettiéknél a megfelelő szám mindössze 28%.

Az agrárérintettség generációs hatásait települési kategóriánként vizsgálva (2.8-2.10. ábrák és a 2.6.-2.8. táblázatok) gyakorlatilag a korábbiakban leírt összefüggéseket figyelhettük meg. Az idősebb generációk nagyobb arányban és erőteljesebben agrárérintettek, mint a fiatalabbak, mégpedig úgy, hogy a „generációs lejtő” esése minden településtípus esetében hasonló.

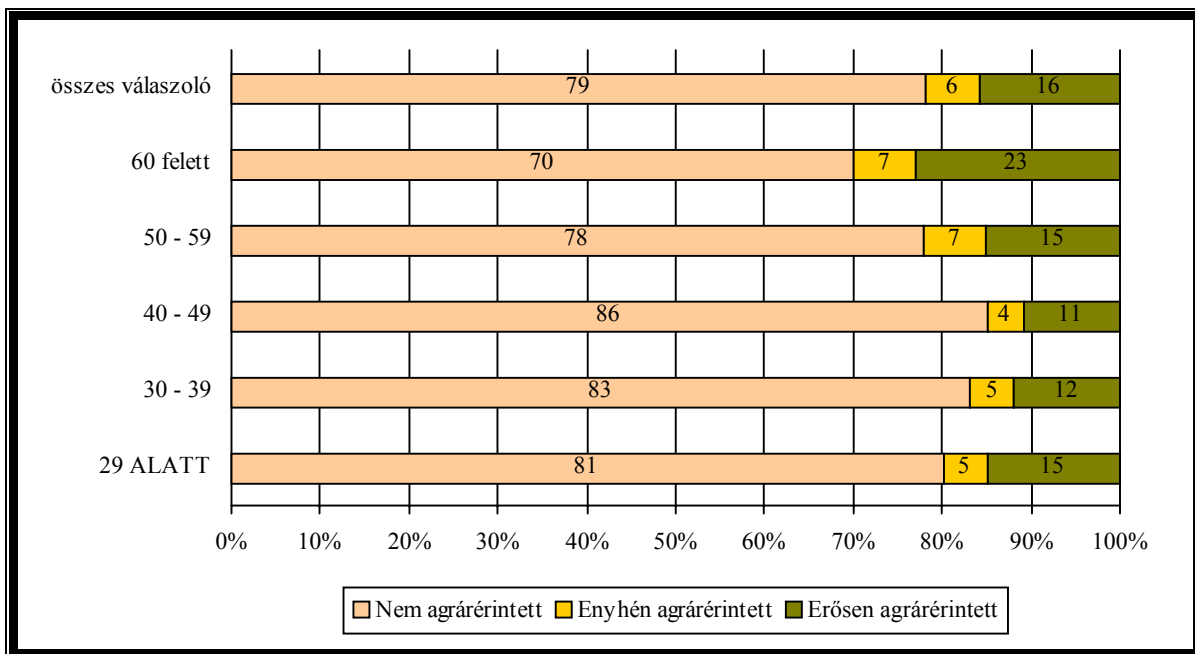
2.6. ábra Az agrárérintettség és kormegoszlás (teljes minta %)

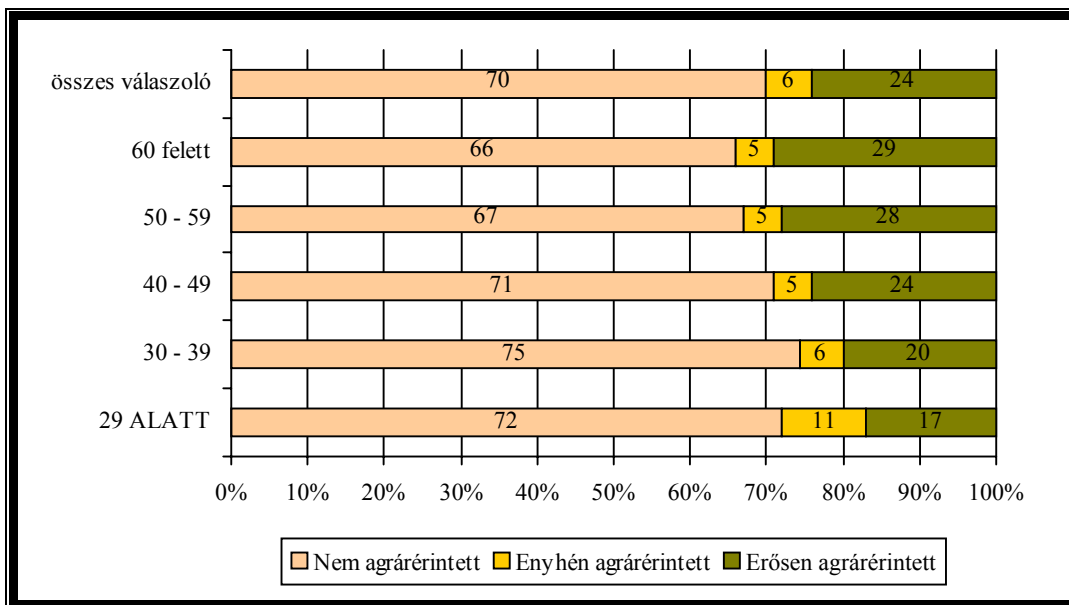
2.7. ábra A bővített agrárérintettség és a kormegoszlás (teljes minta %)

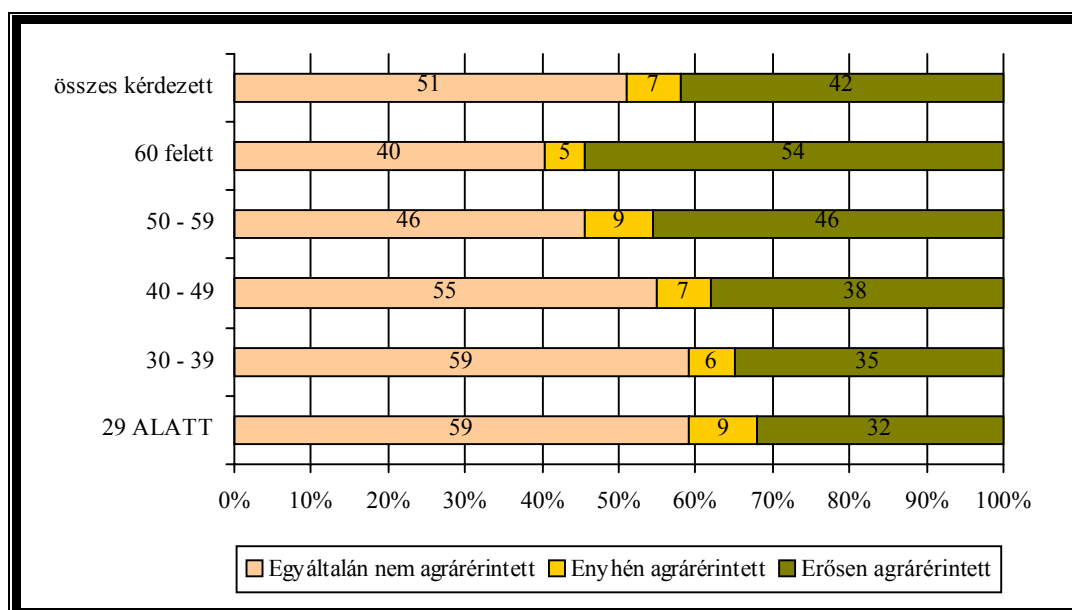
2.8. ábra A kor megoszlás és agrárérzettség a megyei székhelyeken (%)

2.9. ábra A kor megoszlás és agrárérzettség a városokban (%)

2.10. ábra A kor megoszlás és agrárérintettség a falvakban (%)

A munkaerőpiaci pozíció és agrárérintettség szempontjából az aktivitás, inaktivitás sokkal inkább magyarázza az agrárérintettséget, mint a kérdezett foglalkozása. A diplomások különböző kategóriáinak például 66-71%-a nem agrárérintett, ugyanakkor a fizikai munkát végző szakmunkások hasonló mutatója 63, míg a segéd- és betanított munkásoké 63 %, ami nem igazán nagy különbség. A 2.11. és 2.15. ábrák (és a 2.9. és 2.13. táblázatok) szerint az inaktívok sokkal inkább agrárérintettek, mint az aktívok. A különböző jogcímen nyugdíjasok agrárérintettsége a legnagyobb, ami részint a hagyományos megélhetési stratégiák kényszerű fennmaradásának a következménye, részint annak, hogy a munkanélküliségtől menekülve a nyugdíjaztatás biztosított valamilyen stabil állami járulékot, amit a mezőgazdasági kistermeléssel kell kiegészíteni az egyszerű biológiai reprodukció biztosítása érdekében is. Az agrárérintettség rendkívül összetett megélhetési stratégiákat rejt az agrárvállalkozásoktól az önellátásra termelés különböző formáig. Az agrárérintettség változatosságával még hosszú ideig számolni kell, mert a kiegészítő jövedelem, illetve az önellátásra termelés kényszere nagyobb társadalmi csoportok számára még hosszú ideig fennmarad.

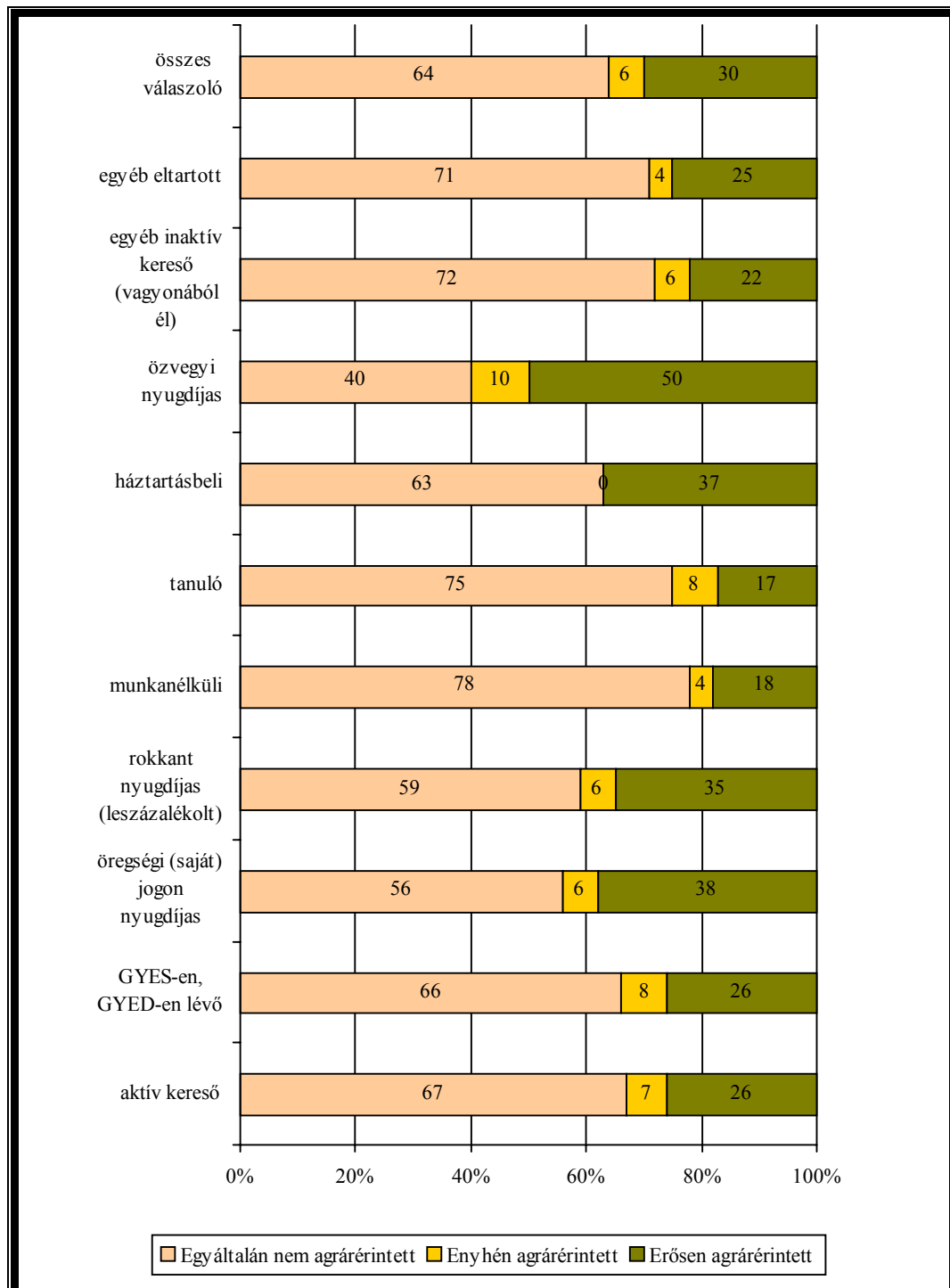
Az agrárérintettség és munkaerőpiaci pozíció összevetésének legfigyelmeztetőbb jelzése, hogy a tanulók agrárérintettsége (25%) és a munkanélküliek (22%) agrárérintettsége közel azonos. Az agrárszektor egyre kevésbé működik egyfajta szociális hálóként. A munkaerőpiacról kikerülők, akik nem tudtak valamilyen nyugdíjjogosultságot szerezni, nagyon kevés esetben tudnak még a legegyszerűbb önellátásra termelésre berendezkedni. A munkanélküliek több mint háromnegyede semmilyen módon sem kapcsolódik a mezőgazdászhoz, ami azt jelenti, hogy a munkanélküli segélyre való jogosultság lejárta után csak a bizonytalan és csekély összegű szociális segélyekkel rendelkeznek megélhetésük forrásaként. Legalább a túlélés esélyét adó mezőgazdasági kistermelésbe sem tudnak külső segítség nélkül bekapcsolódni.

A társadalmi önbesorolás és agrárérintettség összefüggéseit mutató 2.12. ábra (és 2.9. táblázat) szerint nem a legalsóbb társadalmi csoportokban a legmagasabb az agrárérintettség. A legalsó osztály és a tényleges középosztály agrárérintettsége gyakorlatilag megegyezik, 32 és 34%. Ennél csak munkásosztály (39%) és a felső középosztály (36%) agrárérintettsége nagyobb.

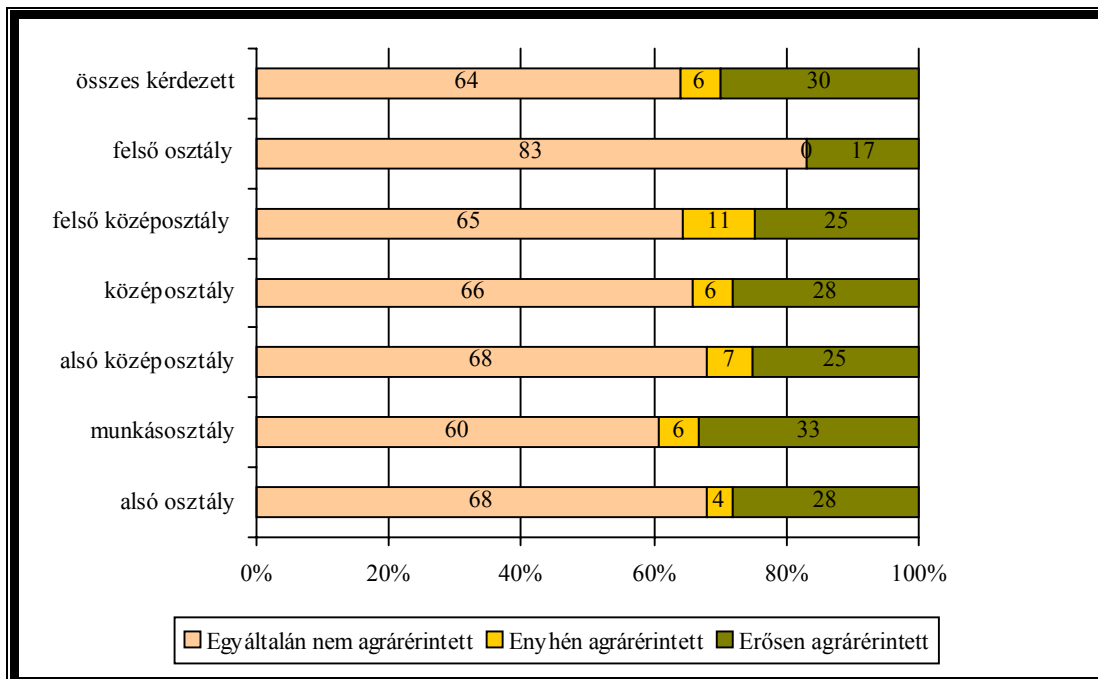
Az agrárérintettség rendkívül összetett társadalmi háttérét szemléltetik a jövedelem (2.13. ábra és 2.11. táblázat) és az iskolázottság (2.14. ábra és 2.12. táblázat) szerinti megoszlások is. Az egyik iskolázottsági szegmensben, a 8 osztálynál kevesebbet végzettek agrárérintettsége a legnagyobb, 40%, de az iskolázottság egyes más szintjein is magas (szakmunkásképzőt végzettek 35 %,

érettségi 32%, főiskolát egyetemet végeztek 34%). Az agrárérintettség minden jövedelem-kategória estében meghaladja a harminc százalékot. Az agrárérintettség társadalmi összefüggései arra figyelmeztetnek, hogy minden, az agrárszektort érintő döntés, különböző helyzetű csoportokat érint. Az agrárérintettség gyakorlatilag a magyar társadalom minden rétegében erőteljesen jelen van. Körültekintő előkészítés nélkül bármely agrárpolitikai döntés rendkívül szelektíven működhet. Kedvezményeket adhat az egyik, míg hátrányokat a másik agrárérintett csoportnak. Az agrárérintett társadalmi csoportok bármilyen célú politikai megközelítése csak összetett módszerekkel és stratégiákkal lehetséges. A jelenlegi átalakuló agrárvilágban az agrárérintettek egységes politikai megközelítése gyakorlatilag elképzelhetetlen.

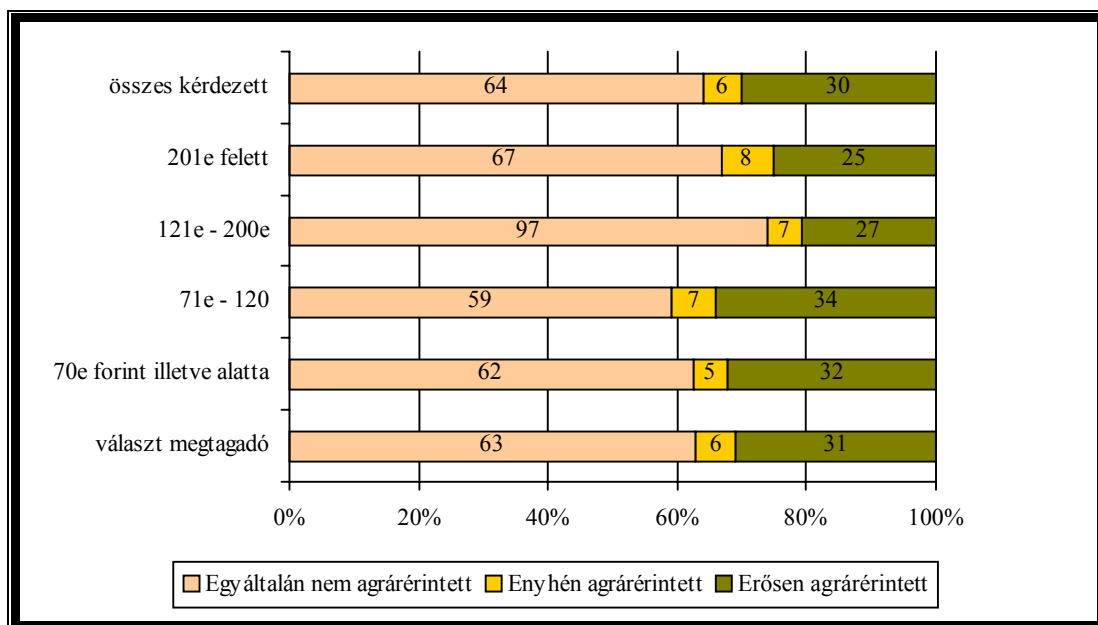
2.11. ábra Az aktivitásforma és agrárérintettség (az érdemben válaszolók %)

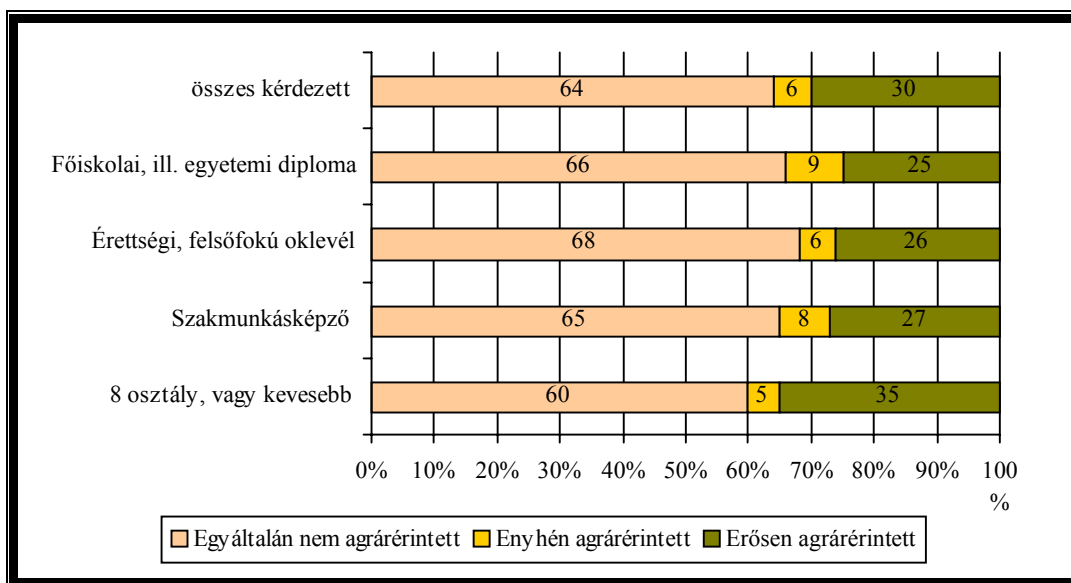
2.12. ábra Az agrárérintettség és a kérdezettek társadalmi önbesorolása
(az érdemben válaszolók %)

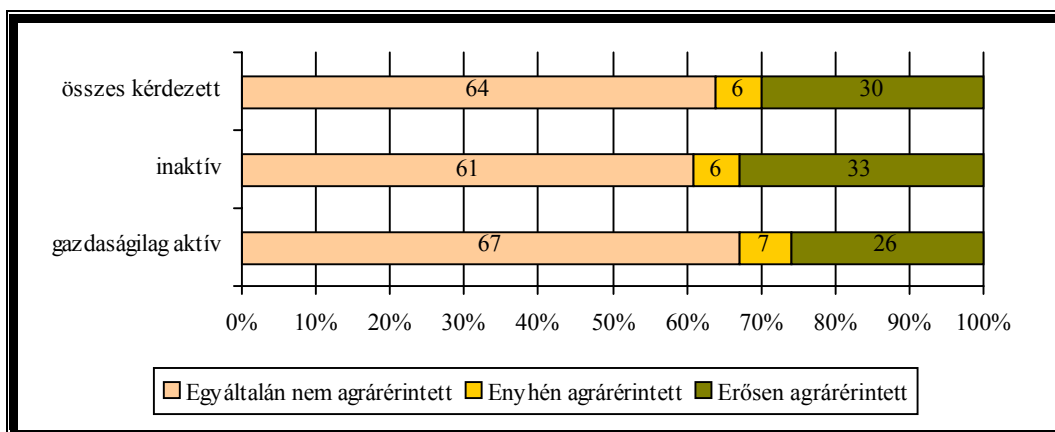
2.13. A háztartás nettó havi jövedelme és az agrárérintettség (az érdemben válaszolók %)

2.14. Agrárérintettség és iskolai végzettség (az érdemben válaszolók %)

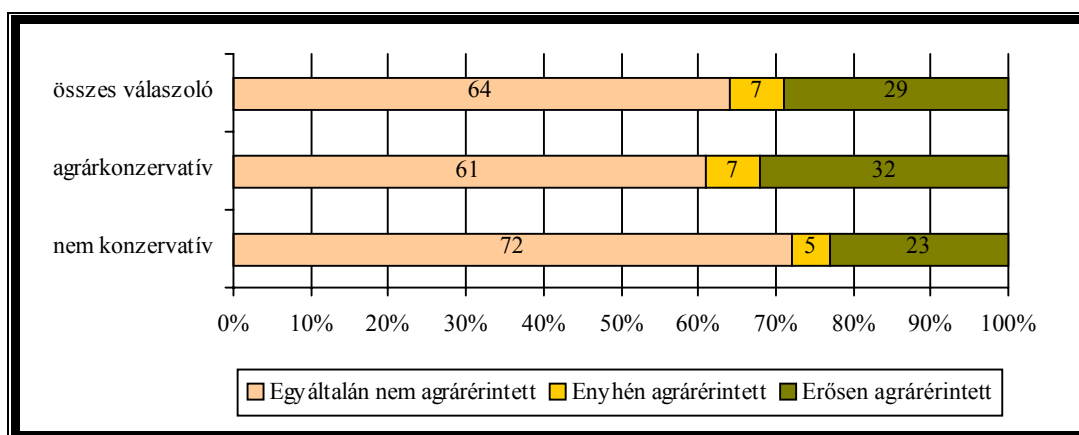

2.15. Gazdasági aktivitás és agrárérintettség (az érdemben válaszolók %)

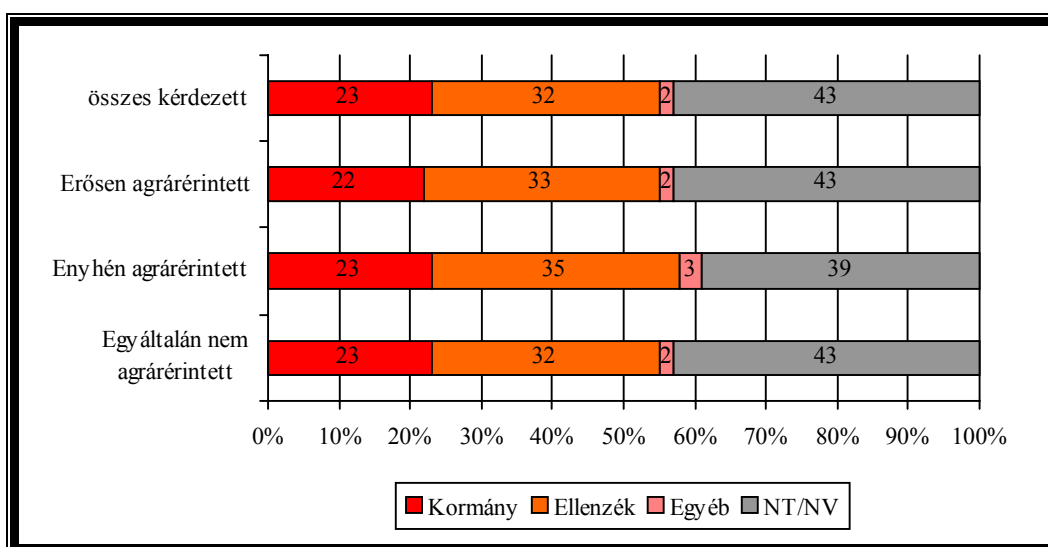
Az agrárérintettség *politikai kezelhetőségét* alapvetően befolyásolja, hogy az agrárérintettség sokoldalú társadalmi összetettsége a *politikai értékek* területén és *pártválasztásban* is tetten érhető. Az agrárérintettek csoportjai nem közelíthetők meg ugyanazon politikai eszköztárral és értékekkel. Az agrárérintettek *értékeinek összetettségét* mutatja be a 2.16. ábra (és 2.14. táblázat). A későbbi fejezetekben részletesen elemzett *agrárkonzervatív* gondolkodás *mind az agrárérintett, mind a nem agrárérintett* társadalmi csoportok gondolkozásában meghatározó módon jelen van. Jól látszik azonban, hogy a nem agrárkonzervatív gondolkodásúak közt kevesebb az erősen agrárérintett, mint a teljes mintában (23% - 29%), míg az agrárkonzervatívok közt 4%-kal több az agrárérintett, mint a teljes mintában. *Nem lehet* az agrárérintetteket a vidékhez kötődő konzervatív gondolkozással azonosítani, mint ahogy a nem agrárérintettek *egy nagyobb része* is a konzervatív agrárius értékekkel azonosul.

2.16. Agrárérintettség és agrárkonzervativizmus (az érdemben válaszolók %)

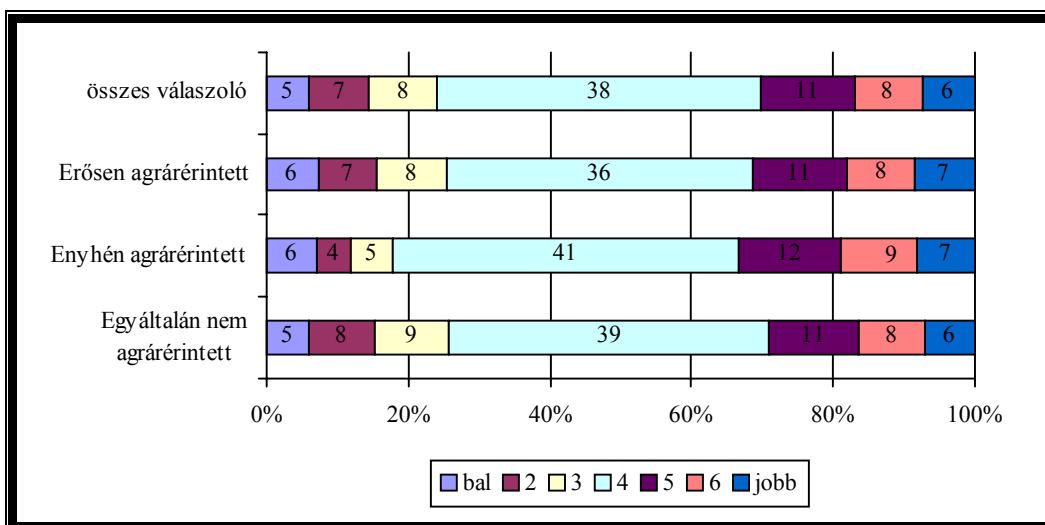

Az agrárérintett társadalmi csoportok értékeinek a megosztottsága olvasható ki a 2.16. és 2.17. ábrák (és 2.14; 2.15. táblázatok) információiból is. Az agrárérintett társadalmi csoportok pártválasztásuk és politikai értékeik szerint is erőteljesen megosztottak. *A kormánypártok és az ellenzék se élvez* nagy többségű politikai támogatottságot az agrárérintettek között, ami az agrárérintett társadalmi csoportok társadalmi összetettségét bemutató táblázatok szerint is teljesen természetes. 2004 tavaszán a parlamenti ellenzék pártjainak volt nagyobb támogatottsága az agrárérintettek között. A kormánypártok *a nem agrárérintettek* között népszerűbbek, de *nem* olyan arányban, hogy abból messzemenő politikai következtetést lehetne levonni. Az agrárérintett, illetve nem agrárérintett vidékiek politikai értékei között sincs jellegzetes különbség. A kormánypártok támogatottsága és a baloldali politikai értékek elfogadottsága a nem agrárérintettek között valamivel magasabb, mint az összes agrárérintett között, ugyanakkor majdnem megegyezik az erősen agrárérintettek hasonló mutatóival. Az agrárérintettség és a pártválasztás, politikai értékek között bonyolult a kapcsolat, amit a fejlesztési és egyéb politikai stratégiák kialakításakor figyelembe kell venni.

2.17. ábra Pártpreferencia és agrárérintettség (%)

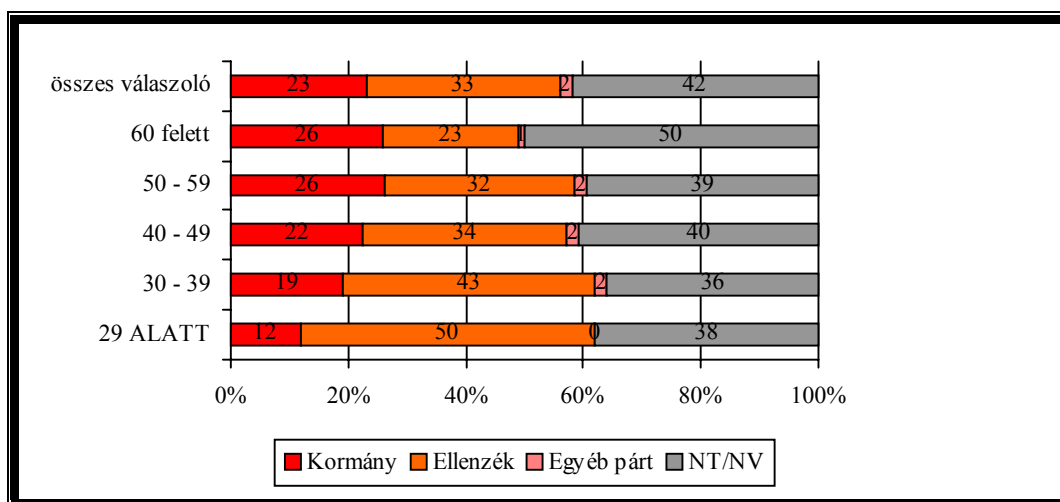

2.18 ábra Politikai értékek és az agrárérintettség (az érdemben válaszolók %)

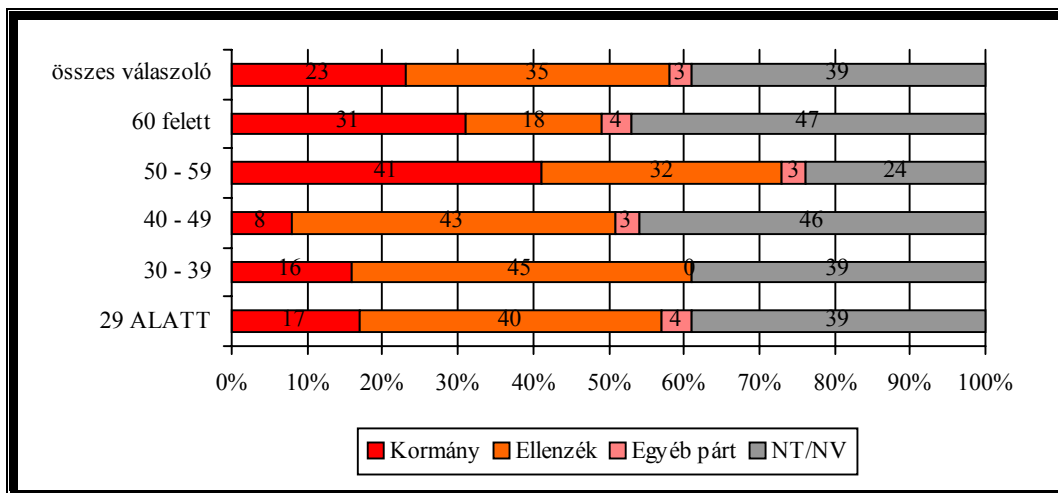

Az elemzés másik tanúsága, hogy *nem lehet* az agrárérintettség figyelembevételével olyan társadalmi csoportot megnevezni, amely *dominánsan* az egyik vagy a másik politikai pártot támogatná. Például a párttámogatás és agrárérintettség kapcsolatát vizsgálva településkategóriánként azt tapasztaltuk, hogy a *pártválasztás* tekintetében a *megyeszékhelyeken, a városokban és a falvakban élő agrárérintettek és nem agrárérintettek* között egy kisebb kivételtől eltekintve gyakorlatilag *nincs különbség*. A megyeszékhelyeken élő agrárérintettek az átlagosnál nagyobb arányban tartoznak a kormánypártok támogatói közé és ennek megfelelően a parlamenti ellenzék támogatottsága ott kisebb. Más különbség azonban a városi és nem városi agrárérintettek párttámogatása között nincs. Ehhez hasonló jelenséget tapasztalunk például az agrárérintettség egyes kategóriái szerint vizsgált életkor - pártválasztás összefüggéseiben is. (2.19-21. ábra és 2.17-2.19. táblázatok) A minta 94 százalékát kitevő erősen agrárérintettek és nem agrárérintettek korcsoportjainak pártválasztása nagyon hasonló. A *fiatalabb generációk döntő részben* a parlamenti ellenzéki pártok támogatói és *minél idősebb egy generáció annál nagyobb a kormánypártok* támogatottsága. A gyengén agrárérintettek között csak az ötven felettiiek támogatják nagy arányban a kormánypártokat. A párttámogatás és az agrárérintettek egyes kategóriái (őstermelő, főállású mezőgazdasági, mezőgazdasági vállalkozó) között statisztikailag kimutatható kapcsolatot nem találtunk.

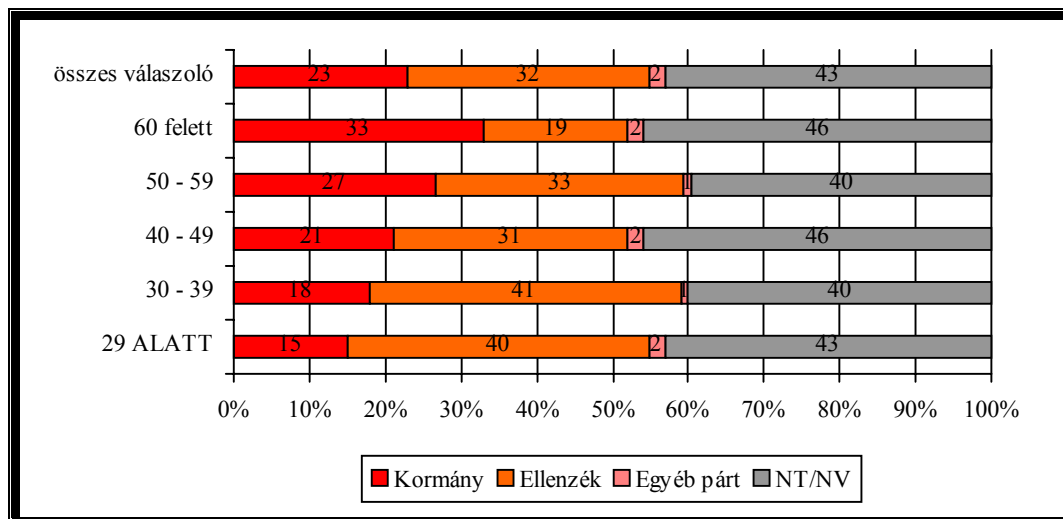
2.19 ábra Az erősen agrárérintettek párt preferenciájának kor szerinti megoszlása (%)

2.20. ábra A gyengén agrárérintettek pártpreferenciájának kor szerinti megoszlása (%)

2.21. ábra A nem agrárérintettek párt preferenciájának kor szerinti megoszlása (%)

A fejezet bevezetésében röviden kitértünk már arra, hogy a népesség agrárérintettsége számos kérdéses és vitatott, s hogy a mérésére, kimutatására használt módszerekben nincs még kialakult konszenzus. Általánosan elfogadott megállapításnak tűnik, hogy bár a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma, a mezőgazdaság nemzetgazdaságban betöltött szerepe, s ezzel együtt a 15-74 év közötti népesség által a mezőgazdasági tevékenységek végzésére fordított átlagos idő folyamatosan csökken, a mezőgazdasági tevékenységek továbbra is fontos szerepet töltenek be - elsősorban a vidéki - népesség életében. A rendszerváltást megelőzően kialakult második gazdaság keretében végzett jövedelemkiegészítő tevékenységek - ezen belül a háztáji, gazdaságban folytatott termelés, amelyben a háztartások több mint fele érdekelt volt (Harcsa-Sebők, 2001: 9) - bizonyos mértékben átöröklődtek, legalábbis erre utal Harcsa (1998: 1) megállapítása, miszerint a vidéki népesség jelentős részének továbbra is egyfajta megélhetési stratégiát jelent a részidős mezőgazdasági termelésre épülő „két lábon állás” intézménye. A részidős mezőgazdasági munkáról szóló KSH kiadványban a már hivatkozott szerzőpáros azt is megjegyzi, hogy a rendszerváltást követően a kistermelők három úton indulhattak el: bekapcsolódhattak a hatékony áru-termelésbe; kényszervállalkozóként fenntarhatták korábbi státusukat; vagy részleges önellátásra szoríthatták, illetve teljesen felszámolhatták korábbi gazdálkodói tevékenységüket (Harcsa-Sebők, 2001: 12). Míg azonban az első két kategóriáról megközelítőleg pontos statisztikákat

találhatunk az Általános Mezőgazdasági Összeírás (ÁMÖ) és a Gazdaságszerkezeti Összeírás különböző kiadványaiban, lényegesen nehezebb információhoz jutni az önellátásra termelő, hobbikerttel rendelkező, földtulajdonát bérbeadó stb. háztartásokról -, amely csoportok azonban kutatásunk kategóriái szerint agrárérintettek tekintendők.

A 2003. évi Gazdaságszerkezeti Összeírás előzetes adatai szerint 2003-ban 7800 mezőgazdasági tevékenységet végző szervezet, és közel 766 ezer egyéni gazdaság működött, a kiadványban ugyanakkor azt is olvashatjuk, hogy ezeken kívül „említésre méltó még a házkörűli és az üdülőkörűli tartozó kertekben folytatott mezőgazdasági tevékenység is” (KSH, 2004: 5). Ezen említésre méltó mezőgazdasági tevékenységről legtöbbit a KSH Eletmód - Időmérleg felméréseiből, azok közül is a részidős mezőgazdasággal foglalkozó tanulmányból tudhatunk meg. Ez utóbbi tanulmány a mezőgazdasági kistermelés keretei között végzett jövedelemkiegészítő tevékenységeket vizsgálja (így a főfoglalkozás mellett kisgazdasággal rendelkező háztartásokat, hobbitelkeseket), nem foglalkozik azonban az egyéni gazdálkodókkal. A két tanulmány adatait egymás mellé téve - bár kiegészítik egymást - még mindig nem teljes körű és egyértelmű a mezőgazdasággal kapcsolatban lévők (agrárérintettek) csoportja, hiszen továbbra is hiányoznak az adatfelvételtől azok az egyéni gazdaságok, amelyek az ÁMÖ és a Gazdaságszerkezeti Összeírás által meghatározott gazdasági méretet (lásd. erről ezen kiadványok módszertani fejezetét) nem érik el. Mivel azonban az agrárérintettek csoportját megcélzó, azt jobban megközelítő adatfelvételek nem állnak rendelkezésre a jelen kutatáson túl, tekintsük a két hivatkozott KSH kiadványt az összehasonlítás végett.

A mezőgazdasági tevékenységet végzők számának becslésére kiindulhatunk a Gazdaságszerkezeti Összeírás foglalkoztatási adataiból. Eszerint 2003-ban a gazdasági szervezetekben 105 ezren végeztek állandó, 19 ezren időszakos mezőgazdasági tevékenységet; míg az egyéni gazdaságokban 7 ezer állandó és 55 ezer időszakos alkalmazott dolgozott, amin felül itt számolnunk kell még az átlagosan 1,8 főt kitevő családi munkaerővel is (KSH, 2004: 7). Mindezt egybevéve (az 1,8 fő átlagos családi munkaerőt beszorozva az egyéni gazdaságok számával, azaz 766 ezerrel) azt kapjuk, hogy megközelítőleg 1,5 millió fő végez állandó vagy időszakos mezőgazdasági munkát az egyéni gazdaságokban és a gazdasági szervezetekben, beleértve ebbe a számba a családtagokat is.

A részidős mezőgazdasági munkáról írott kiadvány - kiegészítendő az ÁMÖ és a Gazdaságszerkezeti Összeírás során felmért gazdasági méretet elérő szervezeteket - a háztartásokat a földtulajdon és az állattartás alapján kategorizálta, mezőgazdasági tevékenységet végzőként azonosítva mindazokat, amelyek bármekkora földterülettel rendelkeznek, vagy számosállatot (szarvasmarhát és/vagy lovat, sertést vagy baromfit) tartanak. E tipizálás szerint a háztartások 54,7%-a érdekelt a mezőgazdasági kistermelésben, bár meglehetősen nagy (17,1%) a hobbitelkesek (a gazdasági méretet el nem érő földterülettel rendelkezők) aránya (Harcsa-Sebők, 2001: 20). A gazdálkodásban érintett háztartások aránya tehát továbbra is meglehetősen magas, ami jelentős agrárérintettségre utal.

Más oldalról világítja meg a népesség agrárérintettségét az időmérleg adatok elemzése - különösen azért, mert itt azok is megjelenhetnek a statisztikákban, akik nem rendelkeznek földdel vagy haszonállattal, de fizetett vagy nem fizetett munka formájában végeznek mezőgazdasági tevékenységet mások számára. Falussy-Harcsa (2000: 21) alapján elmondhatjuk, hogy a 15-74 év közötti népesség körében a férfiak 28, a nők 23%-a végez mezőgazdasági jövedelemkiegészítő tevékenységet, s a jövedelemkiegészítő tevékenységek közül erre fordítják a legtöbb időt (a férfiak esetében naponta átlagosan 62, a nőknél pedig 34 percet, ami 91, illetve 89%-a a jövedelemkiegészítő tevékenységekre fordított napi átlagos összidőnek). A részidős mezőgazdasági munka felmérés adatai ehhez kapcsolódva azt mutatják, hogy 1999/2000-ben a 15-74 éves népesség 24%-a végzett egy átlagos napon jövedelemkiegészítő mezőgazdasági munkát - ezen

belül a sem földdel, sem haszonállattal nem rendelkezők 4,2%-a, míg a mezőgazdaságban érdekelték (a földdel vagy haszonállattal rendelkezők) 39,2%-a végzett ilyen tevékenységet (Harcsa-Sebők, 2001: 27). Ez az arány - bár mindössze a kétharmada a nyolcvanas években mért hasonló értéknek, s alatta marad a földtulajdon és állattartás adatai alapján kirajzolódó agrárérinthettségnek is - még mindig jelentős, különösen úgy, hogy az átlagos napon főfoglalkozású munkát végzők aránya is mindössze 63% a 15-74 éves népesség körében. Az időfelhasználás makroszintű adatai közül érdemes kiemelni, hogy éves szinten a mezőgazdasági tevékenységekre fordított (nem mezőgazdasági főfoglalkozásból származó) időráfordítás meghaladja a kétmilliárd órát, ami az összes kereső/termelő munka időalapjának csaknem 20%-át teszi ki - szemben a mezőgazdaság által megtermelt hozzáadott érték nemzetgazdaságon belüli 4,2%-os arányával (Harcsa-Sebők, 2001: 28-29). Ez az adat egyrészt felhívja a figyelmet a mezőgazdasági munka alacsonyabb hatékonyságára; másrészt jelzi, hogy a mezőgazdasági termelésre fordított idő értéke a piacon nem feltétlenül kerül ellentételezésre, vagyis a mezőgazdasági jövedelemkiegészítő munka bizonyos mértékben a családok önellátását, illetve mások (piaci kapcsolatokat megkerülő) segítségét jelenti. A mezőgazdasági jellegű, reciprocitási kapcsolatok meglétét támasztja alá az is, hogy a háztartásoknak még mindig - a csökkenő tendencia ellenére is - 20%-a nyújt más háztartásnak mezőgazdasági munka terén segítséget; míg az ilyen segítséget igénybe vevő háztartások aránya eléri a 34%-ot (Bocz-Harcsa, 2001: 32).

Összességében elmondhatjuk, hogy különböző adatokra építkezve eltérő mértékűnek becsülhetjük a magyar népesség agrárérinthettségét: a piaci méretet elérő gazdaságok és az ott dolgozók viszonylag alacsony arányához képest a földdel és számosállattal rendelkezők aránya, illetve az időmérleg adatai lényegesen magasabb agrárérinthettségre utalnak. Ezekhez az adatokhoz viszonyítva kutatásunk eredményei nagyjából középúton helyezkednek el. Így, bár nem tudunk átfogó statisztikát felmutatni a mezőgazdasági termelésben érdekeltokről, feltételezhetjük, hogy a megélhetés szempontjából - főként vidéken és elsősorban jövedelemkiegészítő tevékenység formájában - a mezőgazdasági tevékenységek továbbra is jelentős szerepet töltenek be. Egy 2005-ben megismételt vizsgálat, amely a jelen kutatás vonatkozó részét és további kérdéseket tartalmaz ad majd pontosabb képet a magyar lakosság agrárérinthettségéről.

Összefoglalás:

- *A vidéki népesség 36 százalékát találtuk agrárérinthettnak*
- *Az agrárérinthettséget csökkenő tendenciájúnak feltételezzük, ugyanakkor a stabilizálódásra utaló információkat is találtunk.*
- *Az agrárérinthettség nemcsak falusi jelenség, hanem hasonló mértékben városi is és a falusiak fele semmilyen módon sem agrárérinthett*
- *A vidékfejlesztés és agrárpolitika összekeverése és azonosítása nem felel meg a tényleges agrárérinthettség adatainak*
- *Az agrárérinthettség gyakorlatilag a társadalom minden csoportjában erőteljesen jelen van a munkanélkülieket kivéve*
- *Az agrárérinthettség szociális háló funkciója megszűnőben van, még az önellátásra termelés is termelési és társadalmi tőkék birtokában végezhető*
- *Az agrárérinthettek között a kormánypártoknak és az ellenzéknek sincs domináns támogatottsága*
- *Az agrárérinthettek politikai megközelítése csak összetett eszközökkel és stratégiákkal lehetséges*
- *Az agrárérinthettek egységes politikai kezelése jelenleg elképzelhetetlen*

Források

Bocz János - Harcsa István *Életmód - Időmérleg. A háztartások közötti együttműködés jellemzői.* Budapest, KSH, 2001.

Falussy Béla - Harcsa István: *Időfelhasználás 1986 és 1999 őszén.* Budapest, KSH, 2000.

Harcsa István: *Polgárosodás a mezőgazdasági vállalkozók körében.* 1998. Internetes forrás: www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/kozgazd/agraar/harcsa/harcsa.htm, 2005. 12. 06.

Harcsa István - Sebők Csilla): *Életmód - Időmérleg. A részidős mezőgazdasági munka.* Budapest, KSH, 2001.

Magyarország mezőgazdasága, 2003. Gazdaságszerkezeti Összeírás. Budapest, KSH, 2004.

Csurgó Bernadett - Kristóf Luca - Megyesi Boldizsár

A VIDÉK ÉS A MEZŐGAZDASÁG JELENLEGI HELYZETÉNEK PERCEPCIÓJA

A vidék és mezőgazdaság helyzetének percepcióját öt fő téma köré csoportosítva vizsgáljuk: (1) *vidékképek, a vidék általános megítélése, (2) mezőgazdaság percepciója, (3) a vidéktámogatással kapcsolatos nézetek és vélekedések, (4) a saját környezet, lakóhely percepciója.*

Első közelítésben megalkottuk a vidékhez, mezőgazdasághoz való érzelmi kötődés mérésére az agrárkonzervativizmus változót, és ennek megoszlását elemeztük.

Ezt követően azt vizsgáljuk, hogy a vidékről alkotott általános nézetek és vélemények alapján hogyan csoportosítható a megkérdezett vidéki lakosság, tehát milyen vidékképek élnek a vidéken élők közgondolkodásában.

A vidéki lakosság mezőgazdasággal kapcsolatos véleményét, attitűdjeit elemezzük a következő részben. Választ keresünk arra, hogy hogyan látják a vidéken élők a mezőgazdaság birtok és üzemszerkezetét, valamint foglalkoztatási és fejlettségi viszonyait. A vidék önpercepciója kapcsán fontos kérdés továbbá, hogy hogyan ítélik meg a vidékiek a vidékfejlesztést, kitől várják a segítséget?

Elemzésünket a vidék, mint saját környezet és lakóhely megítélésének, percepciójának vizsgálatával folytatjuk. Kérdéseinket a következőképpen fogalmazhatjuk meg: hogyan ítélik meg a vidéken élők a saját környezetüket, lakóhelyüket? Illetve a saját környezet megítélése alapján milyen csoportokra osztható a vidéki lakosság?

Agrárkonzervativizmus

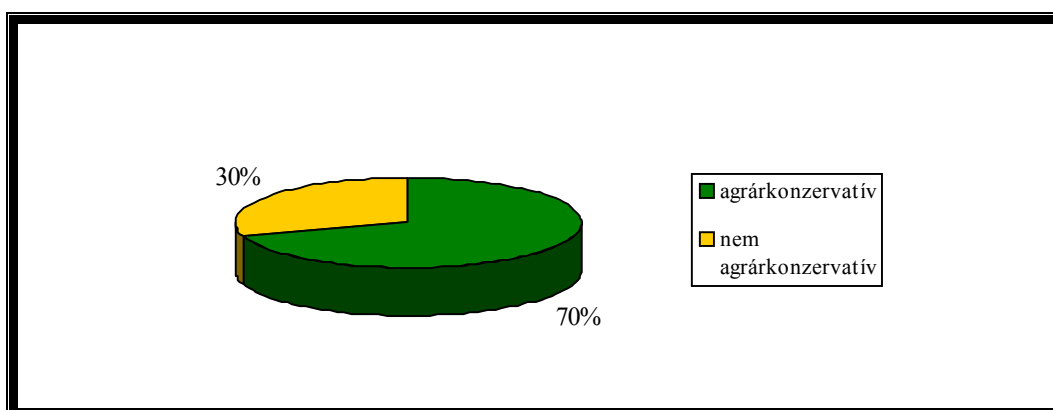
Elemzésünkben kiemelt kérdésként vizsgáltuk, hogy a vidéken élők mit gondolnak, hogyan tekintenek a vidékre, a mezőgazdaságra, a hagyományokra, az őket körülvevő környezetre? Annak érdekében, hogy minden változóval jól érthetően vizsgálni lehessen a problémakört, létrehoztuk az agrárkonzervativizmus nevű, kétértékű változót. A konzervativizmus szót itt hangsúlyozottan nem politikai értelemben használjuk, a válaszoló vidékkel, vidékiséggel, ruralitással szembeni érzéseit, gondolatait próbáljuk megérteni és magyarázni.

A változó az alábbi, 1-5-ig értékelendő állításokat tartalmazza:

- 1. A mai társadalmak túlzottan elszakadtak a természettől.*
- 2. A népi kultúra, amit leginkább vidéken, a falvakban őriztek meg, a magyar nép egyik legfontosabb kincse, értéke.*
- 3. Manapság nincsenek eléggé megbecsülve a parasztok, a gazdák, egyszóval azok, akik megtermelik az élelmiszert.*
- 4. A mezőgazdasági munka az emberi természethez közelebb álló, egészségesebb, mint más foglalkozás.*
- 5. Ha nem védjük meg környezetünket, veszélybe kerül gyermekeink és unokáink jövője.*
- 6. A magyar földműves nép.*

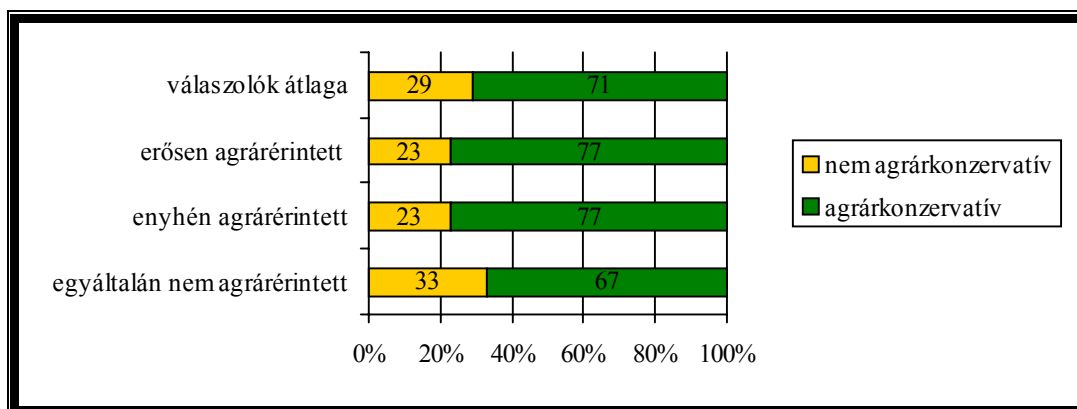
Ha a válaszadó legalább 4 állítással egyetértett (4-es vagy 5-ös értéket ért el), agrárkonzervatív attitűdüként soroltuk be, egyéb esetben nem agrárkonzervatív jelzöt kapott. (3.1. ábra)

3.1. ábra Agrárkonzervatív attitűdöt mérő változó megoszlása

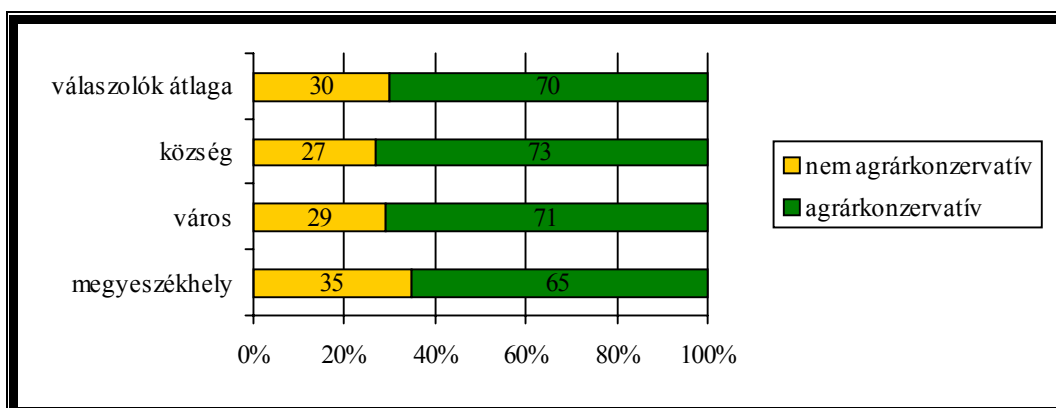
A válaszadók 70%-ára jellemző az agrárkonzervatív attitűd, amely ennek a fejezetnek sok más véleményváltozójával összefüggést mutat. A következőkben azt elemezzük, mely társadalmi csoportokra jellemző az agrárkonzervativizmus.

3.2. ábra Agrárkonzervativizmus és agrárérintettség összefüggése

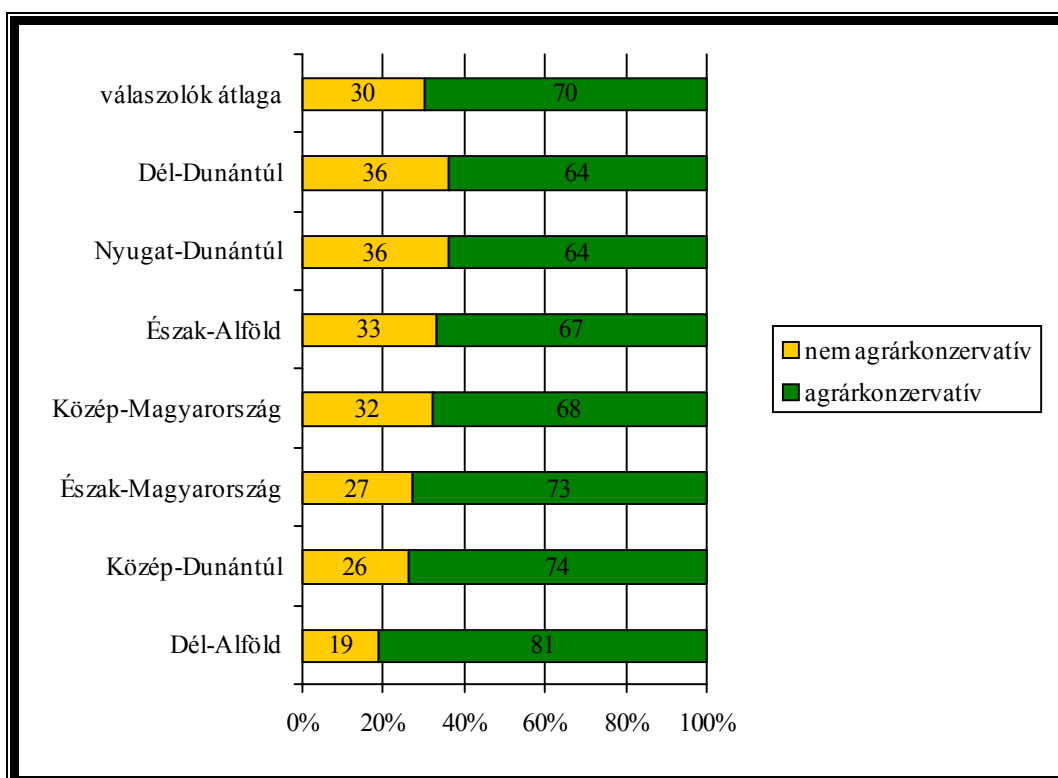
Az agrárérintettség befolyással van az agrárkonzervatív attitűdre: az *enyhén és az erősen agrárérintett válaszadók* egyaránt az átlagosnál nagyobb arányban (77%) sorolhatók ebbe az attitűdcsoportba, szemben a *nem agrárérintett válaszadók* 67%-ával. (3.2. ábra)

3.3. ábra Agrárkonzervativizmus és lakóhely összefüggése

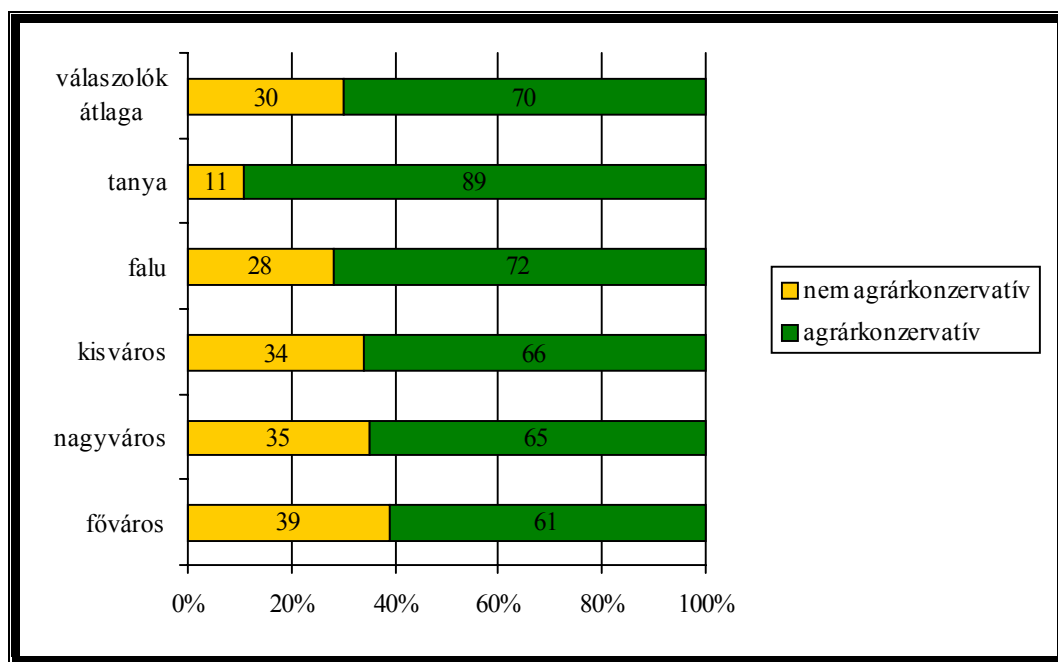
Az agrárkonzervativizmus leginkább a *községekben élőket* jellemzi (73%), de a *városokban* (71%) és a *megyeszékhelyeken* (65%) is nagy arányban megtalálható. (3.3. ábra)

3.4. ábra Agrárkonzervativizmus és régiók összefüggése

Az agrárkonzervatív attitűd megoszlása régióként is eltérő. A legnagyobb arányban (81%) a Dél-Alföldön található meg, ezt követi a Közép-Dunántúl és Észak-Magyarország (74 és 73%), majd az országos (vidéki) átlagnál valamivel kevésbé Közép-Magyarországon és az Észak-Alföldön (68 és 67%), végül a legkevésbé a Nyugat- és a Dél-Dunántúlon (64%). (3.4. ábra)

3.5. ábra Agrárkonzervativizmus és gyerekkori lakóhely összefüggése

Nagyban befolyásolja a vidék értékeihez való viszonyulást az, hogy a kérdezett hol töltötte a gyerekkorát. Minél kisebb volt ugyanis a gyerekkori település, annál nagyobb arányban található meg a csoportban az agrárkonzervatív attitűd: akik a fővárosban töltötték gyerekkorukat ma a

vidékiek átlagánál kevésbé (61%-ban) agrárkonzervatív beállítottságúak, kissé inkább a nagyvárosban (65%) és a kisvárosban (66%) gyerekeskedők. Akik *falun* éltek, azokra az átlagosnál inkább (72%-ban) jellemző ez az attitűd, a *tanyán* éltek körében pedig kiugróan magas: 88%. (3.5. ábra)

A legmagasabb iskolai végzettség és az agrárkonzervatív beállítottság között mutatkozik összefüggés: minél magasabb a végzettség, annál kevésbé agrárkonzervatívok a válaszadók. A *nyolc osztályt végzettek*re (72%) és a *szakmunkásokra* (72%) az átlagnál inkább jellemző az agrárkonzervatív attitűd, az *érettségizettekre* (67%) és a *diplomásokra* (64%) kevésbé.

A jövedelemkategóriák szerint hasonló összefüggés mutatkozik: a *legalacsonyabb jövedelmi csoportban* - 70 ezer forint alatt - a legtöbb az agrárkonzervatív (77%). A középső kategóriákban 72-71%, a *legfelső, 200 ezer forint feletti keresetű csoportban pedig 68%*.

A pártpreferenciák nem állnak szignifikáns kapcsolatban az attitűdváltozóval, azonban a bal-jobb önbesorolás igen: a *szélsőbal* (76%) és a *szélsőjobb* (789%) egyaránt agrárkonzervatív, a magukat a skála közepére helyezők is az átlagosnál valamivel inkább, míg a közép körül elhelyezkedő mérsékelték kevésbé. Határozottan legkevésbé agrárkonzervatív gondolkodásúak (62%) az *enyhén baloldaliak*.

Vidékképek, a vidék általános percepciója

A kérdés összetett mivoltára való tekintettel azonban, indokoltnak bizonyult más elemzési technikát felhasználva tovább vizsgálni a kérdést. A részletes elemzés a következő eredményekkel szolgált.

Úgy tűnt, hogy az agrárkonzervatív érzület összekapcsolódik a környezet-, esetleg a természetvédelem, valamint a mezőgazdaság, és a hagyományörzés kérdésével. A megfelelő elemzési eljárás azonban azt mutatta, hogy a vidéken élők gondolataiban, érzéseiben különválik a természeti értékek megóvása, az egészséges, ép környezet fenntartása, és a népi kultúra, a hagyományok megőrzése iránti igény, valamint a mezőgazdasággal, a mezőgazdasági munkával közvetlenül társítható elképzelések. Az első véleménycsoport távolabbról tekint a vidékre, általános sémákban gondolkodik, a vidék szolgáltató szerepét hangsúlyozzák, míg a második véleménycsoporttal egyetértők számára a vidék legelőször is, mint az agrártermékek előállítója jelenik meg.

Ezt a második attitűdcsoportot élményszerű vidékképpel rendelkezőknek neveztük el. Nem túl meglepő, hogy e véleménnyel egyetértők általában kapcsolódnak a mezőgazdasághoz (agrár-érintettek), és ha ők maguk nem is, de a szüleik végeztek hosszabb időn keresztül mezőgazdasági tevékenységet.

Általában igaz, hogy ezt a véleményt nem a kérdezett jelenlegi élethelyzete befolyásolja, hanem a gyermekkorából származó élmények, emlékek.

Ha összevetjük, hogy a válaszolók hol töltötték gyermekkorukat (14 évesen milyen típusú településen éltek?), és azt, hogy milyen a vidékképük, jól látható, hogy a Budapesten felnőttek értenek a legkevésbé egyet az olyan kijelentésekkel miszerint a mezőgazdasági munka az emberi természethez közelebb álló, illetve, hogy nincsenek eléggé megbecsülve a parasztok, gazdák, akik termelik az élelmiszert.

A jelenlegi családi jövedelemmel, a lakóhellyel nincs összefüggésben, hogy a válaszadó mennyiben tekint a vidékre, mint mezőgazdasági termelés bázisára, sőt meglepő módon a lakóhely településtípusa sem befolyásolja ezt. Az adatokat életkori bontásban vizsgálva kitűnik, hogy a fiatalok közt különösen kevesen vannak, akik a vidékről, illetve a mezőgazdasági munkáról

élményszerű képekkel rendelkeznek, a másik négy korcsoport azonban alapvetően nem különül el e kérdésben.

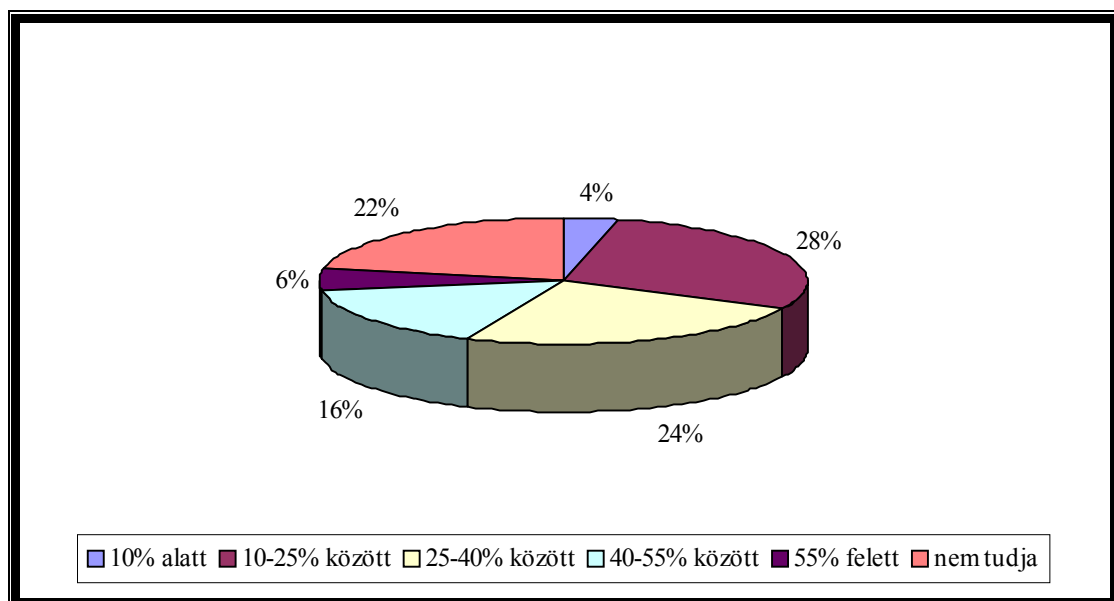
Az első véleménycsoport tagjairól azt mondtuk, távolabbról tekintenek a vidékre, ők alapvetően másképp látják a vidéket. Számukra az érintetlen természet, a környezeti értékek, valamint a népi hagyományok fontosak. Hogy a fenti kijelentésekkel egyet értenek, abban a környezeti, ökológiai problémákkal szembeni érzékenység, és a természettel szembeni romantikus érzések is megjelennek. A fenti véleményekkel egyetértők számára a vidék feltehetően a kikapcsolódás terepe.

Az iskolázottság növekedésével egyre jellemzőbb, hogy a válaszoló a vidékre elsősorban, mint a népi kultúra, a természetes életmód utolsó mentsvárára tekint, és ugyanez igaz a háztartás nettó jövedelmére is, melynek növekedésével szintén nő a fenti kijelentésekkel egyetértők aránya.

A mezőgazdaság percepciója

Kutatásunk alapján elmondható, hogy a mezőgazdasági foglalkoztatottak arányát illetően a vidéki lakosság véleménye meglehetősen heterogén képet mutat.

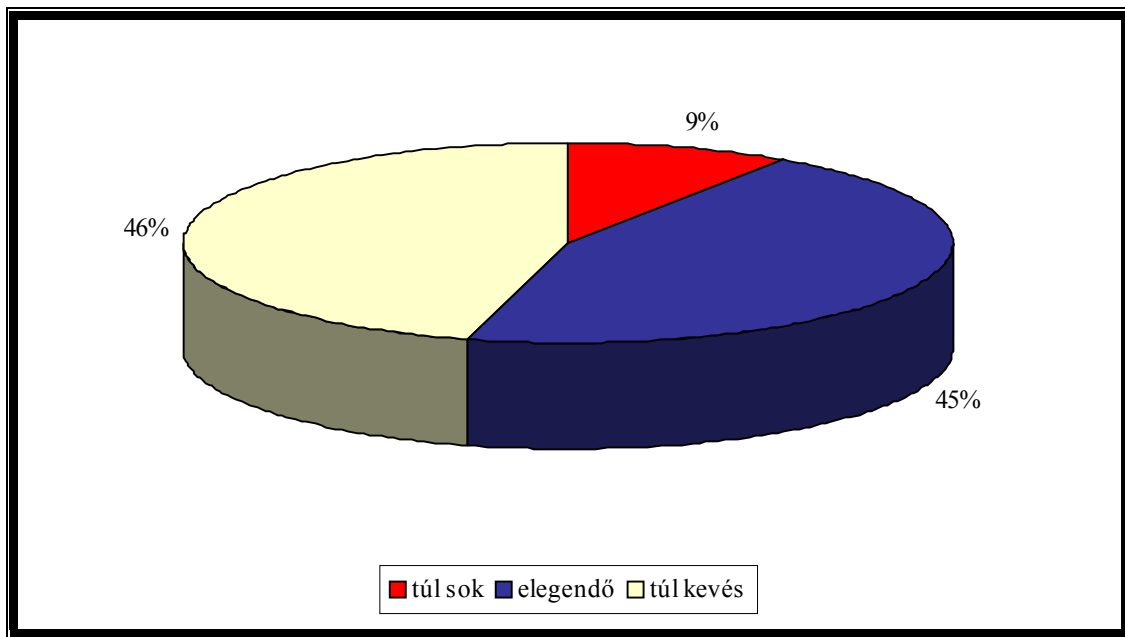
3.6. ábra Ön szerint a magyar lakosság hány százaléka él ma a mezőgazdaságból?

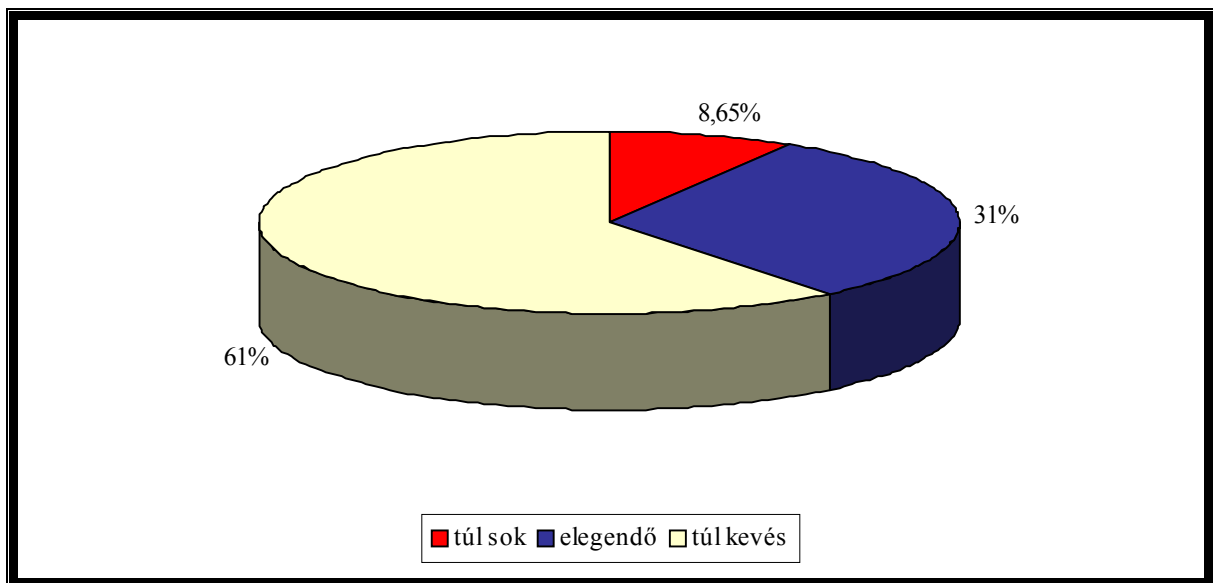
Arra a kérdésre, hogy ön szerint a magyar lakosság hány százaléka él ma a mezőgazdaságból, a kérdezettek 28% jelölt meg egy 25 és 40% közötti értéket, míg 24% szerint ez az arány 10-25% között van. Alacsony (10% alatt), illetve magas (55% felett) százaléokra csak a megkérdezettek alacsony hányada (4% illetve 6%) becsülte a mezőgazdaságban dolgozók arányát. Fontos kiemelnünk azonban, hogy a megkérdezettek relatíve magas százaléka (22%) nem tudta meghatározni a mezőgazdaságból élők arányát (3.6. ábra). Mindezek mellett a kérdezettek többsége (56,5%) úgy ítélte meg, hogy Magyarország jelenlegi helyzetét figyelembe véve a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya túl kevés.

A vidékről és mezőgazdaságról alkotott értékcsoportok alapján azonban a kép némileg módosul.

3.7. ábra A mezőgazdaságban dolgozók aránya, a nem agrárkonzervatívok szerint (%)

3.8. ábra A mezőgazdaságban dolgozók aránya az agrárkonzervatívok véleménye szerint (%)

A nem agrárkonzervatív értékeket vallók közel hasonló hányada látja úgy, hogy túl kevés (46 %) illetve túl sok (45 %) a mezőgazdaságban dolgozók aránya. Ezzel szemben az agrárkonzervatív attitűdűek kiugróan magas százaléka (61%) látja úgy, hogy Magyarország jelenlegi helyzetét figyelembe véve a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya túl kevés, és csak 30 % százalékuk gondolja úgy, hogy túl sok. A válaszok megoszlása jól összecseng az értékekkel: az agrárkonzervatívok értékeiknek megfelelően több dolgozót látnának szívesen a mezőgazdaságban. (3.7. és 3.8. ábra)

Tovább vizsgálva a mezőgazdaság percepciójának különböző társadalmi és érték mutatók szerinti megoszlását a következő lépést a mezőgazdaság vállalkozásszerkezetéről alkotott vélemények elemzése adja. Arra kerestük a választ, hogy hogyan vélekednek a vidékiek a különböző vállalkozási formák megoszlásáról, illetve hatékonyságáról.

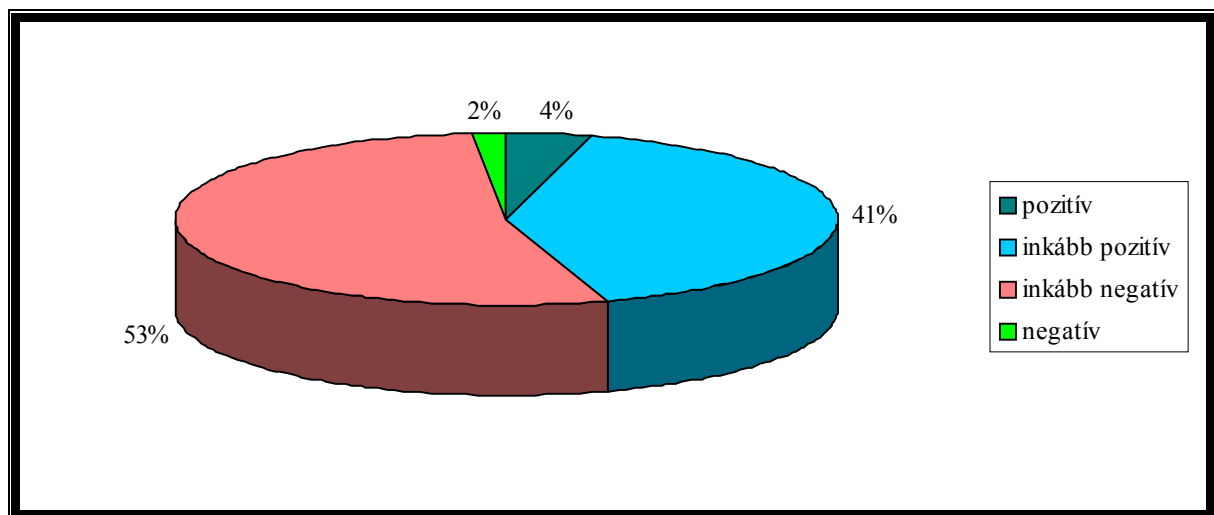
Arra a kérdésre, hogy *jelenleg Magyarországon a mezőgazdaságban mely vállalkozási forma van túlsúlyban*, a megkérdezettek 41%-a válaszolta, hogy a *gazdasági szervezetek*, ide sorolva az új típusú szövetkezeteket, valamint a kft-eket, bt-eket, Rt-eket. Míg 37% véleménye szerint az egyéni gazdaságok vannak túlsúlyban ma Magyarországon. A megkérdezettek 22%-a szerint pedig a két vállalkozási forma egyforma súllyal van jelen a mezőgazdaságban.

Felmérésünk több kérdést is tartalmazott *a mezőgazdaság birtok és üzemszerkezetével* kapcsolatban. A válaszadóknak egyetértésüket vagy egyet nem értésüket kellett kifejezniük azzal kapcsolatban, hogy:

- *Túlságosan nagy földbirtokok vannak.*
- *Sok kistulajdonnal rendelkező birtokos van.*
- *A mezőgazdasági szövetkezetek túlsúlyban vannak.*
- *Életképes családi vállalkozások vannak.*
- *Túl kevés a termőföld.*

A kérdésekre adott válaszok alapján megfelelő eljárással hoztuk létre a birtok és üzemszerkezet megítélése változót. Pozitívnak azokat tekintettük, akiknek a válaszaik alapján az a vélemény rajzolódik ki, hogy nincsenek nagy földbirtokok, nincs sok kis földtulajdonos, a mezőgazdasági szövetkezetek túlsúlya sem jellemző, illetve nem ért egyet azzal sem, hogy túl kevés a termőföld, míg azt gondolja, hogy életképes birtokok vannak. Inkább pozitívnak azokat tekintettük, akik a pozitívokhoz hasonló nézeteket vallanak, de néhány esetben közömbös választ adtak. Inkább negatívnak azokat nevezzük, akik a pozitívokkal ellentétes válaszokat fogalmaztak meg néhány közömbös válasz mellett, míg negatívnak azokat, akik a pozitívokkal ellentétes nézeteket vallanak.

3.9. ábra Vélemény a mezőgazdaság birtok és üzemszerkezetéről

A megkérdezettek több mint fele negatív véleményt fogalmazott meg a mezőgazdaság birtok és üzemszerkezetéről. Az inkább negatív választ adott a kérdezettek 53 %-a és teljesen negatív véleményt fogalmazott meg 2 százalékkal. Ezzel szemben az inkább pozitívok aránya 41 %, a pozitív válaszadók 4 %-a mellett. A szélsőségesen pozitív és negatív válaszadók alacsony hányada mellett, nincs markáns különbség a pozitívok és negatívok részaránya között. (3.9. ábra)

Elemzésünk során választ kerestünk arra is, hogy a megkérdezettek milyen okoknak tulajdonítják a vidék helyzetét.

A mezőgazdaság rossz helyzetének okaival kapcsolatban az alábbi öt állítás igazságtartalmát kellett megítélniük a válaszadóknak, 1-5-ig tartó skálán. Az első három állítás: *a gazdák*

kiszolgáltatottak a kereskedőknek, kiszolgáltatottak a feldolgozóiparnak, a mezőgazdaságban tökehiány van, nem a termelőket, hanem külső okokat tesz felelőssé a mezőgazdaság problémáiért. A gazdák kiszolgáltatottságának két aspektusával értettek leginkább egyet a válaszadók: 3,48-as átlaggal. A tökehiányt, majdnem ugyanennyire, 3,39-es átlagban tartották igaznak.

A következő két állítás inkább a termelőket teszi felelőssé. Az első enyhébben, hiszen a *korcszerűtlen gazdálkodás* pénzühiány következménye is lehet. Mindazonáltal a válaszadók ezzel az állítással inkább nem értettek egyet (2,72-es átlag), még kevésbé a következővel, mely erősen a gazdákat hibáztatja: azzal, hogy *nem piaci a szemléletmódjuk* (2,61).

Összességében a válaszadók inkább egyetértettek a mezőgazdaság problémáiért nem a gazdálkodókat hibáztató állításokkal.

Az agrárérintettség és az agrárkonzervatív gondolkodás azonos irányba befolyásolja a válaszok megoszlását: mind az agrárérintettek, mind az agrárkonzervatívok a *gazdák kiszolgáltatottságát* tartják a problémák legfőbb okának.

Tovább finomítva a mezőgazdaság helyzetéről alkotott képet, megfelelő eljárással a különböző a mezőgazdaság helyzetére vonatkozó kérdésekből kirajzolódott egy véleményegyüttes, amely a *mezőgazdaság pozitív megítélését* jeleníti meg. Pozitívan látják a mezőgazdaság helyzetét, akik úgy gondolják, hogy hatékony a gazdálkodás, életképes családi birtokok vannak, de a mezőgazdasági szövetkezetek vannak túlsúlyban és a felvásárlási árak tükrözik a termelési költségeket.

A mezőgazdaságról alkotott véleményegyüttesre hatással van a *korcsoport*. A *legtöbb korcsoport* alapvetően *inkább negatívnak* itéli meg a mezőgazdaság helyzetét, a pozitív helyzetet bemutató állításokkal többnyire nem értenek egyet. Egyedül a *legfiatalabb korcsoport* esetében találunk *pozitív átlagértéket* a mezőgazdaság pozitív megítélését jelentő válasz együttes esetében.

Ugyancsak befolyásolja a mezőgazdaságról alkotott véleményeket a *gazdasági aktivitás*. A gazdaságilag *aktívak* alapvetően *nem látják pozitívnak* a mezőgazdaság helyzetét. Ezzel szemben az *inaktívak pozitív* átlagértéke azt mutatja, hogy döntően egyetértettek a mezőgazdasággal kapcsolatban megfogalmazott pozitív állításokkal.

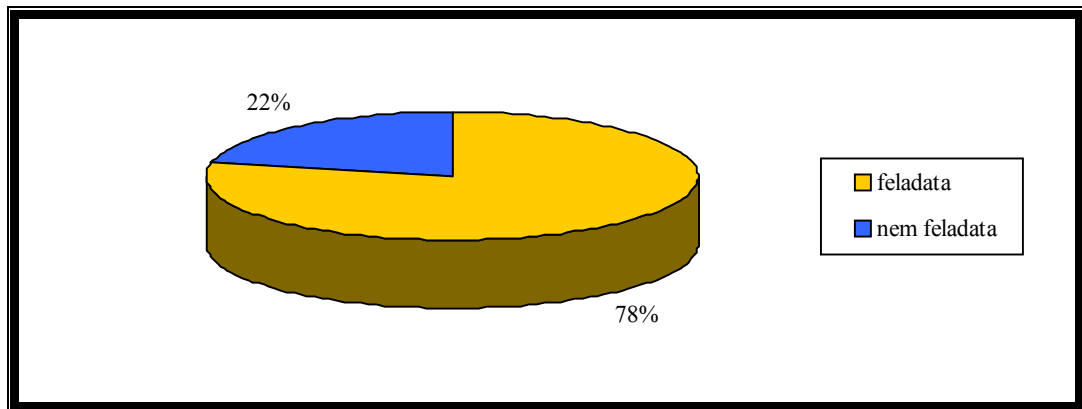
Vizsgáltuk a pozitív mezőgazdasági helyzetkép illetve az *agrárérintettség* kapcsolatát. Elemzésünk szerint az agrárérintettség és a pozitív mezőgazdasági helyzetkép között *nincs kapcsolat*. Az *agrárértékek* azonban befolyásolják a mezőgazdaságról alkotott vélemények együttesét.

A nem agrárkonzervatívok alapvetően egyetértenek a pozitív mezőgazdasági helyzetet bemutató állításokkal, tehát ők pozitívan látják a mezőgazdaság jelenlegi helyzetét. Az agrárkonzervatívok ezzel szemben döntően nem értenek egyet a pozitív állításokkal, tehát döntően nem pozitívnak látják a mezőgazdaság jelenlegi helyzetét.

A mezőgazdaság helyzetének percepciójáról összegzőképpen elmondható, hogy a vidékiek többsége szerint a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya túl kevés, a mezőgazdaságban döntően a gazdasági szervezetek vannak túlsúlyban, amelyek jobb megélhetést biztosítanak a mezőgazdaságban dolgozók számára, mint az egyéni gazdaságok. Megkérdezetteink többsége szerint a magyar mezőgazdasági árak részben megfelelnek az uniós előírásoknak, és kevesen gondolják úgy, hogy egyáltalán nem, vagy teljes egészében teljesítik az uniós elvárásokat. A jelenlegi birtok- és üzemszerkezetet a többség negatívan itéli meg. A mezőgazdaság nehézségeinél a többség inkább külső okokat és nem a gazdákat teszi felelőssé. A mezőgazdaság jelenlegi helyzetének megítélésében a különböző mutatók alapján eltéréseket találunk. Pozitívabban látják a mezőgazdaság helyzetét a fiatalok, az inaktívak és azok, akik nem vallanak agrárkonzervatív nézeteket.

Mezőgazdasági termelők állami támogatása

3.10. ábra Az elmúlt évek piaci és természeti katasztrófái miatt sok agrártermelő nehéz helyzetbe került. Ön mit gondol, az államnak feladata vagy nem feladata mások adójából segíteni ezeket a gazdákat?

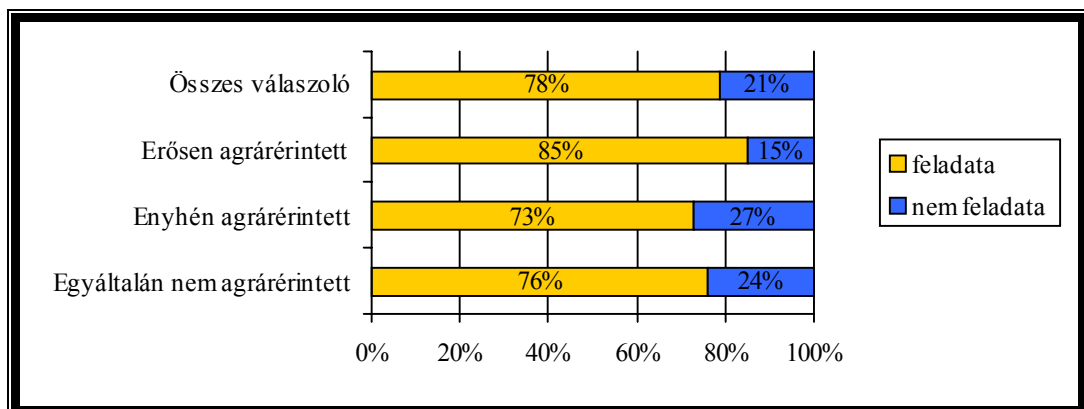

A válaszadók majdnem *négyötöde* (78%) véli úgy, hogy az államnak támogatnia kell a nehéz helyzetbe került agrártermelőket, egyötödük (22 %) szerint nem. (3.10. ábra)

A kérdés megfogalmazása (piaci és természeti katasztrófák) azt sugallta, hogy a termelők önhibájukon kívül kerültek nehéz helyzetbe, ezért a társadalmi szolidaritás irántuk magas fokú, még ha a támogatás mások adójából is valósítható meg.

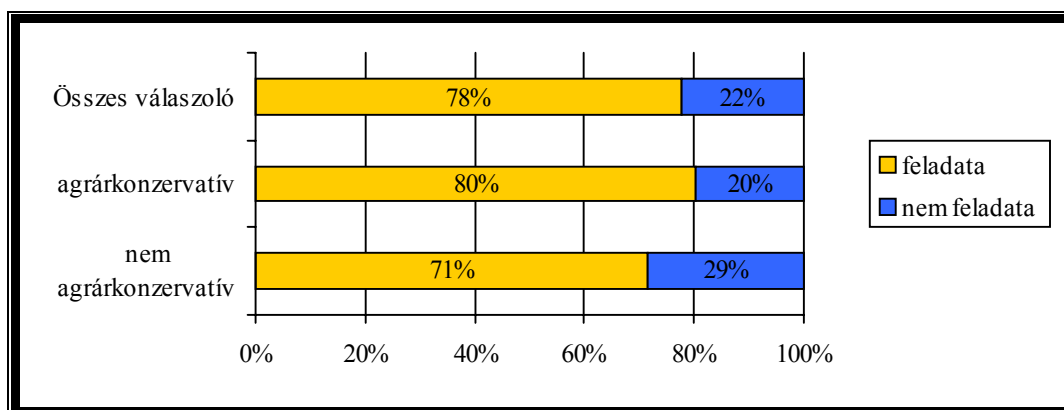
Ebben a kérdésben az *agrárérintett* és nem *agrárérintett* válaszadók válaszai némileg különböztek. (3.11. ábra)

3.11. ábra. Ön mit gondol, az államnak feladata-e mások adójából segíteni a gazdákat - összefüggése az agrárérintettséggel

Az *erősen agrárérintettek* természetesen inkább támogatják az állami segítségnyújtást (85 %), mint a nem *agrárérintettek* (76 %). Az *enyhén agrárérintettek*, tehát akik csak saját szükségleteikre, háztájiban foglalkoznak mezőgazdasággal, a nem *agrárérintettek*nél is *kevésbé* (73 %) támogatják a nehéz helyzetbe került agrártermelők állami segítségét. Hipotézisünk szerint ennek az lehet az oka, hogy ők is hasonló élethelyzetekkel, anyagi problémákkal küszködnek, mint a termelők, mégsem várhatnak az államtól segítséget ezek megoldásához. Viszont azok, akik maguk ugyan nem *agrárérintettek*, de szüleik közül valamelyik igen, empátikusan viszonyulnak a nehéz helyzetbe került termelőkhez, és az átlagnál inkább, 80 %-ban tartják állami feladatnak a segítségüket.

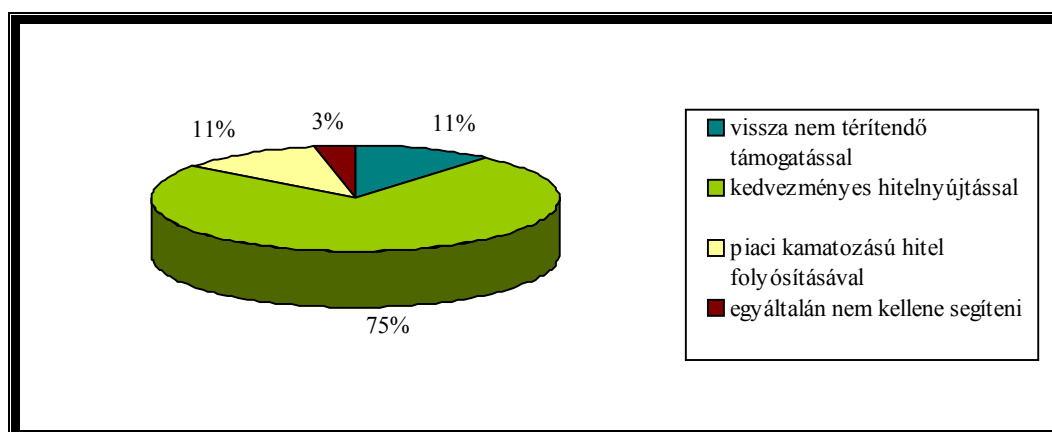
3.12. ábra. Ön mit gondol, az államnak feladata-e mások adójából segíteni a gazdákat - összefüggése az agrárkonzervatizmussal

Az agrárkonzervatív attitűd szerint is van különbség a válaszokban, az *agrárkonzervatív gondolkodású kérdezettek* jóval inkább úgy látják, hogy a nehéz helyzetbe került *termelőket* mások adójából is *támogatni kell* (80 %), mint a nem agrárkonzervatívok, ám az egyetértés még ebben a második csoportban is igen magas (71 %).

A *pártszimpatíák* szerinti megoszlásnál látható, hogy az összes politikai erő hívei körében nagy a szolidaritás az önhibájukon kívül bajba került termelők iránt.

3.13. ábra. Ön szerint a magyar gazdákat elsősorban milyen jellegű támogatásokkal kellene segíteni:

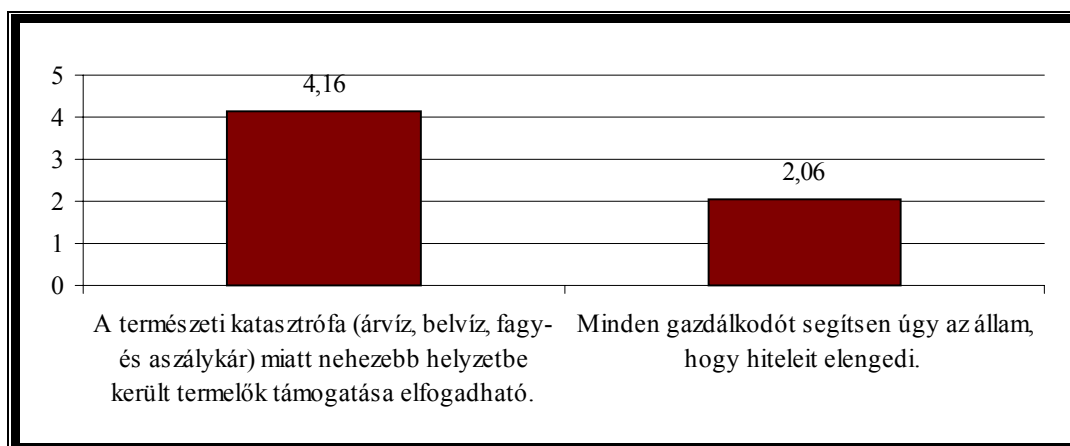
Ezután nézzük, milyen formában kellene az államnak támogatnia a gazdálkodókat. A *kérdezettek háromnegyede (75%)* a *kedvezményes hitelt* tartja a megfelelő támogatási formának, az ennél nagyobb mértékű, *vissza nem térítendő támogatást* mindössze *11%-uk* választotta. *Szintén ennyien* gondolják úgy, hogy az államnak piaci alapú hitelt kellene nyújtania a termelőknek. Azt, hogy az államnak *egyáltalán nem kellene segítenie* a gazdákat, csak *3%* vélte. (3.13. ábra)

Az agrárérintettség természetesen befolyásolja a válaszok megoszlását. A fő eltérés: az *erősen agrárérintettek* - akik nem csak háztájiban gazdálkodnak, ezért rájuk vonatkozhat az állami támogatás - *19%-ban*, az enyhén és egyáltalán nem agrárérintettekénél jóval inkább tartanak helyesnek a *vissza nem térítendő támogatások* folyósítását.

Az agrárkonzervatív gondolkodást mérő változó úgy befolyásolja a válaszok megoszlását, hogy az *agrárkonzervatívok nagyobb arányban támogatnák* vissza nem térítendő támogatással vagy kedvezményes hitelekkel a gazdákat (összesen *87%*), mint a nem agrárkonzervatívok (*79%*).

A következő kérdésben mezőgazdasággal, az állam szerepvállalásával kapcsolatos állításokat kellett megítélniük a válaszadóknak, 1-től 5-ig tartó skálán. (3.14. ábra)

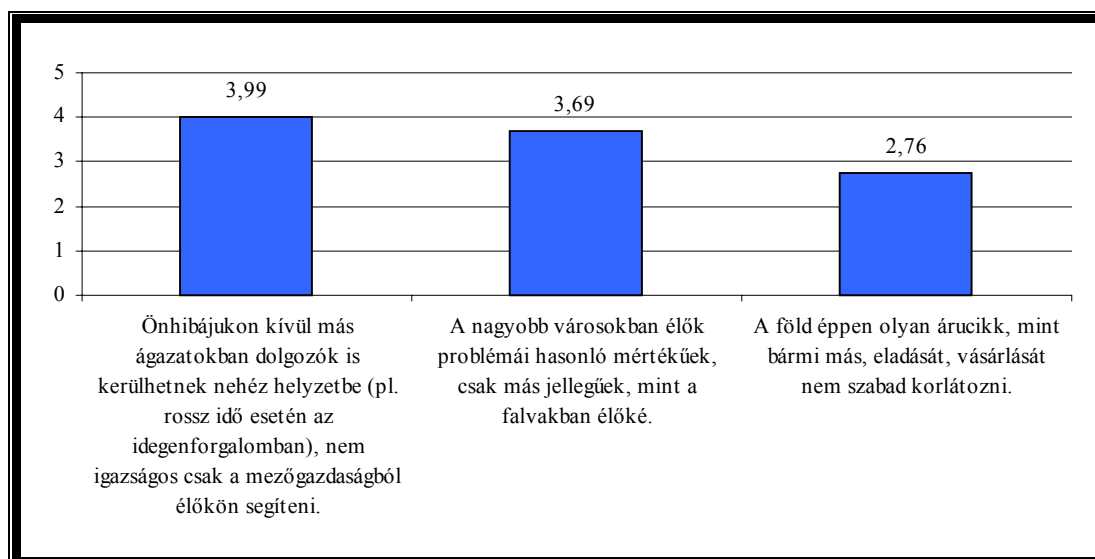
3.14. ábra Mennyire ért Ön egyet a következő állításokkal?
(1 - egyáltalán nem; 5 teljes mértékben)

Az első két állítás, az eddigiekhez hasonlóan a mezőgazdasági termelők állami támogatásáról szólt. Az *önhibájukon kívül bajba került gazdákkal* a válaszadók továbbra is *szolidárisak*: 4,16 az átlaguk. Viszont a mezőgazdasági termelők distinkció nélküli támogatását (*az összes gazdálkodó hiteleinek elengedését*) egyértelműen, 2,06-os átlaggal *elutasítják*.

A következő három állítás egy olyan attitűdöt fogalmaz meg, mely szerint a mezőgazdaságot, fálvakat nem kellene az államnak kiemelten kezelnie, hiszen más területeken is vannak problémák - ám emellett nem feltétlenül elutasító a mezőgazdaság támogatásával szemben sem. (3.15. ábra)

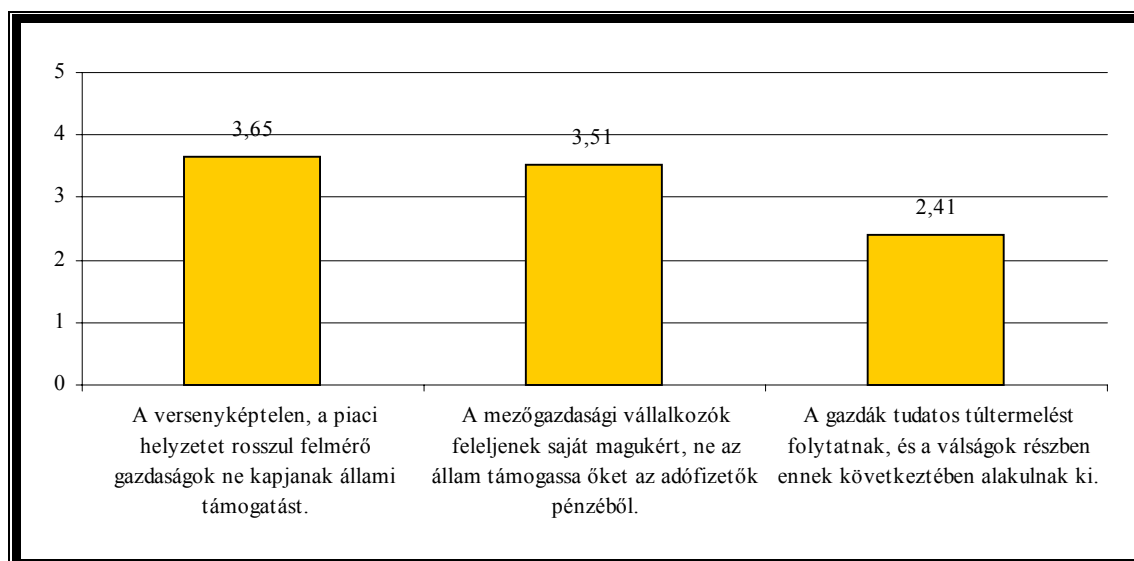
3.15. ábra Mennyire ért Ön egyet a következő állításokkal?
(1 - egyáltalán nem; 5 teljes mértékben)

A kérdezettek *inkább egyetértenek* (3,99-es átlag) azzal, hogy *nem igazságos csak a mezőgazdaságból élőkön segíteni*. Némileg *kisebb mértékben értenek egyet* azzal, hogy a *nagyvárosokban és a falvakban élők problémái hasonló mértékűek* (3,69). Ezt egyébként leginkább a *megyeszékhelyeken* élők gondolják így (3,91), és legkevésbé az egyéb városokban élők (3,57). Azzal az állítással, hogy a *föld éppolyan árucikk, mint bármilyen más*, a válaszadók átlagosan *inkább nem értettek egyet* (2,76).

A következő három állítás egy olyan látens attitűdre mutat, mely szerint az állam hagyja magára a mezőgazdaságot, hiszen az ott mutatkozó problémáknak tulajdonképpen maguk a termelők az okai. (3.16. ábra)

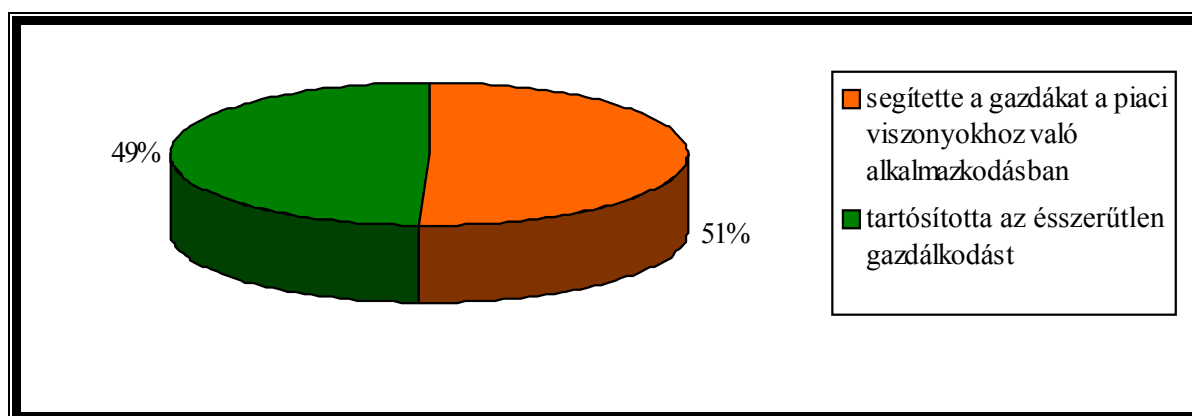
3.16. ábra Mennyire ért Ön egyet a következő állításokkal?
(1 - egyáltalán nem; 5 teljes mértékben)

A három közül a „legenyhébb” állítás: a *versenyképtelen gazdaságok ne kapjanak állami támogatást*. A válaszolók ezzel *inkább egyetértettek*: 3,65 volt az átlagos pontszámuk. A következő állítás a mezőgazdasági termelők általános, mások rovására történő támogatása, ellentétes irányban, mint eddig, itt ugyanis azzal kell egyetértést vagy egyet nem értést kifejezni, hogy a *mezőgazdasági vállalkozók feleljenek-e saját magukért*. Mivel itt nem szerepel az a kitétel, hogy önhibájukon kívül kerültek nehéz helyzetbe, a válaszadók kicsivel inkább hajlanak arra, hogy az *állam az adófizetők pénzéből ne támogassa őket* (3,51). Azonban, mivel itt volt rá lehetőség, relatív többségük (35%) nem foglalt állást e kérdésben, a skála közepét választotta.

A leginkább „gazdaellenes” állítás, az volt, hogy a *gazdák tudatos túltermelést folytatnak*, ez az oka a válságoknak. Az átlagpontszám itt 2,41, ami azt jelenti, hogy a *válaszolók nagyobb része nem ért egyet* ezzel a kijelentéssel.

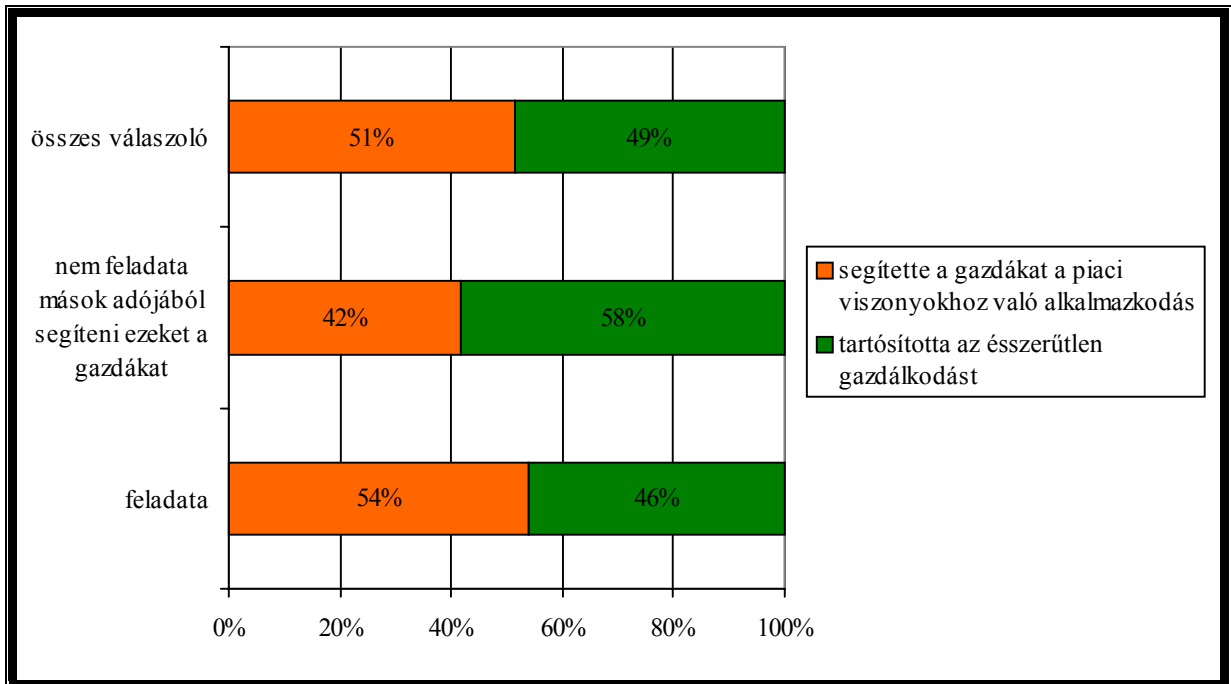
3.17. ábra. Ön szerint az elmúlt években a költségvetésből a mezőgazdaságnak juttatott támogatásoknak milyen eredménye volt:

A válaszadók véleménye arról, hogy milyen hatása van a mezőgazdaság állami támogatásának, *fele-fele* arányban oszlik meg: 51 %-uk szerint *segítette a gazdákat a piaci viszonyokhoz való alkalmazkodásban*, 49 %-uk szerint az *ésszerűtlen gazdálkodást tartósította*. (3.17. ábra)

A kérdezett *lakóhelye* szerint a *megyeszékhelyeken és a városokban* lakók enyhe többsége *negatívan ítéli meg* az állami beavatkozás hatását (54 illetve 51%), míg a *községekben* élők többsége (55%) szerint ez a *piaci viszonyokhoz való alkalmazkodást segítette*.

3.18. ábra Ön szerint az elmúlt években a költségvetésből a mezőgazdaságnak juttatott támogatásoknak milyen eredménye volt - összefüggése - az államnak feladata-e támogatni a nehéz helyzetbe került termelőket

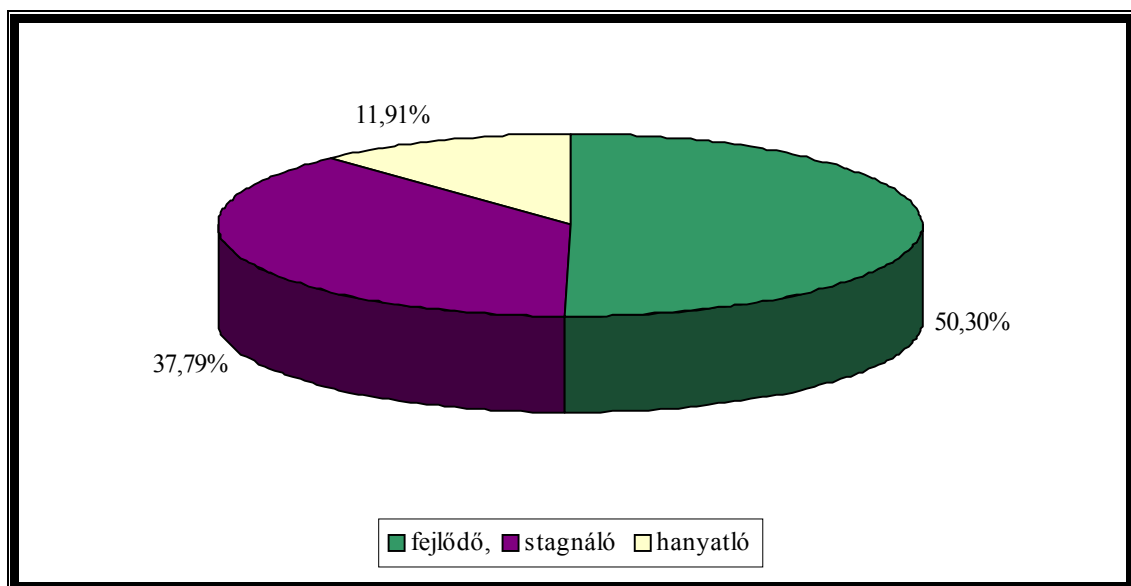

Ha az erre a kérésre adott válaszokat összehasonlítjuk azzal a kérdéssel, *feladata-e az államnak támogatni a nehéz helyzetbe került termelőket*, láthatjuk, hogy még azoknak a kérdezeteknek is, akik azt mondták, az állami támogatás csak az ésszerűtlen gazdálkodást tartósítja, majdnem fele (46%) szerint ennek ellenére is támogatni kell a gazdákat. (3.18. ábra)

A vidék, mint saját lakóhely percepciója

A vidék általános megítélése mellett kutatásunkban fontosnak tartottuk annak a vizsgálatát is, hogy a vidéken élők hogyan látják saját településük, lakóhelyük helyzetét.

3.19. ábra Az a település, ahol Ön él...

A megkérdezettek valamivel több, mint fele fejlődőnek tekintik a települést, ahol él (50%). 38 százalékuk látja stagnálóknak, míg 12 százalékuk hanyatlóknak a saját lakóhelyét. (3.19. ábra)

A vélemények települések szerinti megoszlása azt mutatja, hogy a községekben és városokban élők között nincs lényeges különbség a lakóhely megítélésében.

A községek és városiak is nagyobb százalékban látják fejlődőnek saját településüket, de az arány egyik esetben sem éri el az 50%-ot. Ezzel szemben a megyeszékhelyen élők döntő hányada érzi úgy, hogy a hely, ahol él fejlődő és csak nagyon alacsony százalék gondolja, úgy hogy hanyatló a városa. A vélemények megoszlása is mutatja, hogy vidéken a fő különbség nem a városok és falvak, hanem a nagyobb városok és kisebb települések között van, amely kisebb települések egyaránt lehetnek községi és városi rangúak

A települések szerinti megoszlása mellett szignifikáns kapcsolatot találtunk a háztartások jövedelme és a saját lakóhelyről alkotott vélemények között.

Döntően azonban egyik jövedelmi csoport sem tér a teljes minta eloszlásától. A legmagasabb jövedelmi csoport látja a saját helyzetét valamivel jobbnak, 56% véli fejlődőnek és mindössze 8% hanyatlóknak a települését. Igazán markáns eltérések azonban nincsenek a csoportok között.

Az agrárérintettség és a lakóhely megítélése közötti kapcsolat vizsgálata azt mutatja, hogy az erősen agrárérintettek valamivel negatívabbnak látják saját lakóhelyük helyzetét.

Egyedül az erősen agrárérintettek esetében nem éri el az 50%-ot azoknak az aránya, akik szerint a saját településük fejlődő (46%). Míg az összes megkérdezettnél viszonylag magasabb arányban találunk közöttük olyanokat, akik szerint a településük egyenesen hanyatló (14%). Az enyhén agrárérintettek szélsőségesebb megoszlása mellett, az enyhén agrárérintettek és a nem agrárérintettek egyaránt a teljes vidéki mintához hasonló megoszlást mutatnak.

A fenti adatok azt mutatják, hogy a vidékiek többsége pozitívan látja saját lakóhelyét. Annak a mérésére, hogy ez a kép valójában mennyire is pozitív, létrehoztunk egy változót, amely azt mutatja, hogy a különböző kérdésekre adott válaszok alapján mennyire látja problémásnak a megkérdezett a saját lakóhelyének helyzetét. Nehéznek az látja a saját települése helyzetét, aki problémaként jelölte meg a munkanélküliséget, a településről való elvándorlást, a népi kultúra eltűnését, valamint problémásnak látja a települése alapvető infrastrukturális szolgáltatásait, az egészségügyi és szociális valamint egyéb (bolt, szórakozás) szolgáltatások színvonalát, illetve problémaként jelölte meg, hogy kevés támogatást kap a vidék. Az így képzett változó szerint problémás a saját vidékképe azoknak, akik pozitív átlagértéket érnek el, és nem tekintető problémásnak a saját vidékképe azoknak, akiknél ez az érték negatív.

A saját vidékkép településtípusonkénti átlaga a saját település megítéléséhez hasonló képet mutat. *A falvakban és városokban élők egyaránt problémásnak tekintik a saját lakóhelyüket, míg a megyeszékhelyen élőkre nem jellemző a saját lakóhely problémásként való megítélése.*

Korcsoportok szerint a legoptimistábbnak a 60 év felettiak tekinthetők. A legidősebbeken kívül jellemzően minden korcsoport több problémát is lát a saját lakóhelyén. A legproblémásabbnak a legfiatalabbak, míg a legkevésbé a legidősebbek látják a saját településük helyzetét.

Eltérést találunk az agrárérintettek és nem agrárérintettek saját lakóhely megítélése között is.

Míg az erősen agrárérintettek sok problémát látnak saját településükön, a nem agrárérintettek esetében nem rajzolódik ki a problémás saját vidékkép.

Ugyancsak eltérést találunk az agrárkonzervatívok és nem agrárkonzervatívok saját lakóhelyének percepciója között is.

Az agrárkonzervatívok meglehetősen problémásnak látják a saját településüket. A nem agrárkonzervatív értékeket vallók ezzel szemben inkább kevesebb problémát látnak azokon a helyeken, ahol élnek.

A vidék, mint saját lakóhely percepciója tehát döntően pozitív. Többen látják fejlődőnek a lakóhelyüket. A problémák megítélésében markáns különbségeket találunk lakóhely, a mezőgazdasághoz és vidékhez kapcsolódó értékek és az agrárérintettség általános dimenziói szerint egyaránt. A községek és kisebb városok, valamint az agrárérintettek és agrárkonzervatívok saját vidékről alkotott képe negatívabb.

Összefoglalás

1. *A vidéki lakosság legnagyobb részét a földhöz való érzelmi kötődés, a hagyományos vidéki értékek megbecsülése jellemzi.* Ez az általunk agrárkonzervativizmusnak nevezett gondolkodásmód leginkább a hátrányos társadalmi helyzetűek: agrárérintettek, községekben élők, délföldiek, gyerekkorukat falun vagy tanyán töltők, alacsony iskolai végzettségűek és a politikai gondolkodásukban szélsőségesek jellemzője volt.

Azonban nem volt egyetlen olyan vizsgált társadalmi csoport sem, ahol az agrárkonzervatív attitűddel rendelkezők aránya 60% alatt lett volna. Az agrárkonzervativizmus, több más változóval együtt, - az agrárérintettség vagy pártszimpátia - befolyást gyakorolt a mezőgazdaság állami támogatásának megítélésére.

2. A vidék általános megítélése a vidékkép alapján a megkérdezettek két jól elkülöníthető csoportra oszthatók: *általánosító és öko-vidékkép* illetve élményalapú és *agro-vidékkép*.

Az élményszerű vidékképpel rendelkezők közé sorolhatjuk az agrárérintetteket és azokat akik tanyán nőttek fel.

Az általánosító és öko-vidékképpel rendelkezők között találjuk a magasabb iskolázottságúakat és a magasabb jövedelműeket.

3. A vidéki lakosság mezőgazdaság helyzetének percepciójáról az mondható el, hogy a megkérdezettek többsége szerint *a magyar mezőgazdaság jelenlegi helyzetét tekintve túl kevés a mezőgazdaságban dolgozók aránya.*

A többség véleménye szerint a vállalkozási formák közül *a gazdasági szervezetek vannak túlsúlyban* az egyéni gazdaságokkal szemben, valamint szintén többségi vélemény, hogy *a gazdasági szervezet a hatékonyabb vállalkozási forma.*

A *mezőgazdasági árukról* pedig a vidékiek döntő hányada gondolja, hogy *részben megfelelnek az Európai Unió minőségi és egészségügyi előírásainak.*

A *mezőgazdaság birtok és üzemszerkezetét* a vidékiek többsége rossznak, *negatívnak látja.*

A *mezőgazdaságban jelentkező problémákat inkább külső okokra vezetik vissza,* és nem a termelőket okolják a nehézségekért.

A *mezőgazdaság helyzetét inkább pozitívnak látják az inaktívok, a legfiatalabbak és a nem agrárérintettek* is, szerintük a mezőgazdaság jelenlegi helyzetére jellemző, hogy a gazdálkodás hatékony, a mezőgazdasági felvásárlási árak tükrözik a termelési költségeket, életképes családi vállalkozások vannak a mezőgazdasági szövetkezetek túlsúlya mellett.

4. Összességében megállapítható, hogy a vidéki lakosság legnagyobb része elfogadja, sőt igényli az állami szerepvállalást a mezőgazdaságban.

A válaszadók többsége szerint a kormánynak az összes gazdálkodási formát támogatnia kell, és a legfontosabb, hogy a fiatalok helyben maradását elősegítse. A megkérdezettek háromnegyede szolidáris az önhibájukon kívül nehéz helyzetbe került termelőkkel, kétharmaduk helyeselte, hogy a kormány elengedte a gazdák hiteleinek egy részét.

A megkérdezettek többsége szerint az állam kedvezményes hitelekkel adjon segítséget a termelőknek, akik viszont földjükre bejegyzett jelzáloggal nyújtsanak garanciát a hitelezőknek.

5. A vidék, mint saját lakóhely percepciójáról elmondható, hogy *a vidékiek többsége fejlődőnek látja a települést, ahol él.* Ugyanakkor jelentős eltérések figyelhetők meg a különböző mutatók alapján képzett csoportok között aszerint, hogy problémásnak találják-e a saját lakóhelyüket.

Több problémát is jelentősnek tekintenek a lakóhelyükre vonatkozóan a falusiak, a fiatalabbak, az erősen agrárérintettek és az agrárkonzervatívok.

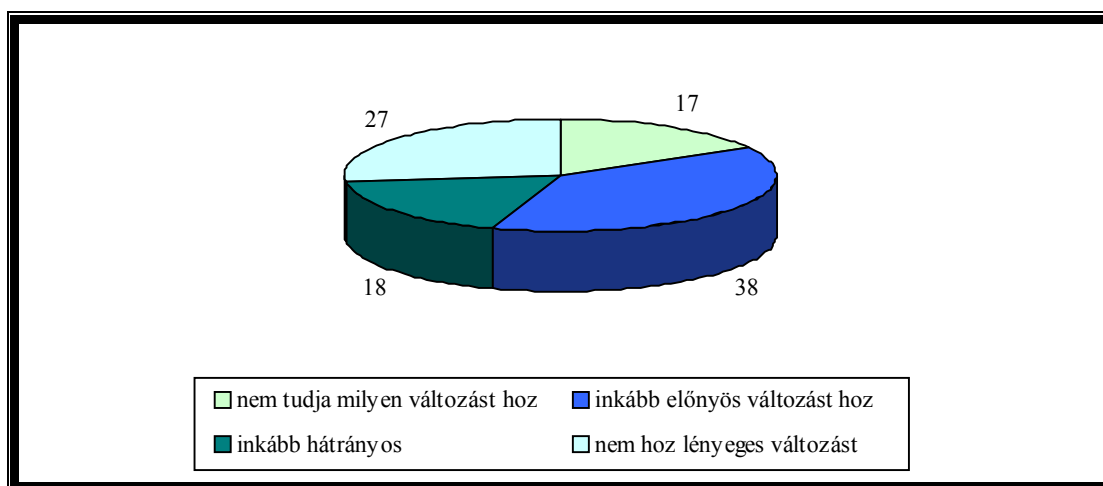
Csíte András

A VIDÉKI NÉPESSÉG EU-ATTITÚDJEI

A „VIDÉK 2004” vizsgálat egyik fontos területe volt a vidéki lakosság Európai Unióval kapcsolatos attitűdjeinek elemzése. A kérdőívben 3 oldalon, 12 kérdés segítségével vizsgáltuk az EU-attitűdöket. E fejezetben először bemutatjuk, hogy a megkérdezettek milyen változásokra számítanak a csatlakozást követően, majd azt elemezzük, hogy a válaszok társadalmi rétegenként miként oszlanak meg. A fejezet utolsó oldalain négy EU-attitűdcsoporthot alakítunk ki (EU-lelkesek, EU-ellenesek, rezerváltak és bizonytalanok), s azt vizsgáljuk, hogy e tipikus vélemények kialakításában mely társadalmi tényezők működhetnek közre.

A vidéki lakosság, hasonlóan a magyar polgárok összességéhez pozitív várakozásokkal tekint Magyarországra EU-csatlakozására. A válaszadók 38 százaléka kifejezetten előnyösnek tartja az ország szempontjából a csatlakozást, 27 százalékuk szerint nem hoz a csatlakozás lényeges változást, míg 18 százaléknál vidéki megkérdezett azt gondolja, hogy az ország EU-tagsága inkább hátrányos következményekkel jár. A megkérdezettek 17 százaléka nem tudta megmondani, milyen változásokra lehet számítani a csatlakozást követően (4.1. ábra).

4.1. ábra Ön szerint Magyarország csatlakozása az EU-hoz az ország szempontjából milyen változásokat hoz?

Kutatómunkánk során megvizsgáltuk, hogy milyen társadalmi tényezők magyarázhatják, befolyásolhatják a csatlakozáshoz társuló lakossági várakozásokat. Elemzésünkbe a következő szempontokat vontuk be:

- a megkérdezett kora
- a megkérdezett legmagasabb iskolai végzettsége
- a megkérdezett gazdasági aktivitása
- a megkérdezett vállalkozó-e
- a háztartás nettó jövedelme
- a megkérdezett pártválasztása
- a megkérdezett agrárérzettsége
- a megkérdezett agrárius-konzervatív beállítottságú-e
- a lakóhely településtípusa és regionális besorolása.

Az 4.2. ábrán azt tüntettük föl, hogy az egyes kor, iskolai végzettség stb. csoportokban mekkora azoknak az aránya, akik szerint az ország számára előnyös lesz a csatlakozás.

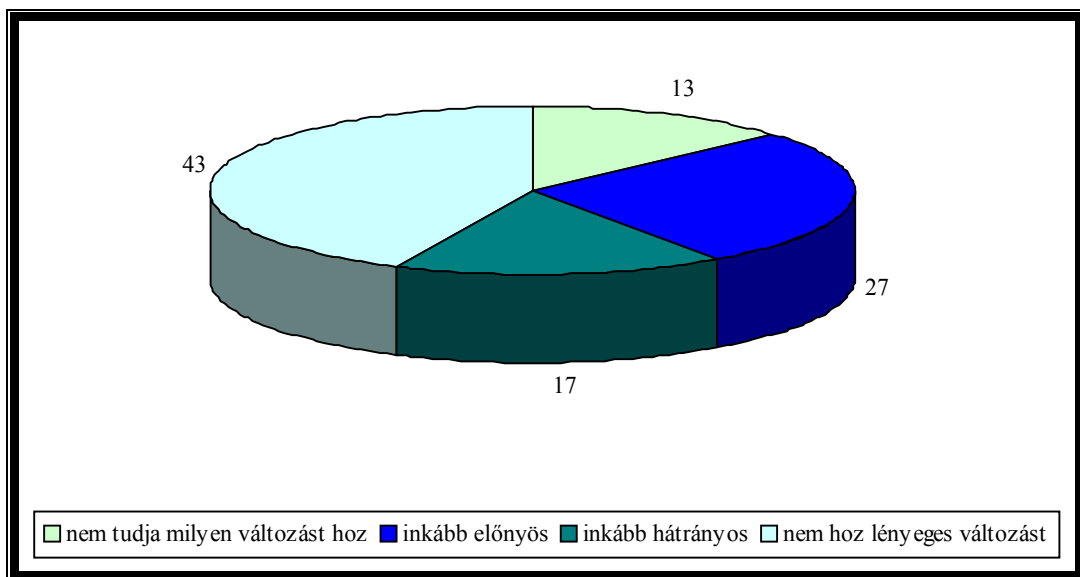
A csatlakozás *előnyös* voltában az átlagot meghaladó mértékben (45%) hisznek a fiatalabb, különösen a harminc év alatti korcsoportok. A legalább érettségivel (51%) vagy felsőfokú diplomával rendelkezők (58%), azok, akiknek még nem volt állásuk (ezek főleg a még tanulók) (48%) a kiemelkedően magas jövedelműek (54%), a kormánypártok (53%) választói, valamint a megyeszékhelyen (50%) és a Közép- és Nyugat-Dunántúlon lakók (45, illetve 44%). A csatlakozás előnyös voltában legkevésbé a 60 évesnél idősebbek (30%), az általános iskolai végzettséggel rendelkezők (28%) és az alacsony jövedelműek (29%) hisznek.

Az 4.3. ábrán azt tüntettük föl, hogy az egyes vidéki társadalmi rétegekben mekkora azoknak az aránya, akik *nem tudják*, vagy nem merik megbecsülni a csatlakozás országra gyakorolt hatásait. A teljes minta 17 százaléka nyilatkozott így, s az átlagot jóval meghaladó mértékben vannak jelen az így válaszolók a 60 évesnél idősebbek (28%), az alacsony iskolai végzettségűek (25%), az inaktívak (22%), a jövedelemmel nem rendelkezők (29%) és a kis jövedelműek körében (21%), valamint a bizonytalan pártkötődésűek, nem szavazók, titkolózók (nem tudja, választ adók, nem válaszolók, nem szavazók) (23%), az erősen agrárérintettek (22%), a falusiak (21%) és az észak-magyarországiak (21%) soraiban.

Az ország EU-csatlakozását a válaszadók 18 százaléka tartotta „*inkább hátrányos*” hatásúnak. Az 4.4. ábra tanúsága szerint a legtöbb vidéki társadalmi rétegben azonos az EU-szkeptikusok aránya, az átlagot csak három csoportban múlja fölül számarányuk: a vállalkozók (26%), az ellenzéki szavazók (22%) és a dél-dunántúliak (27%) között. Az EU-szkeptikus attitűd legkevésbé a felsőfokú végzettségűeket (12%), valamint a kormánypártok (12%) híveit jellemzi.

A válaszadók legnagyobb része (43%) személyes sorsa alakulása szempontjából nem számít sem különösebb előnyökre, sem hátrányokra az ország EU-csatlakozása okán. A személyes helyzet alakulásának javulására számítók aránya (27%) több mint 10 százalékponttal múlja alul azokat, akik az ország helyzetének a csatlakozást követő javulására számítanak. Gyakori vélemény tehát az, hogy míg a válaszadók az ország helyzetének javulását valószínűsítik, ám önmaguk, családjuk helyzetében nem számítanak változásra. A hátrányos változásokra számítók aránya 17 százaléknyi, míg a megkérdezettek 13 százaléka nem tudta eldönteni, előnyös, vagy hátrányos lesz-e saját sorsa alakulása szempontjából az EU-tagság (4.5. ábra).

4.5. ábra Mit jelent az európai uniós tagság a válaszadó számára?

A válaszadó személyes életének javulására számítók aránya társadalmi rétegenként (4.6. ábra) hasonló képet mutat az ország helyzetének javulására számítók körében tapasztalt összefüggésekkel. Különösen a fiatalok (44%), a közép- és felsőfokú végzettségűek (38 illetve 43%), és a még nagyrészt tanulók (sosem volt állása, 48%) közt magas az arányuk. Mindezek mellett minden társadalmi rétegben alacsonyabb a személyes sors javulására számítók aránya az ország, tehát a politikai közösség egészének fejlődését várók arányánál. A személyes, családi helyzet javulására különösen a 60 év feletti (14%) és a jövedelemmel nem rendelkezők (13%) nem számítanak.

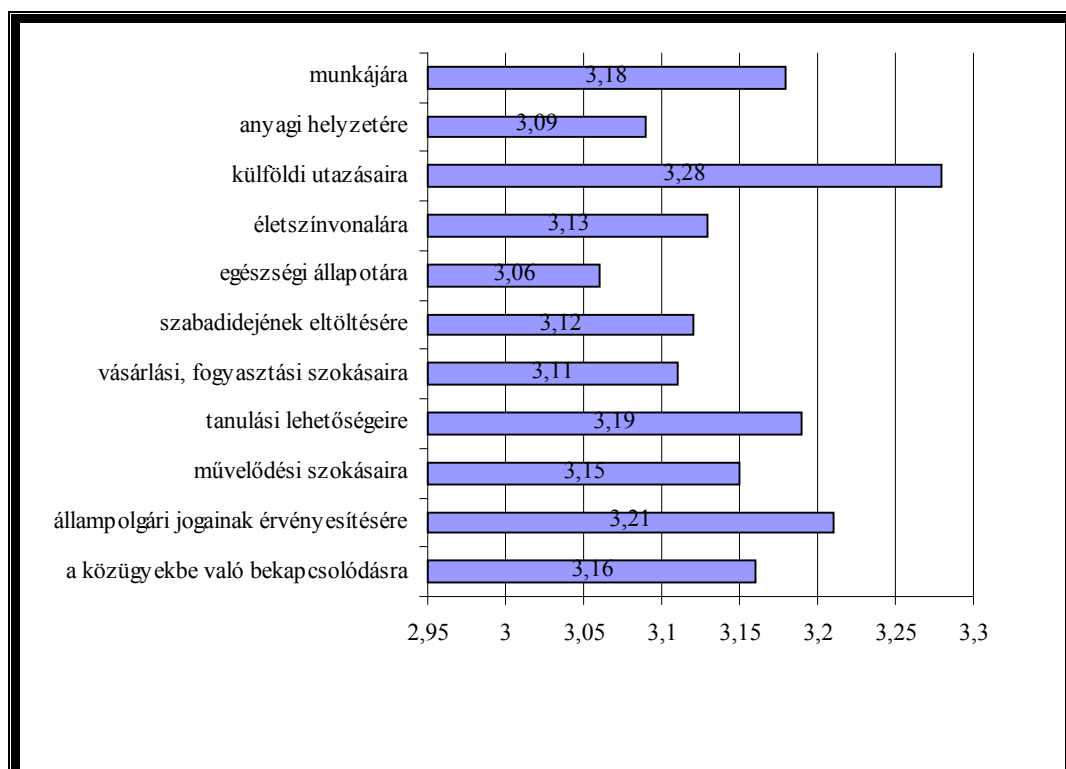
A csatlakozást követő személyes élethelyzet változásának megítélése szempontjából (4.7. ábra) szinte minden társadalmi csoportban azonos arányban vannak jelen a „bizonytalan” véleményűek.

A csatlakozás negatív személyes hatásait valószínűsítők is nagyjából hasonló arányban vannak jelen az egyes társadalmi rétegekben (4.8. ábra), csak a vállalkozók (29%) és a dél-dunántúliak (23%) körében múlja fölül arányuk jelentősebben az átlagot.

A következő vizsgálati kérdésünk az volt, hogy a vidéki válaszadók milyen területeken számítanak kedvező vagy kedvezőtlen hatásokra az ország EU-csatlakozását követően. 11 szempontból elemeztük a kérdést (4.9. ábra), úgy, hogy a megkérdezettek 1-től 5-ig osztályozhatták a várható hatásokat, egyest adva, ha kedvezőtlen, ötöst, ha nagyon kedvező, hármast, ha sem kedvező, sem kedvezőtlen hatásra nem számítanak. A válaszok döntő része a 2-től 4-ig terjedő tartományba esett.

A vidéki polgárok leginkább a külföldi utazások lehetőségének könnyebbedésére (átlag: 3,28) és az állampolgári jogok érvényesítésének javulására (átlag: 3,21) számítanak. A munkahelyi, szakmai érvényesülés és a tanulási lehetőségek tekintetében is inkább szerény javulásra számít az átlagos vidéki válaszadó, míg legkevésbé az életvitelben, egészségi állapotban és az anyagi helyzetben várnak javulást. Mindent összevetve az átlag minden területen 3 fölött van, vagyis az átlagos vidéki megkérdezett mérsékelt előrelépésre számít az élet szinte minden területén.

4.9. ábra Az EU csatlakozás várható hatásai a válaszadó (1-től 5-ig válaszolók átlaga: 1 nagyon kedvezőtlen, 5 nagyon kedvező)

Az 4.10-4.20. ábrákon feltüntettük, hogy az egyes vizsgált társadalmi rétegekben mekkora volt a 11 szempontra adott válaszok átlagértéke.

A csatlakozás munkára, szakmai érvényesülésre gyakorolt hatását (4.10. ábra) négy - egymást részben átfedő - társadalmi rétegben ítélik meg különösen kedvezően: a 30 év alatti, (többnyire) tanuló fiatalok, a magas iskolázottságúak, és a nagy jövedelemmel rendelkezők körében. Leginkább az idős és az alacsony iskolázottságú társadalmi rétegekben gyakori az a vélemény, hogy a szakmai érvényesülés tekintetében nem várható változás, vagy inkább romló tendenciára lehet számítani. Az anyagi helyzet csatlakozást követő változása (4.11. ábra) a szakmai érvényesülésnél tapasztalt mintázatot követi: a fiatalok, a magasabb iskolázottságúak, a magas jövedelemmel rendelkezők és a kormánypártok hívei várnak kedvező változásokat.

A külföldi utazások könnyebbedésére (4.12. ábra) minden társadalmi rétegben számít a többség. Itt is megfigyelhető, hogy különösen a fiatalok, a magas iskolázottságúak és a magas jövedelműek számítanak kedvező változásokra, ám mellettük a vállalkozók és a pártválasztók egésze is.

A megkérdezettek nagy része nem számít az életszínvonal gyors javulására (4.13. ábra). A fiatalok, a magasabb iskolázottságúak és a magas jövedelműek azonban az átlagot meghaladó mértékben várják a csatlakozástól az életszínvonal javulását, hasonlóan a mai kormánypártok híveihez, valamint a Nyugat-Dunántúlon élőkhez.

Az egészségi állapot és a szabadidő eltöltése tekintetében várható változások (4.14-4.15. ábrák) társadalmi rétegenként alig különböznek, azzal a kiegészítéssel, hogy a kor, az iskolázottság és a jövedelem véleményt befolyásoló szerepe itt is érezteti hatását.

A vásárlási szokások, lehetőségek tekintetében (4.16. ábra) szintén a fiatalok, a magasabb iskolázottságúak és a magasabb jövedelműek számítanak jelentős javulásra, hasonlóan a kormánypártok híveihez és a vállalkozókhöz. A tanulási lehetőségekre és a kulturális szokásokra (4.17-4.18. ábrák) vonatkozóan is a fentiekhez hasonló társadalmi rétegenkénti eltérésekre bukkantunk. Szinte minden társadalmi csoport átlagos véleménye szerint szerény mértékű javulásra lehet számítani, s ez a várakozás különösen a fiatalok, a magasabb iskolázottságúak, a vállalkozók és a magasabb jövedelműek között erős. A pártok vidéki szavazótáborai között e szempontokból annyi különbség figyelhető meg, hogy a kormánypártok táborában a legerősebb a pozitív várakozás, őket az ellenzéki pártok táborai követi, míg a nem pártválasztók körében inkább nem számítanak változásra.

Az állampolgári alapjogok érvényesítése és a közügyekbe való bekapcsolódásra vonatkozóan (4.19-4.20. ábrák) kevés véleménykülönbség mutatkozik az egyes társadalmi rétegek között. A fiatalok e szempontokból alig számítanak kedvezőbb változásokra az idősebbeknél, míg a magasabb iskolázottságúak és a nagyobb jövedelműek inkább kedvezőbb változásokra számítanak, noha közöttük sem magas a nagyon jelentős változásra számító aránya.

A 11 szempontra adott 1-től 5-ig terjedő válaszokat többváltozós adatelemzésnek is alávetettük. Ún. rotált főfaktor-elemzést végeztünk, majd megvizsgáltuk, hogy a kapott faktorértékek mennyiben különböznek a társadalmi rétegek között. Eredményeinket (az átlagos faktorértéket és a faktorértékek szórásstartományát) az 4.21-4.22. ábrákon tüntettük föl.

A főfaktor-elemzés alapján az 4.10-4.20. ábrán elemzett válaszok két válaszcsoportba tömöríthetők:

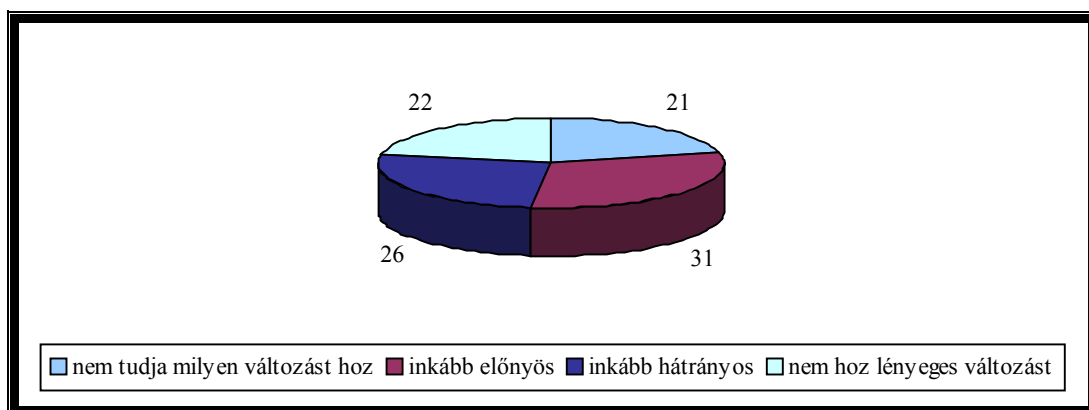
- az anyagi-jövedelmi helyzet változásával kapcsolatos várakozások
- a demokratikus jogok érvényesítésével kapcsolatos várakozások

Az anyagi helyzettel kapcsolatos várakozások (4.21. ábra), mint azt az előzőekben is jeleztük, a 30 évnél fiatalabbak, a közép- és felsőfokú végzettségűek, a magasabb jövedelemmel rendelkezők és a kormánypártok szimpatizánsai, valamint nyugat- és közép-dunántúliak körében magasabbak az átlagnál. A negyven fölötti korosztályok, a 8 általános iskolai osztályt végzettek, a vállalkozók, az alacsonyabb jövedelmi csoportokba tartozók, az agrárérintettséggel rendelkezők körében, valamint a dél-dunántúliak és az észak-magyarországiak körében viszont az átlagot jóval alulmúló mértékűek a várakozások.

A csatlakozás demokratikus jogok érvényesítésére gyakorolt hatása az egyes társadalmi csoportok között az anyagi helyzetenél kisebb különbségeket mutat föl. Leginkább a vállalkozók, a felsőfokú végzettségűek és a nagyon magas jövedelemmel rendelkezők számítanak e tekintetben kedvező változásokra, míg a 60 évnél idősebbek, a szerény anyagi körülmények között élők, a 8 általánosnál kevesebbel rendelkezők, valamint a nem agrárkonzervatív véleményűek és a dél-dunántúliak az átlagnál alacsonyabb mértékben várják a demokratikus jogok érvényesítésének javulását.

A magyar politikában az elmúlt évek egyik leghangsúlyosabb kérdése az volt, hogy az ország EU-csatlakozását követően a mezőgazdasági termelők, a gazdák milyen változásokra számíthatnak. A megkérdezett vidéki polgárok szinte azonos nagyságú négy véleménycsoportra oszlottak e tekintetben (4.23. ábra): 31 százalékuk a gazdák helyzetének javulására, 26 százalékuk romlásra számít, 22% nem vár e tekintetben változást, míg 21% nem tudja, milyen változásra lehet számítani.

4.23. ábra Milyen változást hoz az európai uniós tagság a gazdák számára

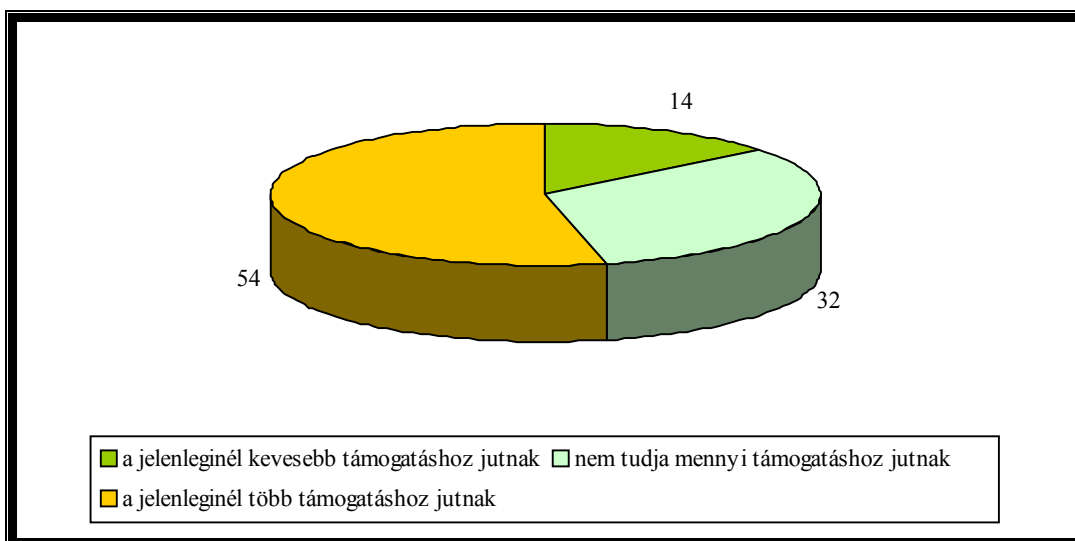

Kedvező változásokra a gazdák helyzetében (4.24. ábra) elsősorban a magasabb iskolai végzettségűek, a magas jövedelemmel rendelkezők és a kormánypártok hívei számítanak, hasonlóan a megyeszékhelyen és a Közép- valamint a Nyugat-Dunántúlon élőkhez. A gazdák helyzetének romlására (4.25. ábra) számítók, különösen a vállalkozók, a mai ellenzék híveinek táborában, a Dél-Dunántúlon és Dél-Alföldön élők körében, valamint a 8 általános osztálynál magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők között és a magasabb jövedelmi csoportokban felülreprezentáltak. Figyelemre méltó, hogy az agrárérintettség növekedésével egyenes arányban nő azok csoportja, akik a gazdák helyzetének romlására számítanak. A bizonytalan helyzetmegítélésük között, (4.26. ábra) a 60 évnél idősebbek, a kisjövedelműek, a bizonytalan pártpreferenciájúak, a falusiak és az észak-magyarországiak fordulnak elő az átlagot meghaladó arányban.

A megkérdezettek több mint fele azon a véleményen volt, hogy a csatlakozást követően a magyar gazdák az eddiginél több támogatáshoz fognak jutni (4.27. ábra). Ez a vélemény - hasonlóan más szempontokhoz - különösen a magas iskolázottságúak, a magas jövedelműek és a mai ellenzék hívei körében haladja meg az átlagot (4.28. ábra), míg különösen a kisebb jövedelműek, a 60 évnél idősebbek, a bizonytalan pártpreferenciájúak és az Észak-Magyarországon élők körében az átlagot fölmúlja azok aránya, akik nem tudják megmondani, miként változnak

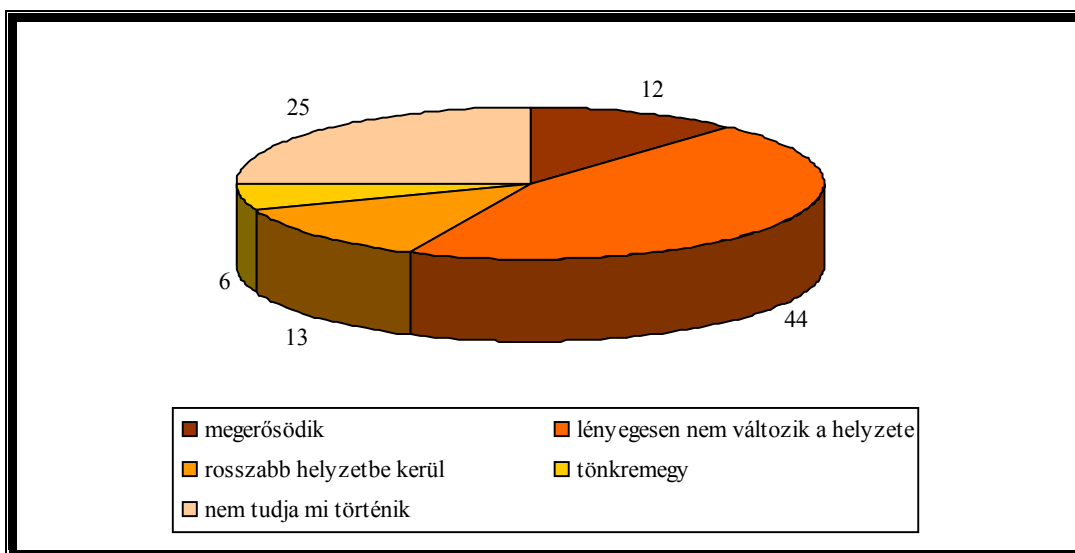
az agrártámogatások (4.30. ábra). A támogatások csökkenésére számítók a mai ellenzék táborában és a vállalkozók között haladják meg az átlagos arányt (4.29. ábra).

4.27. ábra EU-tagként az agrártermelők támogatása

A mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó vidéki polgárokat arról is faggattuk, hogy a csatlakozást követően miként változik meg vállalkozásuk, gazdaságuk helyzete (4.31. ábra). A legnagyobb válaszadói csoportot azok a gazdálkodók alkotják, akik nem számítanak különösebb változásra (44%). A gazdálkodók 25 százaléka nem tudja mi fog a gazdaságával a csatlakozást követően történni, míg 13 százalékuk a helyzet rosszabbodására, 6 százalékuk egyenesen tönkremenetelre számít, s csupán 12 százaléknyan nyilatkoztak úgy, hogy gazdaságuk megerősödve kerül ki a csatlakozásból.

4.31. ábra Az Ön mezőgazdasági vállalkozása a csatlakozást követően:

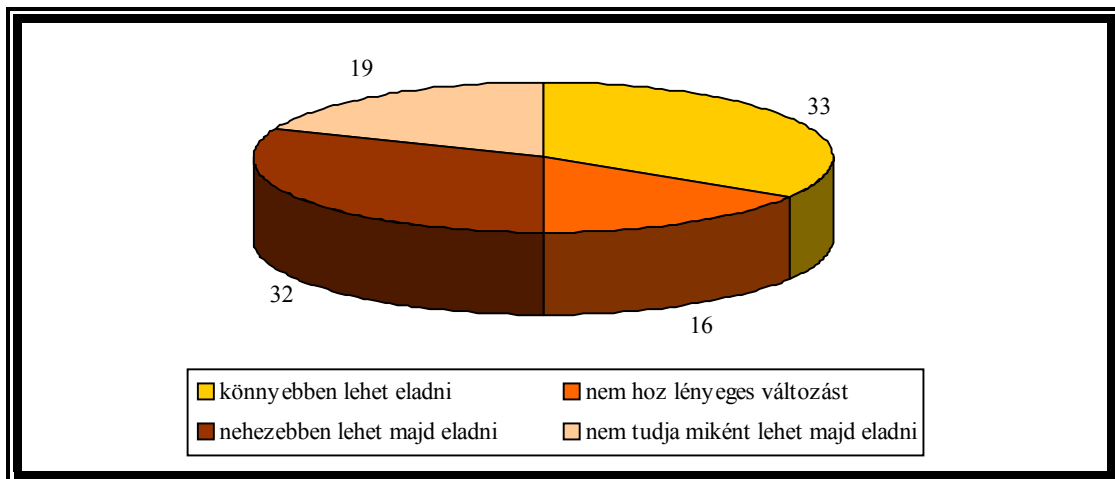

A gazdaság helyzetének javulására (4.32. ábra) elsősorban a magasabb jövedelmet termelő, megyeszékhelyen működő vállalkozók számítanak. Azok között, akik úgy vélik, hogy gazdaságuk helyzetét a csatlakozás nem befolyásolja (4.33. ábra), a magasabb iskolázottságúak, a 30-39 és 50-59 éves generációk, valamint a közepes jövedelmi kategóriájúak vannak az átlagot meghaladó arányban jelen. Ez a vélemény jellemző az átlagnál erősebben Közép-Magyarországon és a Nyugat-Dunántúlon is.

A gazdák helyzetének romlására vagy a gazdaságok tönkremenetelére számítók (4.34. ábra) körében az átlagosnál nagyobb arányban vannak jelen a mai ellenzék gazda hívei, a vállalkozók, az alacsonyabb jövedelműek és a három keleti régióban élők. A gazdaságuk jövőjét tisztán nem látók (4.35. ábra,) a dél-dunántúliak, a kisebb jövedelműek, az idősebbek, az alacsonyabb végzettségűek, az enyhén agrárérintettek, a kormánypárti szavazók, a bizonytalan pártpreferenciájúak és a megyeszékhelyen élők közt fordulnak elő az átlagot meghaladó arányban.

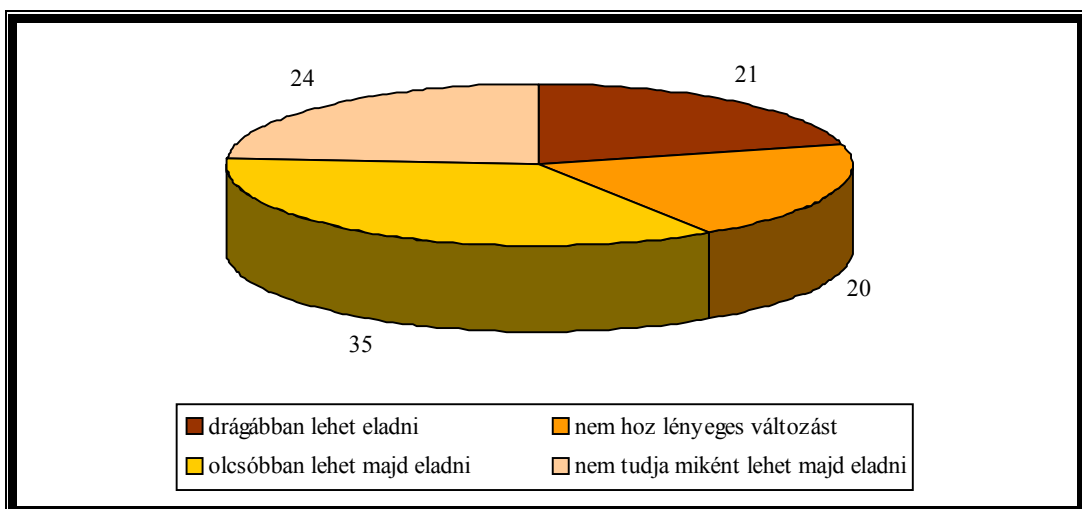
A kérdőív EU-csatlakozással foglalkozó fejezetének záró részében a válaszadókat az *élelmiszerek értékesítésével és az EU élelmiszerpolitikájával* kapcsolatos véleményükről kérdeztük (5.36-5.41. ábrák). A magyar mezőgazdasági termékek nyugat-európai értékesítésével kapcsolatos vélemények jelentősen megoszlottak (4.36. ábra). A válaszadók harmada nyilatkozott úgy, hogy szerinte könnyebben lehet majd eladni a magyar agrártermékeket, míg 32 százaléknál megkérdezett szerint inkább romlanak az értékesítési lehetőségek. 16 százaléknál válaszadó szerint a csatlakozás ebből a szempontból nem hoz változást, míg 19 százaléka a megkérdezetteknek nem tudott véleményt nyilvánítani ebben a kérdésben.

4.36. ábra A magyar mezőgazdasági termékek értékesítési lehetőségei az unióban

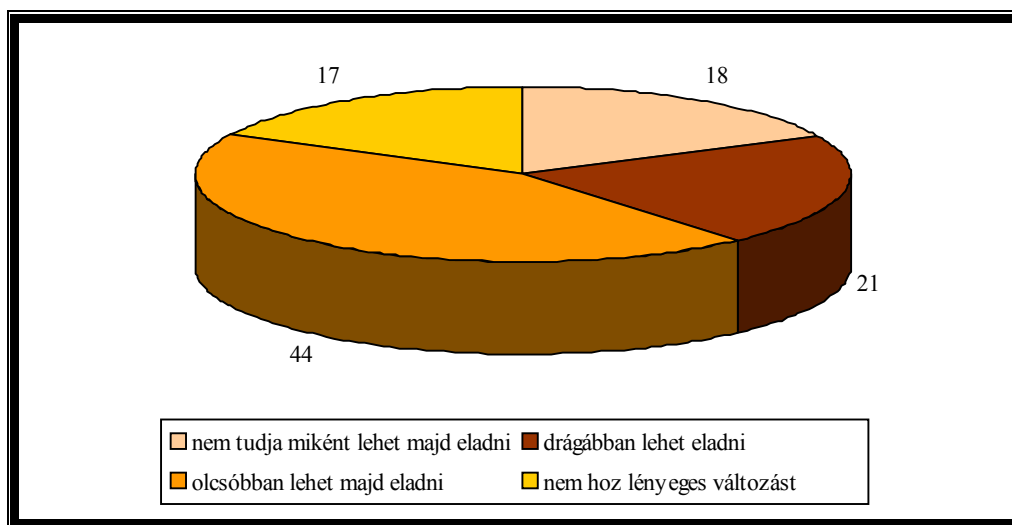
A magyar élelmiszereket a válaszadók legnagyobb része (35%) szerint olcsóbban lehet majd az EU-ban eladni a csatlakozást követően (4.37. ábra). Nem vár különösebb árváltozást a válaszadók 20 százaléka, s nem tudott választ adni e kérdésre 24 százaléka. A drágább eladásra számítók csupán a megkérdezettek 21 százalékát tették ki.

4.37. ábra Ön szerint az EU-ban milyen áron értékesíthetők a magyar élelmiszerek

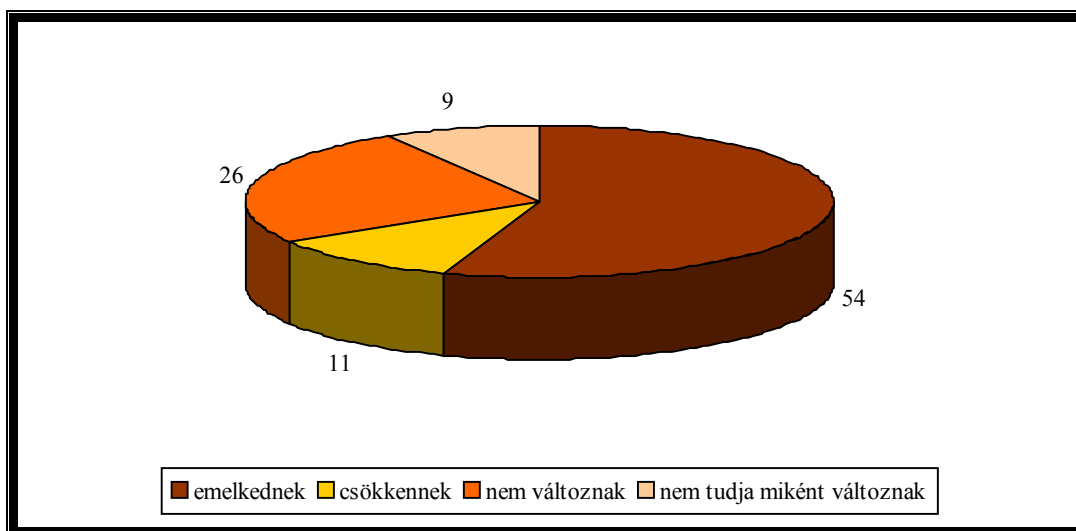
A külföldi mezőgazdasági termékek árcsökkenésére számít a megkérdezettek 44 százaléka (4.38. ábra). Ez meglehetősen magas aránynak tekinthető, különösen azt figyelembe véve, hogy a válaszadók pusztán 21 százaléka számít árdrágulásra a külföldről behozott élelmiszerek tekintetében.

4.38. ábra Külföldi mezőgazdasági termékek magyarországi értékesítése

Az 4.38. ábra adatai fényében meglepő, hogy a megkérdezettek nagy többsége (54%) mégis az élelmiszerárak növekedésére számít a csatlakozást követő időszakban (4.39. ábra). Hogy mennyire a „drágulás” a meghatározó a vidéki polgárok élelmiszerekkel kapcsolatos várakozásaiban, azt az is mutatja, hogy csupán a válaszadók 11 százaléka számít - egyébként a szakértők által is valószínűsített - árcsökkenésre.

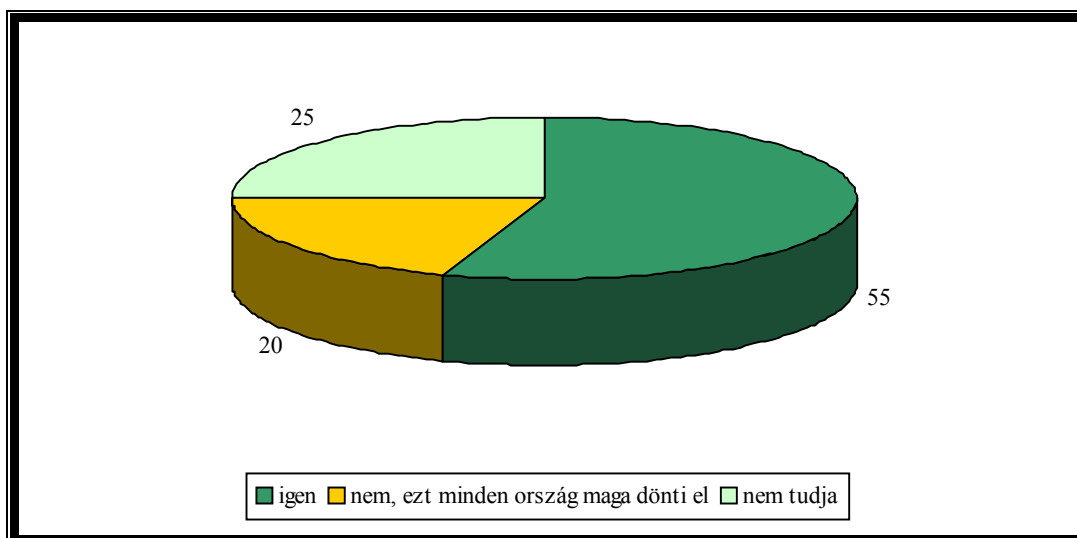
4.39. ábra Élelmiszerárak a csatlakozást követően Magyarországon

Az 5.40. ábrán külön is bemutatjuk, hogy mely társadalmi csoportokban erős az élelmiszerárak emelkedésére számító aránya. Jellemzően az alacsony jövedelmű, falusi, erősen agrárérintett és alacsonyabb iskolázottságú csoportokban élénk a drágulástól való félelem, ami az Észak-Alföld és a Dél-Dunántúl vidéki társadalmát is jellemzi.

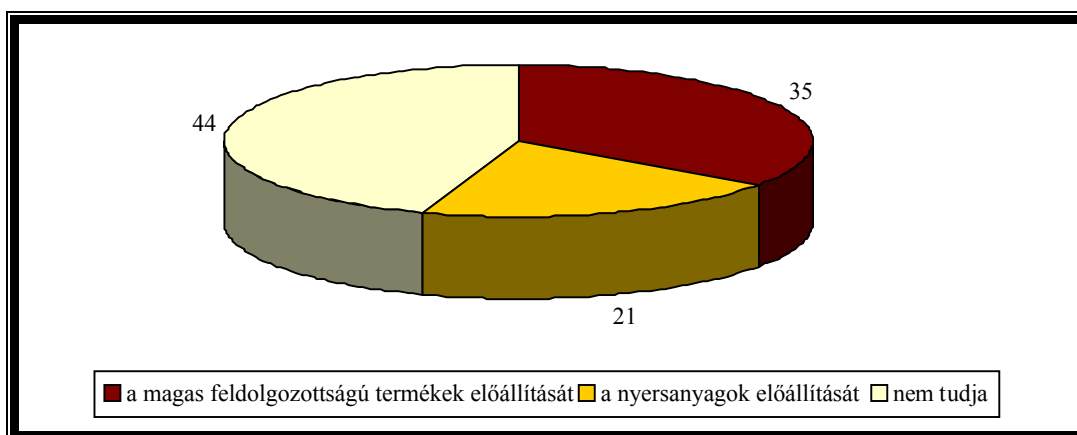
A válaszadók nagy részének véleménye szerint (4.41. ábra) az EU meghatározza, hogy a tagországok az egyes mezőgazdasági termékekből mennyit állítanak elő. Az agrárszabályozási szakkérdésekben kevésbé tájékozottak a válaszadók negyedét tették ki, a megkérdezettek közel ötöde pedig azon az - egyébként téves - véleményen van, hogy a termelési kvótákról a tagországok maguk döntenek.

4.41. ábra Meghatározza-e az EU, hogy egyes mezőgazdasági termékekből mennyit termelhetünk (%)?

A tekintetben, hogy az EU milyen feldolgozottságú termékek előállítását támogatja, meglehetősen nagy volt a bizonytalanság a válaszadók soraiban (4.42. ábra). 44 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy erre a kérdésre nem tud határozott választ adni, 35 százaléknyn inkább a magas feldolgozottságú, 21 százaléknyn pedig az alacsony feldolgozottságú termékekre gondoltak.

4.42. ábra Milyen típusú termékek előállítását támogatja az EU?

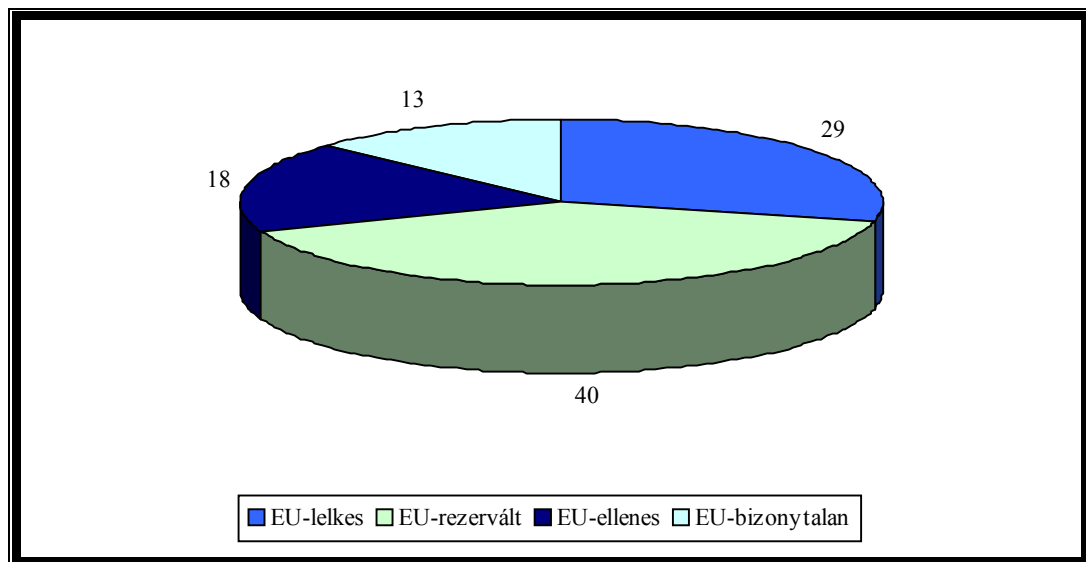

A fentiekben elemzett kérdések alapján négy véleménycsoportot alakítottunk ki² (4.43. ábra).

² A csoportok kialakításában a következő módon jártunk el: először kialakítottuk a csoportok „magját” azok köréből, akik konzervens válaszokat adtak az egyes kérdésekre. Így akik mindenben javulásra számítanak, az EU-lelkesek csoportjába, akik viszont romlásra, az EU-ellenesek csoportjába kerültek. A változásokra nem számítókat alkották az EU-rezerváltak csoportmagját, míg a minden kérdésre „nem tudom” választ adók a bizonytalanokét. Ezt követően diszkriminancia-elemzéssel megvizsgáltuk, hogy az első lépésben csoportba be nem sorolt válaszadók melyik csoport magjához vannak válaszaik alapján „közelebb”, s amelyik csoportmaggal leginkább azonos véleményen voltak, abba a csoportba soroltuk be őket (a részletes adatelemzési leírást lásd a mellékletben). A csoportmagoktól való távolságot lineáris regressziós elemzésnek is alávetettük, ezeket az eredményeket az 4.48-4.51. ábrákon tüntettük föl.

- A válaszadók legnagyobb csoportját az EU-rezerváltak alkották (40%), azok, akik nem számítanak sem különösebben kedvező, sem különösebben kedvezőtlen hatásokra az ország EU-csatlakozása kapcsán.
- Arányait tekintve a második legnagyobb csoportot az EU-lelkesek alkották (29%), akik az élet legtöbb - és megkérdeszett - területén javulásra számítanak.
- A csatlakozás hátrányait inkább észlelő EU-ellenesek a válaszadók 18 százalékát tették ki, míg 13 százalékukat a bizonytalanok táborába sorolhatjuk.

4.43. ábra EU-attitűd csoportok (%-ban)

Az EU-lelkesek (4.44. ábra), a csatlakozást előnyös folyamatnak tartók az átlagnál jóval nagyobb arányban fordulnak elő a 29 évnél fiatalabbak (46%), a felsőfokú végzettségűek (45%), és a 200 ezer forintnál magasabb jövedelemmel rendelkezők (44%). Az EU-csatlakozást hátrányosként megélő vélemények elsősorban a középkorúak (21%), a vállalkozók (26%), a gyengén és erősebben agrárérintett csoportok körében (23-23%), az ellenzék szavazótáborában (21%), valamint a Dél-Dunántúlon (21%) és a Dél-Alföldön (21) elterjedtebb vélemény. A változásokra nem igen számító EU-rezerváltak az átlagot meghaladó arányban vannak jelen az idősebb, inaktív, és nem agrárérintett rétegek soraiban, s különösen Közép-Magyarországon (51%), a Közép-Dunántúlon (45%) és az Észak-Alföldön (44%). A bizonytalan véleményűek pedig a 60 évesnél idősebbek (19%), az alacsony iskolázottságúak (19%) és jövedelműek (18%), bizonytalan pártpreferenciájú (18%), községi (17%) és észak-magyarországi (17%) lakosok körében vannak főlülreprezentálva.

A fentiekben elemzett ábrák nem adtak lehetőséget arra, hogy az egyes társadalmi réteghatásokat egymástól elkülönítve is vizsgáljuk. Ez azért szükséges, mert a vizsgált rétegek egymást átfedik, s így az egyes hatótényezők „nettó” hatása nem állapítható meg. A 4.48-4.51. ábrákon ezeket a „nettó” hatásokat tüntettük föl, s ezek alapján bemutatjuk, hogy az EU-csatlakozással kapcsolatos négy vélemény típus (lelkes, ellenes, rezervált, bizonytalan) kialakulásában mely társadalmi tényezők és milyen erősséggel vesznek-vettek részt.

Az EU-lelkesedést (4.48. ábra) elsősorban a kor és iskolázottság magyarázzák, mégpedig úgy, hogy minél idősebb valaki, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy az EU-lelkesek csoportjába tartozik, ám minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik, ez annál valószínűbb. Figyelemre méltó, hogy a kor és az iskolai végzettség hatása mennyire „elnyomja” a jövedelmi különbségek hatását, igaz a nagyobb jövedelműek - más társadalmi hatások kiszűrése mellett is - nagyobb valószínűséggel tartoznak az EU-lelkesek sorába, mint az alacsonyabb jövedelműek. A

kormánypártok szavazóinak sorában gyakoribb az EU lelkes vélemény, mint az ellenzéki szavazók közt, ennél lényegesebb összefüggés az, hogy az SZDSZ híveinek EU-szimpatíáját elsősorban az összetétel-hatás okozta, vagyis köztük az átlagot meghaladó arányban vannak jelen a fiatalok és a magasabb iskolázottságúak. Ha ezeket a hatásokat kiszűrjük, akkor az SZDSZ választása kisebb pozitív hatással rendelkezik, mint az MSZP-é, sőt az ellenzéki pártokénál is. A többi, regionális, agrárérintettség, stb. tényező hatása nem jelentős.

Az EU-csatlakozást inkább hátrányosnak tartó vélemények létrejöttében (4.49. ábra) elsősorban a kor, mégpedig a 40-49 éves korcsoportba tartozás játszik erős szerepet, ám a 30 évnél fiatalabbak kivételével minden csoport hajlik erre a véleményre, csakúgy, mint a gazdaságilag aktívak, a vállalkozók, az agrárérintettségűek és az ellenzék táborába tartozók. Az általános iskolánál magasabb végzettség és a kormánypártokra szavazás viszont ennek az attitűdnek a kialakulása ellen hat.

Az EU-rezerváltás egyértelműen korfüggő jelenség (4.50. ábra). Minél idősebb valaki, annál inkább jellemző lehet rá ez az attitűd, amit kiegészít még a regionalitás hatása is: Közép-Magyarország és részben a Közép-Dunántúl kivételével minden régióban önállóan ható tényező ez az attitűd.

A bizonytalanság elsősorban politikai jelenség (4.51. ábra), vagyis azok körében jellemző, akik nem rendelkeznek stabil pártpreferenciával. Erre a politikai visszahúzóásra az alacsonyabb jövedelem, az alacsony iskolai végzettség és az idősebb kor ráerősít, csakúgy, mint az, ha valaki faluban és/vagy Közép-Magyarországon él.

Összefoglalás

1. A vidéki polgárok legnagyobb véleménycsoportja, közel negyven százalékuk előnyösnek tartja az ország szempontjából az EU-csatlakozást. Mintegy 45 százaléknyi válaszadó vagy nem tudja eldönteni, hogy előnyös lesz-e a csatlakozás, vagy az előnyöket és hátrányokat azonosnak érzi. A válaszadók kevesebb mint ötöde véli csak úgy, hogy a csatlakozás elsősorban hátrányos következményekkel fog járni.

2. A válaszadók személyes életük csatlakozást követő alakulásáról már nem nyilatkoztak ilyen pozitívan. Az előnyökre számítók aránya kissé múlja csak fölül a 25 százalékot, a domináns vélemény az, hogy nem lesznek érezhető csatlakozási hatások.

3. A vidéki polgárok két területen számítanak előnyösnek ítélt változásokra: a külföldi utazások lehetőségének könnyebbedése és az állampolgári jogok érvényesítésének terén.

4. A magyar gazdák helyzetének csatlakozást követő változása négy, közel azonos nagyságú véleménycsoportra osztotta a válaszadókat: 31 százalékuk a gazdák helyzetének javulására, 26 százalékuk romlásra számít, 22 százalék nem vár e tekintetben változást, míg 21 százalék nem tudja, milyen változásra lehet számítani.

5. A megkérdezettek több mint fele azon a véleményen volt, hogy a csatlakozást követően a magyar gazdák az eddiginél több támogatáshoz fognak jutni.

6. A mezőgazdasági termeléssel foglalkozó vidékiek nagy része nem számít különösebb változásra gazdasága helyzetében a csatlakozást követően.

7. A válaszadók harmada nyilatkozott úgy, hogy könnyebben lehet majd eladni a magyar agrártermékeket, míg 32 százaléknyi megkérdezett szerint inkább romlanak az értékesítési lehetőségek. Ennek ellenére a megkérdezettek nagy többsége (54%) mégis az élelmiszerárak növekedésére számít a csatlakozást követő időszakban

8. A válaszadók legnagyobb csoportját az EU-rezerváltak alkották (40%), azok, akik nem számítanak sem különösebb kedvező, sem különösebb kedvezőtlen hatásokra az ország EU-csatlakozása kapcsán. Arányait tekintve a második legnagyobb csoportot az EU-lelkesek alkották (29%), akik az élet legtöbb - és megkérdozett - területén javulásra számítanak. A csatlakozás hátrányait inkább észlelő EU-ellenesek a válaszadók 18 százalékát tették ki, míg 13 százalékukat a bizonytalanok táborába soroltuk.

9. Az EU-lelkededést elsősorban a fiatal kor és a magas iskolázottság magyarázzák.

10. Az EU-csatlakozást inkább hátrányosnak tartó vélemények létrejöttében elsősorban a kor, mégpedig a 40-49 éves korcsoportba tartozás játszik erős szerepet, ám a 30 évnél fiatalabbak kivételével minden csoport hajlik erre a véleményre.

11. Az EU-rezerváltság egyértelműen korfüggő jelenség. Minél idősebb valaki, annál inkább jellemző lehet rá ez az attitűd, amit kiegészít még a regionalitás hatása is: Közép-Magyarország és részben a Közép-Dunántúl kivételével minden régióban önállóan ható tényező ez az attitűd.

12. A bizonytalanság elsősorban politikai jelenség, vagyis azok körében jellemző, akik nem rendelkeznek stabil pártpreferenciával.